

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

OCAK 2001 SAYI: 409 1.500.000 TL.

Birliğin Avrupası ve Türkiye

- Mehmet Altan • Bruno Carchedi
- Guglielmo Carchedi • Metin Duyar • Ali Güzel
- Özgür Müftüoğlu • Şebnem K. Oğuz
- Mustafa Özel • Vedat Türkali
- Nail Satlıgan • Faruk Sönmezoğlu

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

D.S.*

*Disketten Sonra

Günümüzde tüm bilgiler dijital ortamda korunuyor. Kitaplar disketlerin içinde saklanıyor. Ama biz, zaman ne kadar değişirse değişsin, bir müze değerinde olan arşivimizi orijinal haliyle de saklamayı tercih ediyoruz. Kopyalarını dijital ortama geçirmiş olsak bile!

Çünkü biz, insanın geçmişine ait olan her şeye saygı duyuyoruz.

OSMANLI BANKASI

...çünkü aslolan insandır.

İktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 409 Ocak 2001 Fiyatı: 1.500.000.-TL

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi,
aylık olarak yayımlanır
Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed,
Reşad Umur
Sahibi:

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına
Yönetim Kurulu Başkanı
Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:
Metin Sarfati

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İlker Aktürkün,
Serhat Aligil, Burak Atamtürk,
Fuat Ercan, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfati,
Mehmet Yavuzkan

Danışma Kurulu:

Özti Akgöç, Erdoğan Alkin,
Mehmet Altan, Kaya Ardic,
Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Nihat Falay, Tamer Işgüden,
Kuvvet Lordoğlu, Tükel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel,
Nail Satılgan, Ümit Şenesen,
Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Ismail Azgıt

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No:27/6

80090 Taksim/İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Fax: (0212) 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

İnternet: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık-Baskı:

Mart Matbaacılık Sanatları Ltd.

Tel: 0212 212 03 39 pbx

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları:

Yıllık: 15 milyon TL.

Altı aylık: 7.5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör.ve Öğretim

Üyesi: (Yıllık) 12 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHÜ

İşbankası Taksim 544077

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti
bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen
yazıların iki nüsha olarak mümkünse
bilgisayar disketiyle birlikte
ulaştırılmasını rica ederiz.

Bir önceki sayımızda AB-Gümrük Birliği sürecinin daha çok iktisadi-sektörel analizini yapmayı amaçlamıştık. Bu sayıda ise AB-Türkiye ilişkilerinin siyasal toplumsal irdelemesini yapmaya çalıştık. AB'nin salt ekonomik bütünleşme olmadığını, onu da kapsayan fakat onun ötesinde bir büyük proje olduğunu düşünerek ancak siyasal-toplumsal-kültürel-ekonomik boyutlarının dahil edildiği bir analiz anlamlı olur kanısındayız.

Düzenlediğimiz açık oturumda konuşmacılar özellikle bu bağlamda, çağdaşlık, demokrasi, ulus, ulus-devlet kavramlarını AB-Türkiye ilişkileri ve muhtemel geleceği çerçevesinde değerlendirdiler.

Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin analizini Yunanistan faktörünü dikkate alarak yaptı.

Metin Duyar da AB ile ilişkilerde Türkiye'nin yeni çıkmazlara saplanmasından kaygı duyduğunu, bu bağlamda kendi iradesini özgürce ortaya koyması gerektiğini belirtti.

Prof. Dr. Ali Güzel ise yazısında Türk sosyal güvenlik sistemi-ni Avrupa sosyal modeli ile karşılaştırdı.

Dr. Mustafa Özel, Türkiye'de devlet ve büyük sermayenin kobileri engellemekle aslında kendi kuyularını kazdıklarını ifade etti.

Vedat Türkali ise, kendisiyle yaptığımız söyleşide ülkemizde batılılaşma eğiliminin aslında kapitalist bir toplum olma süreci-ne geçmek demek olduğunu bilincine yeni varıldığını belirttik-ten sonra, Avrupa'nın bu kadar sorunlu bir toplumu içine kolay kolay almayacağını söyledi.

Bruno & Guglielmo Carchedi'nin makalesinde ise, AB'ye gi-rişte mevcut engellerin kaldırılması ve kabul kriterlerinin eme-ğin daha az değil, daha çok güç kazanacağı biçiminde formüle edilmesi gerektiği öne sürüldü.

Sayın okurlar ortalıkta krizden başka bir şey konuşulmazken, iktisatçılar bu konuya niye hiç değinmiyorlar dediginizi duyar gibiyiz. Krizle ilgili sayımız elinizdeki dergiden hemen sonra ya-yınlanacaktır. Amacımız her zamanki gibi bu konuyu da bilimsel bir yaklaşım içinde sunmaktır. Yine de gecikmemiz için bizleri bağışlamanızı diliyoruz.

Dostlukla...

İçindekiler

**Yuvarlak Masa:
Demokratikleşme,
AB ve Türkiye**

• Mehmet Altan • Nail Satlıgan
• Şebnem Karauçak Oğuz

**Türkiye - AB İlişkileri
Açısından Yunanistan
Faktörü ve Kıbrıs Sorunu**

Faruk Sönmezoğlu

**AB Katılım Ortaklığı
Belgesi ve
Türkiye Ulusal Programı
Beklentiler - Vaadler**

Metin Duyar

**AB'ye Tam Üyelik
Sürecinde Türk Sosyal
Güvenlik Sistemi**

Ali Güzel

**Söyleşi:
"Batı Kapitalizmi
Ülkeyi
Parmaklarında
Oynatıyor"**

Vedat Türkali

Devlet Kurbanı Kobiler

Mustafa Özel

**Avrupa'nın
Entegrasyonu
Sürecinin
Çelişkileri**

**Bruno ve Guglielmo
Carchedi**

• Yorum:
Durgunluk
Yaygınlaşıyor mu?

• Ülkelerden Kısa Kısa...

Dünya Ekonomisinden

**İktisat Dünyası ve Nobel:
(1974)**

Gunnar Myrdal

Metin Sarfati

**Kitap Tanıtımı: Türkiye
Emek Piyasasının Yapısı ve
İşsizlik**

*Hacer Ansal, Suat Küçükçiftçi,
Özlem Onaran,
Benan Zeki Orbay*

Hazırlayan: Özgür Müftüoğlu

Demokratikleşme, AB ve Türkiye*

İktisat Dergisi AB'ye ayırdığı bu ikinci sayıda, AB-Türkiye ilişkilerinde tarafların beklentilerini ve bugünün değerlendirmesi ışığında yarını nesnel bir zeminde tartışmaya/tartıştırmaya çalışıyor. Yuvarlak masa toplantımıza İ.Ü.İktisat Fakültesi'nden Prof. Dr. Mehmet Altan, Dr. Nail Satlıgan ve İKV Genel Sekreteri Şebnem Karauçak Oğuz katıldı. Toplantıyı dergimiz adına Metin Sarfatı yönetti. Kendilerine teşekkür ediyoruz.

Metin Sarfatı - Türkiye'de bütün kesimler değil ama kimi kesimler AB'yi eleştirirken somut olabilmelerine rağmen, net bir perspektif çizemiyorlar. Bu bağlamda sayın konuşmacılardan AB karşısında iki yönlü bir analiz rica ediyorum; AB -her ne kadar homojen değilse de- bize nasıl bakıyor ve bizden ne bekliyor? Daha önemlisi, bizim AB karşısındaki net tutumumuz nedir, ne olmalıdır? İlk olarak söz Nail Satlıgan'da, buyurun efendim.

Nail Satlıgan - Avrupa Birliği bir bürokrasiyle beraber kendine özgü bir jargon yarattı, yani bir sürü öro ya da Avro ile başlayan kavramlar, örokrasi ya da Avrokrasi gibi. Benim en çok hoşuma giden ya da en elverişli olduğunu zannettiğim kavramlardan bir tanesi, örofori ya da Avrofori. Örofori biliyorsunuz bir tıp terimidir, insanın ruh halinde sebepsiz, gerekçesiz sevinç, rahatlama, coşku halini ifade eder. Yani bir hastalık olmasa bile en azından bir problemdir. Bana öyle geli-

yor ki, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde, Avrupa'nın periferisinde olan ülkeler olmak üzere, bu arada Türkiye'de bu örofori diyeceğimiz fenomen son derece yaygın.

Sayın Başkan, toplantının başında sordunuz bir soru var: Avrupa Birliği karşısında bizim politik tutumumuz, tavrımız ne olmalıdır, onlarınki nedir?

Ben sosyalist bir insanım, sosyalist olarak topluma, dünyaya bakmanın ayrılmaz parçalarından bir tanesi; toplum diye bir bütünlük, bir kavram elbette vardır, ama sosyalist bir bakışın olmazsa olmaz koşulu, ilk ögesi, bu toplum denilen bütünü, homojen, uyumlu bir bütün olarak görmemektir. Ben, içinde yaşadığımız dünyada her toplum için söz konusu olduğu gibi, Türkiye toplumu açısından da tek bir menfaat, dolayısıyla o tek bir menfaatin uzantısı olarak tek bir politik tavrı tanımlanamayacağını düşünüyorum. Yani o yüzden ben olaya, Avrupa Birliği sorununa Türkiye'nin menfaatleri, Türk milletinin menfaatleri ya da Türk Halkının menfaatleri ya da Türk ekonomisinin, Türk sanayiinin menfaatleri diye bakılamayacağını düşünüyorum.

Metin Sarfatı - O zaman ulusal olarak bir analiziniz, bir sonucunuz olmayacak sanırım.

Nail Satlıgan - Tabii ki olmayacak. Ancak, ulusal menfaat gibi kavramların şu anlamda sınırlı bir geçerliliği vardır: Bir toplumun büyük çoğunluğunu mesela çalışanlar, emekçiler

Nail Satlıgan:
"İçinde yaşadığımız dünyada her toplum için söz konusu olduğu gibi, Türkiye toplumu açısından da tek bir menfaat, dolayısıyla o tek bir menfaatin uzantısı olarak tek bir politik tavrı tanımlanamayacağını düşünüyorum."

Konuşmacılardan Sayın Prof. Dr. Mehmet Altan, başka bir toplantıya yetişmesi gerektiği için toplantıyı erken terk etmiş, metnin bir kısmını daha sonra yazılı olarak vermiştir.

oluşturabilirler, ulusun çoğunluğunu onlar oluşturdukları oranda ulusal menfaat ya da millî irade filan gibi aslında fiktif olan bir kavramın içi büyük ölçüde doldurulmuş olabilir. Eğer ben, konuşmamın herhangi bir yerinde "bizim menfaatimiz, ulusal menfaatimiz" gibi bir şeyi ağızdan kaçırarak olursam, bundan benim kastettiğim, yani Türkiye yurttaşlarının, Türkiye'de yaşayan ulusun, yani bir politik kendilik, antite olarak, bu politik kendiliğin büyük çoğunluğudur. Sizin de söylediğiniz gibi bu panelin esas konusu politik, yani daha önce de siz ekonomi filan, hatta alt sektörler açısından olaya yaklaşmışsınız.

Politika söz konusu olunca en önemli dinamik herhalde demokratikleşme. Avrupa Birliği demokratik bir dinamik midir ya da bir demokratikleşme dinamiğinin ürünü müdür? Buna benim cevabım kesinlik 'hayır'dır, demokrasiyle hiçbir alakası yoktur, bambaşka dinamiklerin, bambaşka ihtiyaçların ürünüdür. Demokrasi açısından Avrupa Birliği dinamiği konusunda söylenebilecek tek şey, bunun derinlemesine antidemokratik bir dinamik olduğudur. Yani demokratik değil, tam tersine antidemokratik.

Metin Sarfati - AB tam anlamıyla bir antidemokratik dinamiktir mi diyorsunuz?

Nail Satlıgan - Yani bunun örgütsel, kurumsal ifadeleri de bu antidemokratikliği temsil eder, somutlaştırır, cisimleştirir. Yani Avrupa Birliği dediğimiz bütünleşme, onun organları, mesela Bakanlar Konseyi, mesela Avrupa Komisyonu, mesela Avrupa Birliği Konseyi, mesela Avrupa Parlamentosu. Dünya siyaset tarihinde parlamenter demokrasi çerçevesi içinde yer alıp da demokrasiden en fazla uzaklaşmış örneği temsil eder. Avrupa Birliği jargonunda bunun ifadesi 'demokrasi açığı' ya da 'demokrasi eksikliği' denilen kavram, demokratik deficit. Bu Avrupa Birliği tartışmaları içinde de gündeme gelen bir şeydir.

Avrupa Birliği'nin ortaya çıkışının temelinde İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya konjonktürü yatıyor. Bu dünya konjonktürü içinde Amerika Birleşik Devletleri uluslararası alanda gerek politik, gerek askeri ve gerekse iktisadi olarak hegemonyayı ele geçirmiştir. Bir başka rakip, bir başka hegemon adayı Japonya ve onun çevresinde daha gevşek olarak örgütlenmiş olan bloktu, bir de Batı Avrupa vardı. Amerika'dan ve Japonya'dan farklı olarak Ba-

tı Avrupa'nın önemli bir sorunu var; pazarın küçüklüğü. Yani üretici güçler, teknolojik düzey bakımından Batı Avrupa çok ileri olmakla birlikte, Batı Avrupa'yı oluşturan birimler gerek Amerika'yla, gerek Japonya'yla kıyaslanamayacak kadar küçüktür. Yani özellikle her biri gelişmiş, kalkınmış ülke olan İskandinav ülkeleri, Belçika, Hollanda vesaire açısından bu geçerli, ama Avrupa Birliği'nin lider ülkeleri açısından bile geçerli olan bir şey. Ayrıca, 20. yüzyıl içinde iki dünya savaşına tanık olmuş, o yüzden üretici güçlerinde, teknolojisinde, insan kaynakları bakımından, her bakımdan ağır tahribata uğramış bir bölge.

Kendini Amerika'nın ve Japonya'nın rekabetine karşı korumak için bir iktisadi ve siyasi bütünleşme süreci başlatıldı. Burada tabii Avrupa burjuvazilerinin menfaatleri açısından veya Fransız ve Alman siyaset sınıflarının o sıradaki önderlerinin akıllı politikaları çok önemli bir rol oynadı. Şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki, bu politika aslında barışçı yollarla, diyelim Almanya'nın Nazi döneminden önce Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Reich'inin İmparatorluğu'nun izlediği genişleme siyasetinin değişik koşullar altında değişik araçlarla devam ettirilmesinden başka bir şey değildi. Yani Almanya ve Fransa gibi ülkeler, özellikle iktisaden ekspansiyona, yani yayılmaya ihtiyaç duyan ülkelerdir.

Metin Sarfati - "Ekspansiyona ihtiyaç duyan ülkelerdi" mi diyorsunuz, "halen ülkelerdir" mi diyorsunuz? Ekonomik yapılarının hâlâ ekspansiyonla beslendiği kanısında mısınız?

Nail Satlıgan - Tabii. Bu çok açık bir şey. Avrupa Birliği'nin Doğuya yönelişi, Türkiye'yi içine katmak istemesi, Türkiye'yi aday üye ilan etmesi, Avrupa ordusunun kurulması hazırlıkları vesaire bütün bunlar bununla ilgili, yani bence çok açık bir şey.

Dolayısıyla Avrupa Birliği Amerikan ve Japon rekabetine karşı Avrupa sermayesinin daha geniş bir pazar temelinde kendini koruma çabasının ürünüydü, yani bir savunma önleimidir. O bakımdan diyelim ki böyle iktisadi anlamda, teknolojik anlamda dinamik bir atılımı temsil etmez, esas olarak politik ve ekonomik olarak bir savunma önleimidir, Amerikan ve Japon sermayesine karşı. Bu süreç içinde öyle bir yapı ortaya çıktı ki, bugün ne diyebiliriz buna? Bir proto-devlet örgütlenmesi, bir ön devlet örgütlenmesi diyebiliriz.

Nail Satlıgan:
"Avrupa Birliği
Amerikan ve
Japon
rekabetine
karşı Avrupa
sermayesinin
daha geniş bir
pazar
temelinde
kendini
koruma
çabasının
ürünüydü, yani
bir savunma
önlemiydi."

Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkelere, devletlere tek tek bakalım, bir de Avrupa Birliği'nin kendisine bakalım. Yani Avrupa Birliği içinde teşekkül etmiş olduğu kadarıyla bu ön devletin örgütlenmesine bakalım. Gerek politik, gerek sosyal, gerek iktisadî haklar bakımından, her alanda Avrupa Birliği, tek tek kendi üyelerinin hepsinden daha antidemokratiktir ve daha az şeffaftır. Yani Brüksel'de şeffaflıktan tamamen uzak bir bürokrasi yönetir. Avrupa Birliği'nin hem yasama, hem yürütme organı Bakanlar Konseyidir. Bu parlamenter sistemin hiçbir temel ilkesine uymaz. Mesela, kuvvetler ayrılığı ilkesine uymaz, bunlar kimseye hesap vermezler, şeffaflıktan uzaktırlar. Bu bütünleşme süreci ilerledikçe tek tek ülkeleri bağlayacak kararlar, hukukî düzenlemeler, yasalar, yönetmelikler vesaire tartışmalı oylama süreçleri kamuoyunun bilgisi dışında gerçekleşir.

Herkes bilir, söylemeye gerek yoktur, Avrupa Parlamentosu, diyelim Alman meclisi Bundestag'a göre siyasi bir cücedir. Aynı şey sosyal haklar alanında da geçerlidir. Avrupa Birliği bünyesinde bir standartlaşmaya gidildiği oranda şu mantığı görüyoruz: Azami standartlarda değil, asgari standartlarda birleşme. Bunun mantığı şu: Amerika'yla, Japonya'yla rekabet ediliyor ve tek tek ülkelerin kendi sermayeleri arasındaki rekabet devam ediyor. O zaman bir kuruluş yer rekabeti ön plana geçiyor. Her ülke, bir başka ülkedeki kendisinden daha düşük olan standartları bahane göstererek kendi standartlarını geriletıyor. Sosyal alanda, sendikal alanda, çevre alanında, emek pazarının örgütlenmesi alanında, yani nerede çalışma saatleri, çalışma koşulları, istihdam koşulları daha esnekse, bunun sendikalar aracılığıyla daha çok yasal güvencelere bağlanmış olduğu ülke orayı örnek gösteriyor. Rekabet edebilmemiz, ekonomimizi ayakta tutabilmemiz bizim daha düşük standartlara sahip olmamız lazım diyor. Filiyat da budur, yani Amsterdam Anlaşması, Sosyal Şart ve şimdi Nice doruğunda kararlaştırılan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında, daha önceki sosyal şartta mevcut olan bir sürü kazanımın ortadan kaldırılmış olması. Mesela, istihdam hakkı kavramının yerini çalışma özgürlüğü gibi bir kavramın alması, emek pazarının, çalışma hayatının esnekleştirilmesi için birtakım düzenle-

Nail Satlıgan

melerin oraya sokulması, sendikaların muhalefetine rağmen konut hakkı, eğitim hakkı, grev hakkı gibi hakların ortadan kaldırılması, bu alanlarda ne anlama geldiği belirsiz birtakım hürriyetlerden söz edilmesi bu söylediğimin delilidir.

Şimdi lafı uzatmadan sosyo-ekonomik alandan, politik alandan bir örnek vereyim. Politik alanda da aynı şey oluyor. Avrupa Birliği için kullanılan metaforlardan bir tanesi biliyorsunuz Avrupa kalesidir. Avrupa kalesi metaforu uygun bir metafor, bu işin kökeninde yatan Amerikan ve Japon rekabetine karşı kendini koruma dürtüsünü iyi bir şekilde ifade ediyor, daha güncel ve daha konjonktürel olarak da göçlere karşı kendini koruma güdüsünü ifade ediyor: Schengen Anlaşması vs.

Federal Alman Anayasasında, tarihi konjonktürün gereği olarak elbette, yani Nazizmi yaratan, daha sonra işgal altında kalan bir ülkeye biraz da yukarıdan işgal kuvvetlerinin zoruyla -Sovyetler Birliği de vardır onların arasında- demokratik bir anayasa dayatıldı ve bu anayasanın galiba 4'üncü maddesi şöyleydi: İltica hakkı mutlaklıktır. Anayasanın bu maddesi değiştirildi, çünkü denildi ki: "Biz Avrupa Birliği içindeyiz, Schengen Anlaşması aracılığıyla öteki Avrupa ülkeleriyle birlikte aynı rejimi uygulamaktayız. Biz öyle herkese iltica hakkı falan tanırsak olmaz" ve bu şekilde o anayasa maddesini değiştirdiler. Bu da politik alandaki, Avrupa Birliği'nin beraberrinde getirdiği ve demin söylediğim azami standartlarda değil, asgari standartlarda birleşme, bütünleşme eğiliminin bir ifadesidir.

Bunun bir uzantısını biz Avrupa Birliğinde, yani parlamenter işleyişin olağan, bildik

Nail Satlıgan:
"Ne küreselleşme, ne ulusal sermayenin aşılması diye bir şey var. Bugünkü kapitalist dünya ekonomisinin temel örgütlenme birimi anonim şirket ve çokuluslu şirkettir."

kurallarına uymayan örneklerinin yanı sıra, Brüksel bürokrasisinin, Bakanlar Konseyinin, Avrupa Komisyonu'nun, Avrupa Birliği Konseyi'nin sınırsız yetkileri, buna karşılık seçilmiş organların tek tek ulusal parlamentolarla kıyaslanmayacak kadar geri haklarının yanı sıra aynı zamanda siyaset hayatında ve siyasal kültürde de rastlıyoruz. Demokratik meşruluktan, alabildiğine uzak bir konjonktürün içinde Avrupa Birliği. Danimarka'nın parasal birliğe katılması referandumla reddedildi, ama mesela daha önceki referandumlar, çok az farklarla kazanıldı. Bazı durumlarda üst üste referandumlara gidildi. Norveç'te olduğu gibi reddediliyor, bir daha referandum yapılıyor. Mesela, bu son Danimarka "hayır"ında muazzam paralar döküldü, medya muazzam propaganda bombardımanına filan tutuldu. Bu demokratik meşruluktan ve halk desteğinden oldukça uzak olduğunun bir göstergesi. Bugünkü İngiltere ve İsveç'te mesela Avrupa para birimi konusunda referandum yapılırsa sonuç muhtemelen yine buna benzer çıkacaktır.

Onun dışında son yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerine iştirak fevkalade düşük oldu. Bu arada Avrupa Birliği'nin son evresinde bütünleşmenin başını çeken sosyal demokratlar da ağır bir yenilgiye uğradılar; bu örnekler böyle artırılabilir.

Sonuç olarak şunu söylüyorum: Avrupa Birliği demokratik bir süreç değildir, demokratik bir dinamik değildir, alabildiğine antideмократik bir dinamiktir. Bunun böyle olmasını sağlayan da onun dünya çapındaki rekabet mücadelesinin dayattığı bir yapı olmasıdır.

Şimdi şu mesele var: Bazı arkadaşların, ulus-devlete "gerici" demelerini ben büyük bir anlayışla karşılıyorum. Evet, ulus-devlet ya da ulusal devlet insanlığın başının üzerindeki bir beladır, bir deli gömleğidir; bunun artık aşılması gerekir. John Lennon'ın şarkısında "Imagine" şarkısında olduğu gibi sınırların, savaşların, dinlerin, mezheplerin ortadan kaldırıldığı dünya özlemini ben de paylaşıyorum. Örofori'den mustarip olanlarla benim aramdaki fark şurada: Kapitalizmde bu mümkün değildir; çünkü kapitalizm rekabet demektir, günümüz dünyası da uluslara bölünmüş bir dünyadır, böyle bir dünyada rekabet ister istemez bir ulusal sermaye rengine bürünmüş, bir ulusun rengine bürünmüş, o ulusun devle-

tinin desteğini talep eden, o desteği arkasına alan sermayeler arasında yürütülür.

Teorik ayrıntılara girmeyeyim, olgulara bakalım. Küreselleşme diye bir şey var mı, ulus-devlet aşıyor mu, ulusal sermaye diye bir şey aşıyor mu? Kesinlikle böyle bir şey yok. Ne küreselleşme var, ne ulusal sermayenin aşılması diye bir şey var. Bugünkü kapitalist dünya ekonomisinin temel örgütlenme birimi nedir? Anonim şirket ve çokuluslu şirkettir. Çokuluslu şirket şu demektir: Kendi faaliyetini, imalat, pazarlama, tasarım sürecinin çeşitli evrelerini, dünyanın çeşitli ülkelerine dağıtabilen şirket demektir. Ama bir transnasyonal, uluslararası şirket diye bir tipoloji ortaya çıkmış mıdır?

Metin Sarfati - Supranasyonal çıkmadı mı?

Nail Satlıgan - Ne supranasyonal şirket var, ne transnasyonal şirket var; bunların hepsi faaliyetlerini çok uluslulaştırmış, ama mülkiyet yapıları ve kendileriyle ayrıcalıklı ilişki içine girdiği devletler bakımından alabildiğine ulusal şirketlerdir. Şirket bugünün ekonomisinin ana örgütlenme biçimi değil mi? Siz bana bir şirket adı söyleyin, size onun hangi millete ait olduğunu söyleyeyim. Olivetti İtalyan'dır, General Motors Amerikan'dır, Toyota Japondur, Renault Fransızdır. Mesela, Fortune dergisinde yayınlanan ister imalat sanayi şirketlerine, ister hizmet şirketlerine, ister bankalara filan bakın, bunların yüzde 99'unun, tek bir ulusal kimliği vardır. Bunun iki tane istisnası vardır; Unilever, Shell; o da küreselleşme öncesi çağlardan kalma: Kanal'ın iki yakası: Hollanda-İngiliz.

İttifak ya da birleşme gibi birtakım örnekler var, bunları hepimiz biliyoruz. Burada bir şirketin, bir başka şirketi yutması söz konusu, Daimler-Chrysler örneğindeki gibi, yani bugün herkes biliyor ki Daimler-Chrysler iki eşit arasındaki bir birleşme değil, Daimler'in Chrysler'i yutmasıdır. Daha sonra şirketin yönetim yapısında yapılan değişiklikler, onun hisse senetlerinin Dow Jones indeksinden çıkarılması vs. zaten bunları gösteriyor. Avrupa çapında da öyle, yani bir Avrupa sermayesi yoktur, bir Avrupa devleti ancak bir proto devlet şeklindedir. Bir dünya devleti filan da yoktur, yani kapitalizm rekabet demektir, kapitalist rekabet, ulusal devletleri güçlendirir, ulusal rekabeti şiddetlendirir, ulusal bölünmeleri artırır. Ben, enternasyonalizmden ya-

Nail Satlıgan:
"Ben sosyalist olarak eğer çalışan insanlardan yanaysam o zaman dünya kapitalist sistemini bir bölge çapında da olsa güçlendirecek, tahkim edecek her oluşuma karşıyım. O yüzden Avrupa Birliği'ne de karşıyım."

nayım, ben gerçek küreselleşmeden yanayım, ben ulusal devletlere karşıyım, ama bu kapitalizmin temelinde gerçekleşemez.

O zaman son noktaya geleyim, bizim tavrımız ne olmalıdır Avrupa Birliği karşısında? Ben şunu söylüyorum: Ben sosyalist olarak eğer çalışan insanlardan yanaysam o zaman dünya kapitalist sistemini bir bölge çapında da olsa güçlendirecek, tahkim edecek her oluşuma karşıyım. O yüzden Avrupa Birliği'ne de karşıyım, Avrupa Birliği'nin genişlemesine de karşıyım, Avrupa Birliği'nin derinleştirilmesine de karşıyım, Türkiye'nin oraya girmesine de karşıyım.

Bu arada şunu da göz önünde tutmakta yarar var: Avrupa Birliği çevresindeki tartışmaların oluşumunun dört ana aktörün ya da aktörler grubunun etkisi altında cereyan ettiği savına katılmıyorum, bu doğru değil. Yani Avrupa Birliği içinde Türklere karşı olanlar, Avrupa Birliği içinde Türkleri isteyenler ya da isteyebilecekler, Türkiye'deki Avrupa Birliği karşıtları ya da Türkiye'deki Avrupa Birliği yandaşları... Avrupa solunun, sosyal demokrasinin solunda kalan kesimin, ama bugün bu fiiliyatta Avrupa solunun kendisi demektir. Çünkü Alman sosyal demokrasisi artık kendini Schröder'in ağzından, İngiliz sosyal demokrasisi Blair'in ağzından kendini ne diye tanıttı: 'die neue Mitto'. Bu 'yeni orta' demektir. Bunların solluğu artık orta, tanım ve topoloji gereği sağın ne kadar solundaysa o kadar bir soldur; yani sol filan olmaktan çıkmıştır. Ama Avrupa Birliği içinde sosyal demokrasinin solunda kalan bütün sol -ki bunlar giderek çeşitli seçimlerde azımsanmayacak boyutta oylar almaya başladılar- İtalya'daki Rifondazione Comunista, Fransa'daki ortak sol liste vs. gibi. Bunlar Avrupa Birliği'ne her düzeyde, her aşamada karşılar, referandum talep ediyorlar. Bütün bunlarda yenilgiye uğradıktan sonra -ki bugüne kadar yenildiler- Avrupa Birliği'nin organları içine girerek Avrupa Birliği'nin dönüştürülmesi için mücadele ediyorlar. Türkiye'de de solun yapması gereken budur diye düşünüyorum.

Metin Sarfati - AB'yi demokrat olmayan, demokrasi dışı bir örgüt olarak nitelediniz,

Nail Satlıgan - AB ülkeleri demokratiktir de, "antidemokratik bir dinamiği var" dedim. AB'nin kendisi tek tek, AB'yi oluşturan ülkelere göre daha antidemokratiktir.

Metin Sarfati - Tamam, "daha antidemokratik" dediniz. Türkiye, iyi-kötü girmiş olduğu -bence tabii, siz katılmayabilirsiniz- demokratikleşme sürecini AB dışında herhangi bir yerde arayabilir mi? Eğer aramazsa kendi iç dinamiğiyle bunu sağlayabilir mi? Tarihsel olarak böyle bir birimimi var mı? Somutlaştırsak, AB'den vazgeçerse bu dinamiği, demokratikleşme sürecini nerede bulacağını öngörüyorsunuz? Somut alternatifiniz nedir? Yani somut olarak bugünün dünyasında siz ülkenin başbakanı olsaydınız, yani yürütme gücü sizin elinizde olsaydı, iktidar sahibi olsaydınız, Türkiye'yi alıp bir yerlere götürme imkanınız olsaydı demokratikleşme süreci için Türkiye'yi nereye götürürdünüz?

Biraz daha az önemli bir soru ilave etmiştim. Yabancı sermaye konusunda -bildiğim kadarıyla- Mehmet Altan da, Şebnem hanım da, daha birçok yabancı yazar da, -ben de öyle düşünüyorum- yabancı sermayenin Türkiye'ye yeteri kadar girmemesini çok olumsuz bir nokta olarak değerlendiriyorlar; siz nasıl görüyorsunuz? Yani Türkiye'ye yeteri kadar veya çok az düzeyde yabancı sermaye girmesini nasıl görüyorsunuz, özendirilmesi gereken bir şey mi yabancı sermayenin girişi?

Son soru da, nihayet Türkiye, bir uçakillerin dedikleri gibi eğer AB'ye girmezse, kendi içine dönük, karanlık, Ortadoğu, eski deyimle Şark despotizmi mi olur, despotik bir hükümlanlığa mı döner veya diğer bir yanın dediği gibi, evet Türkiye bir Ortadoğu toplumdur, Ortadoğu toplumu olarak kalıp kendi iç dinamiğinden demokratikleşmesini ve iktisadi gelişmesini sağlayabilir.

Nail Satlıgan - Birinci turda yaptığım konuşma ve sorularınıza verdiğim cevapları dışarıdan dinleseydim kafamda bazı soruları davet ederdi: Bu bakımdan ben bunlara cevap vereyim, arada kısmen senin özel olarak sorduklarına da değinmiş olurum belki.

Aklıma şöyle bir soru getirdi: Ona cevap vermedim. Dedim ki, "AB'ye Türkiye girsin mi, girmesin mi filan gibi konulara ulusal menfaatler, devlet menfaatleri, ülke menfaatleri açısından bakmak olmaz, bütün bu kavramlar, ülke, ulus, halk filan heterojen kavramlardır, dolayısıyla ben emekçilerin menfaatleri açısından bakıyorum." Şunu söyleyeyim, bu konu üzerine eğilmek istemem şundan dolayı: Ben "emekçiler" dedim, "pro-

Nail Satlıgan:
"Türkiye'nin kendisi son derece antidemokratik bir ülke, yani demokratik hak ve özgürlükler gerek fiili olarak, gerek hukuki olarak Avrupa Birliği ülkelerine göre çok daha geri düzeyde."

leterler" demedim, ama ben her ikisini de aynı anlamda kullanıyorum. Proletaryanın ortadan kalkması diye bir şey var mıdır? İmalat sanayiinin ekonominin bütünü içindeki yerinin -mutlak olarak ya da göreceli olarak- gerilemesi ve hizmetlerin yerinin -mutlak ya da göreceli olarak- artması, proletaryanın ya da emekçilerin ortadan kalkması sonucunu doğurabileceğini söylediniz veya ima ettiniz.

Böyle bir şeyin olup olmadığı konusuna karar vermek için proletaryayı ya da emekçileri nasıl tanımladığımıza bakmamız gerekiyor. Ben şunu kabul ediyorum: Sosyalizm bir bilimdir, bu bilimi geçmişte çok kötü uygulamış olanlar olabilir, yani proletaryayı büyük imalat sanayiinde kol gücüyle çalışanlar topluluğu olarak tanımlamış olanlar belki geçmişte vardır. Ama hemen şunu söyleyeyim ki, bu ne Marx'ın, ne Engels'in, ne Lenin'in ciddiye alılabilecek herhangi bir Marxist ya da sosyalist kuramcının tanımı değildir. Marx'ın, Engels'in, Lenin'in tanımı şudur: Üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun olduğu için emeğini -dikkat edin kol gücünü değil; bunun içinde bir defa kafa emeği, zihin emeği, beyin gücü mutlaka girer- bir başkasına satmak zorunda olan insanlar topluluğudur. Bu doğrultuda proletarya tanımından hareket ettiğimizde hizmetler sektöründe çalışanlar da emek güçlerini ister devlete -yani kamu kesimine- ister özel kesime satsınlar; ister kollarıyla, ister kafalarıyla, beyinleriyle çalışıyor olsunlar, bu proletarya ya da emekçi tanımına girer. Dolayısıyla ekonominin bütünü içinde imalat sanayii ile hizmet sektörü arasındaki göreceli ağırlık kaymaları ne olursa olsun, proletaryanın ya da emekçilerin aynı anlama gelmek üzere emekçilerin toplumdaki ağırlığının azalması.

O açıdan ben diyorum ki, içinde yaşadığımız bütün teknolojik dönüşümlere rağmen hizmetler kesiminin ağırlığının artması, imalat sanayiinin ağırlığının azalması gibi bütün bu gelişmeleri ben de kabul ediyorum. Ama bu genel olarak emekçilerin toplum içindeki spesifik ağırlığının azalması anlamına gelmez.

Benim söylediklerimin davet edebileceği ikinci soru şudur: Demokratik hak ve özgürlükler alanında azami değil asgari standartlar temelinde bütünleşmek konusunda elbette alınmış herhangi bir prensip kararı, herhangi bir antlaşma maddesi yok, ama ben fiiliyattan bahsediyorum, Yani fiiliyatta olan

budur veya siyasi haklar konusunda Alman Anayasası'ndaki bir ilerici madde, başka ülkelerde böyle maddeler olmaması bahane gösterilerek kaldırılıyor, İngiltere'deki sendikal mevzuat konusunda bir ilerici hüküm başka ülkeler gerekçe gösterilerek kaldırılıyor, dolayısıyla fiiliyat, ileri olan değil, geri olan temelinde bir standartlaşmaya, bir bütünleşmeye doğru gidiyor. Yani bu, herhangi bir de jure düzenlemenin sonucu değil, de facto olarak işleyen ve her gün yeni örnekleriyle karşılaştığımız bir süreçtir. Bunu açıklığa kavuşturmak için söyledim.

Bununla birlikte şöyle düşünüyorum: Türkiye'nin kendisi son derece antidemokratik bir ülke, yani demokratik hak ve özgürlükler gerek fiili olarak, gerek hukuki olarak Avrupa Birliği ülkelerine göre çok daha geri düzeyde. Acaba bizim Avrupa Birliği'ne girmemiz ve dolayısıyla o mevzuat bütünüün parçası haline gelmemiz, Avrupa Birliği, Avrupa çapında gerici bir dinamiği temsil ediyor olmakla birlikte Türkiye için ilerici bir dinamik olamaz mı? Bence olamaz.

Avrupa Birliği bütünleşmesi sayesinde bizim içine gireceğimiz rekabet süreci Türkiye'nin geri teknolojisi filân dolayısıyla işçi haklarının daha da kısıtlanması, sendikaların daha da büyük baskılar altında kalması sonucunu doğuracaktır. Hukuki mevzuatın düzelmesi, iyileştirilmesi, yaşanan fiili gerçeğin veya gerçekliğin düzelmesi anlamına gelmez. Mesela, Fransa; 1960'larda işçi hareketinin, sendikal hareketin Komünist Partisi'nin yan örgütü gibi çalışan CGK vs., bunların en güçlü olduğu ülkelerden biridir. Derslerde de bize böyle öğretilirdi, biz de böyle bilirdik. Bugünkü duruma bakalım. Fransa bugün sendikal örgütlülük bakımından Amerika'nın gerisine düştü mü, bilmiyorum, ama dünyanın en geri ülkeleri arasındadır. Yani sendika üyesi sayısının en az olduğu, sendikaların en zayıf olduğu ülkelerden bir tanesidir. Nesnel ekonomik gelişmelerin o ülkeyi ittiği nokta bu. Siz, Avrupa Birliği standartları sayesinde mesela bizim iş yasalarımızda mevcut olan katı, baskıcı hükümleri ortadan kaldırabilir, Avrupa Birliği'nin kendi çapında minimum olan standartları sayesinde bugünkünden daha yüksek standartlara ulaşabilirsiniz. Ama Türkiye'nin içine girdiği rekabet süreci sendikaların büsbü-

Nail Satlıgan:
"Gümrük
Birliği'ne
girdikten sonra
Türkiye'de
o geri, arkaik
çalışma
koşullarının
ortadan
kalkması
söz konusu
olmadı."

tün zayıflaması, güçsüzleşmesi, üye kaybetmesi sonucunu, doğurabilir. Bunun örneklerine de rastlıyoruz. Gümrük Birliği'ne girdikten sonra Türkiye'de o geri, arkaik çalışma koşullarının ortadan kalkması filan gibi şeyler söz konusu olmadı. Tam tersine, işte bu- günkü Merter tekstil sanayiinin merkezidir, tekstil sanayii de bizim ihracatımızın lokomotiflerinden bir tanesidir: Orası sendikası, ilgortasız, kayıtsız işçi yuvasıdır. Bu mevzuata rağmen, hükümlere rağmen oluyor; çünkü rekabet oradaki işverenleri buna itiyor.

Metin Sarfatı - Yani rekabet olmasaydı işçilerin refah düzeyi artacak ve dolayısıyla sendikalaşma düzeyi de artacaktı? O zaman bu sonucu tersine mi çıkarıyor?

Nail Satlıgan - Benim söylediğim Gümrük Birliği'nin etkileri. Çünkü Gümrük Birliği şu demek: Diyelim ki uygulanan şu IMF programının eksenı nedir? Kasım-Aralık krizi Gümrük Birliği'nden bütünü bağımsız değildir elbette. Çünkü şöyle: Gümrük Birliği cari açığı yapısal olarak artırdı mı Türkiye'de? Artırdı, son rakamlar bunu gösteriyor artık, tereddüde mahal bırakmayacak şekilde.

İkinci olarak, biz döviz kuru çıpa olarak kabul eden bir program uyguluyoruz. Bunun da ihracatı zorlaştıran, ithalatı kolaylaştıran bir yönü var mı? Var. İkisinin birleşmesi diyelim ki Türkiye'ye girip-çıkan spekülasyon sermaye ya da portföy yatırımları bakımından bir döviz kuru riskini artırdı mı? Cari açığın yapısal olarak artması herhalde artırdı. Kasım-Aralık krizinin yabancı sermaye çıkışıyla bir ilgisi var mı? Var. Diyelim ki siz bu tür spekülasyon sermaye akımlarını kendinize açarsanız, ekonominin finansmanı bakımından bunlara bel bağlarsanız, o zaman Gümrük Birliği'nin yol açtığı cari açık da, Türkiye'nin bu tür sermaye açısından, döviz kuru riski açısından güvenilmez bir ülke haline gelmesine katkıda bulunulmuştur, diye düşünüyorum.

Türkiye'de tabii korkunç şeyler oluyor; bunu biliyoruz. İnsanlar kayboluyor, yargısız infazlar var, faili meçhuller var, işkence var, şu var, bu var.. Belli bir süre geçtikten sonra şimdi de iki HADEP'li kayboldu, nerede oldukları belli değil. İnsanların Avrupa Birliği'ni benim "örofori" diye tanımladığım eleştirisi bir bakışla bakmalarının temelinde çok doğal bir güdü, bu tür insan hakları ihlallerinden kurtulma güdüsü yatıyor, Avrupa Bir-

liği bu açıdan bu açıdan kolaylaştırıcı bir etken olabilir mi? Ben öyle düşünmüyorum. Avrupa Birliği ülkelerinde bu tür ihlallerin Türkiye'ye oranla çok daha az ve arada bir nitelik farkı olduğu açıktır. Ama şunu unutmayalım: Avrupa Birliği'nin standardı böyle şeylerin meydana gelmesini önleyici, engelleyici, imkânsız hale getirici nitelikte değildir. Bütün bunlar bir ülke sınırları içinde ya da bir devlet içinde bu tür kaba, insanlık dışı, barbarca insan hakları ihlallerinin olup olmaması, o devletlerin kendilerine muhalif olarak gördüğü hareketlerin gücüyle doğrudan orantılıdır. Türkiye'de bunları ne yol açıyor? "Derin devlet" başlığı altında özetlenen birtakım oluşumlar.

Hatırlayalım, derin devletin daniskası İtalya'da oluşmuştur. İtalya, Avrupa Birliği'nin üyesiyken Avrupa Birliği'nin başta gelen üyeleri arasındayken; gizli servislerin mafyayla işbirliği yapması, politikacılarla işbirliği yapması, gizli birtakım örgütlenmelere gitmesi, P-2 locası, faili meçhul cinayetler, yargısız infazlar, çözülmemeyen birtakım siyasi suikastlar... Bütün bunlar İtalya'da fazlasıyla olmuştur. Her ülkenin siyaset literatürüne kattığı birtakım deyimler vardır. Türkiye'nin bu açıdan katkısı Jön Türkler, İtalyanların da "strage di stato" diye bir deyimleri vardır ve bu "devlet katliamı" demektir. Bugün biliyoruz ki, 1960'larda, 1970'lerde, 1980'lerin başlarında İtalyan Komünist Partisi güçlü iken ve başta Amerika, bütün bir NATO, Batı sistemi bunu NATO'nun temel ülkelerinden birine karşı bir tehdit olarak algıladığı sırada, ülkeyi istikrarsızlaştırma, Komünist Partisini iktidardan uzak tutma stratejisi izlemiştir ve bunun karşılığı olarak sağa-sola bomba atılmıştır, yani Türkiye'de olmayan şeyler olmuştur. Milano'da Ziraat Bankası şubesine atılan bir bomba sonucu 60-70 kişi öldü, Bologna tren istasyonuna konulan bir bomba sonucu 40-50 kişi öldü, yani polis nezarethanesinde işkenceyle ölümler, Dario Fo'nun oyunu; "Bir Anarşistin Kaza Sonucu Ölümü" vs...

İkinci olarak Fransa devleti var. Fransa da Avrupa Birliği'nin lider ülkelerinden bir tanesi, demokrasinin beşiği. Bu Fransa devleti, siz de biliyorsunuz ki, kendisine bir tehdit olarak gördüğü Yeşil Barış Hareketinin bir gemisini Yeni Zelanda'da bir ajanına batırdı ve orada bir kişinin ölümüne yol açtı.

Nail Satlıgan:
"Devletlerin
antidemokratik,
uygulamaları,
insan hakları
ihlalleri
kendilerine
yönelik
tehdidin
gücüne
orantılı.
Avrupa
Birliği'ne
üyeliğin
bu açıdan başlı
başına olumlu
bir dinamik
olması
söz konusu
değildir."

İngiliz devleti ise mesela İrlanda'da IRA'ya karşı Protestan köktendincilerle işbirliği yaptı. Buradaki Hizbullah benzeri bir oluşumdur o. İngiliz devleti Cebelitarık'a adam gönderip orada insan öldürttü.

Almanya'da Baader-Meinhoff grubunun üyelerinin 4-5 tanesi birden bir yüksek güvenlik hapishanesinde intihar ettiler vs...

Nasıl Türkiye'de mesela PKK teslim olduktan, hem askeri olarak, hem politik hem de ideolojik olarak savaşı bıraktı; demokratik cumhuriyeti, üniter devleti kabul etti ve ondan sonra bu son olaya, yani Silopi'de HA-DEP'lilerin kaybolmalarına kadar faili meçhul cinayetlerde bir azalma, durulma ortaya çıktı. Devletlerin antidemokratik, baskıcı, derin devlet uygulamaları, insan hakları ihlalleri kendilerine yönelik tehdidin gücüyle orantılı oluyor. O bakımdan Avrupa Birliği'ne üyeliğin bu açıdan başlı başına olumlu bir dinamik olması söz konusu değildir. Yani Avrupa Birliği içinde İtalya'da, bütün Avrupa Birliği ülkelerinde, Gladio gibi derin devlet örgütleri varıysa, bunlar devletin içinde, fakat devletten özerk olarak örgütlendilerse, silah depoları kurup bunları sakladılarsa, gerektiğinde insan öldürdülerse ve takibatsız kaldılarsa, Avrupa Birliği üyesi Türkiye'de de bunlar olabilir.

Biz ne önerebiliriz? Solun yapması gerekenler açısından bakıyorum olaya. Bir kere Avrupa Birliği yanlısı koroya Türkiye solu kesinlikle katılmamalıdır. Çünkü bugün tartışma konusu olan soyut bir Avrupa idealeine katılıp katılmama tartışması değil, bugünkü somut biçimlenişle merkezi Brüksel'de olan 15 üyenin oluşturduğu 30'a kadar genişlemesi söz konusu olan, genişleme adayları da saptanmış olan somut, kanlı canlı bir kuruluşa girip girmemektir. Bu Avrupa Birliği'ne Türkiye solu girmeyi savunmamalıdır, ama bunun yerine mutlaka enternasyonalist bir bütünleşmeyi savunmalıdır.

Bunun çapı ne olabilir? Bunun çapı konusunda ben şahsen tartışmalara muhtacım. Kesinlikle söyleyebileceğim bir şey, Avrupa Birliği'nin bugün kendine çizdiği elitist, başkalarına tepeden bakan, hakir gören bu münasebetsiz çerçeve olamaz. Çünkü Avrupa Birliği eğer söylenildiği gibi diyelim ki bir idaller topluluğuysa, evrensel bir kültürü temsil ediyorsa, o zaman Avrupa Birliği'nin hangi organının haddine düşmüş, mesela, Bulga-

ristan'ı, Slovakya'ya, Romanya'yı, Türkiye'yi almak, ama buna karşılık Rusya ve Ukrayna'yı almamak, genişleme planları içine sokmamak... Yani Avrupa kültürü, Avrupa ideali diye bir şey varsa, siz Rusya'yı hangi hakla suçluyorsunuz, bunun dışına atıyorsunuz? Coğrafya buna izin vermez, tarih buna izin vermez, kültür buna izin vermez.

Ortadoğu ise küçümsenecek bir alan değildir. Ortadoğu'da mesela İsrail saldırgan, militarist bir devlet, ama demokratik standartları bakımından son derece ileri bir ülke.

Metin Sarfati - Onun da AB'ye girmesi söz konusu.

Nail Satılgan - Yani burada bir çarpıklık oluyor. Benim çocukluğumdan beri anlamadığım bir şey vardır. Mesela, İsrail Avrupa basketbol şampiyonalarına hep katılır, ben anlamamışımdır niye katılır? Herhalde gayretkeş bir özür dileme tavrıdır. Ortadoğu bence küçümsenecek bir şey değil.

O zaman diyelim ki, kapitalistlerin, patronların Avrupa'sına karşı, emekçilerin, halkların Avrasya'sını savunmak bir proje olarak sola bence daha çok yakışır.

Metin Sarfati - Sayın Altan, hem toplantının başında sorduğum soruları tekrar hatırlamak için hem de Nail Hoca'nın konuşması ışığında sizin konuşmanızın daha açıcı olması açısından şöyle toparlayabiliriz sanıyorum: AB içsel açıdan demokratik bir işleyişe sahip midir, değil midir? Türkiye'nin AB'ye girmesi demokratik açıdan derinliğine bir gelişme sağlayacak mı?

Mehmet Altan - Çağdaşlık tabii ki Avrupa'nın kendisi demek değil ama Avrupa çağdaşlığa bizden çok daha yakın. Dolayısıyla AB'ye girmemiz bizi çağdaşlığa daha yakınlaştıracaktır.

Demokrasi meselesine gelince; demokrasi sabit bir kavram değil; içeriği ve niteliği sürekli geliyor. Mesela ABD'nin de, Rusya'nın da imzaladığı ve bizim de imzaladığımız Paris Şartı'nda demokrasinin tanımında bir yenilik oluştu ve demokratik prensiplerin denetimli interaktif bir sürece geçti. Yani eskiden, ulus-devletin daha güçlü olduğu zamanlarda, ulus-devlet bir takım anlaşmalar imzalıyordu. Fakat onları uygulamayabiliyordu ve kimse de bunun hesabını sormuyordu. Bugün gelinen noktada artık ulus-devletin yönetiminin kendi halkına zulmetmesi gündemden kalkı-

Mehmet Altan:
"Çağdaşlık
tabii ki
Avrupa'nın
kendisi demek
değil ama
Avrupa
çağdaşlığa
bizden çok
daha yakın.
Dolayısıyla
AB'ye
girmemiz bizi
çağdaşlığa
daha yakınlaştı-
racaktır."

yor. Kosova'ya farklı bir ırk diye eziyet eden Sırbistan devlet başkanı Miloseviç, İnsan Hakları Mahkemesi'ne çıkarılmak üzere tutuklanıyor. NATO bugüne kadar hiçbir şekilde al-dırmadığı konularda duyarlılık gösteriyor ve kendi ideolojisini, varlık nedenini demok-ratikleşmeye ve demokrasiye bağlıyor; daha ön-celeri kapitalist ülkelerin askeri gücü iken bu-gün kendi halkına demokrasi uygulamayan, zulmeden yönetimlere karşı bir savaş aygıtı, bir müdahale aygıtı olarak ortaya çıkıyor. Sırpların, kendi yurttaşlarından bir gruba kar-şı giriştiği zulme dünya NATO vasıtasıyla ce-vap veriyor. Bu, demokrasinin nasıl geliştiğini, artık ülkelerin kendisinden ibaret bir keyfi egemenlik anlayışının olmadığını gösterir.

AB'nin içindeki demokrasiye gelince; AB, demokrasinin niteliklerini bütün dünyadaki gibi geliştiriyor ve teknolojinin olanakları sa-yesinde yakında bence doğrudan demokrasi-ye geçecekler. İnsanların, internetleriyle vs. referandumu anında yapabilecek bir teknik altyapıya kavuştuklarını görüyorum. Mesela İsviçre'de böyle bir referandum geleneği var ama bu referandum geleneği, teknolojinin gelişmesine paralel olarak da çok daha fazla uygulanabilir. Yani Eski Yunan'a yeniden dö-nebilecek, doğrudan demokrasiye gidebilecek bir nitelik kazanıyor. Ayrıca AB antide-mokratik olmaktan uzak, tam tersine doğru-dan demokrasinin çok önemli bir unsuru olan yerel yönetimlerin çok geliştiğini, orda otu-ran bütün insanların yerel yönetimlerde tem-sil edildiğini, denetlediğini, isteklerini yansı-tabildiğini görüyoruz. Yani AB Brüksel'den ibaret değil; kendi içindeki yerel yönetimlerin işleyişi, demokrasinin Paris Şartı ile yeni tanı-mı, Strazburg'taki İnsan Hakları Mahkeme-si'nin kararları vs.. Mesela Hollanda'da eşcin-sellerin evlenmesine izin verildi. Bu Türki-ye'nin anlayamayacağı bir farklılık geliştiri-yor. demokrasi, artık eskisi gibi sosyal sınıfla-rın bir birbirleriyle güç dengesi değil, bireyin haklarını, özgürlüklerini geliştirmek anlamı-na geliyor. Biz burda hala dışkı yedirilmesiyle uğraşırken orda insanlar cinsel tercihlerinin özgürlüklerinin bir parçası olduğunu kayıtlar-a geçiriyorlar. Onun için demokrasi bir bütün olarak, İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararla-rına, Yerel Yönetimlerdeki değişikliklere, Paris Şartı'nın uygulamalarına, NATO'nun kendi ideolojisinin dönüşümüne bakmadan demok-

rasi değerlendirmesi yapmayı ben eksik bulu-rum. Bu açıdan ben AB'de demokrasinin sü-rekli geliştiğini tespit ediyorum. Türkiye'nin bu konudaki büyük eksikliğini çok çabuk ta-mamlamasına katkıda bulunuyor. Mesela An-kara'nın Türk halkına layık görmediği değiş-i-mi Ulusal Rapor ile AB'nin isteği üzerine yapı-yoruz. Bunlar önemli. Biz AB'den kopuk kal-dığımızda çağdan ne kadar uzak kaldığımızı ve Ankara'nın Türk halkının özgürleşip zen-ginleşmesi konusunda hiçbir müdahalede bu-lunmadığını Ulusal Rapor fiilen söylüyor, An-kara itiraf ediyor. Onun için en azından Türki-ye'nin değişmesi gereken dört bin noktada, Avrupa'nın sosyal, toplumsal yaşantısının biz-den çok ilerde olduğunu kabul etmek lazım. Demokrasi de o ölçüde ilerde.

Metin Sarfati - AB'nin doğuş ve gelişim dinamiğinin temelinde Türkiye gibi ülkelerin sömürülme isteğinin yattığının söylenmesine ne diyorsunuz? Onunla bağlantılı olarak da 'kapitalizm ancak ulus devletler sayesinde yaşar' tezine karşı, bu ikisini bağlantılı olarak söyler misiniz?

Mehmet Altan - Sömürüyor. Marx'ın de-ğer teorisinde sabit sermaye ile değişken ser-mayenin karşılık verdiği bir süreçte yani fab-rikada yaşanmış. Sabit sermaye değişken ser-mayeyi yani kapital emeği sömürür ve ordan bir artık doğar. Şimdi fabrikaların çok azaldı-ğı, işçi sınıfının nüfus olarak gerilediği, sana-yinin toplam ekonomi içindeki payının çok küçüldüğü bir dünyada bu sömürü oranları azalıyor. Nitekim bunu iki noktada daha tes-pit edebiliriz. Bir, çalışma saatleri. Mesela Marx'ın Kapital'i yazdığı tarihte insanların yıllık çalışma saatleri 4500 idi. Şimdi bu

Mehmet Altan:
"AB bizi
sömürecek
demek anlamlı
değil. Tam
tersine AB de
ABD de
Türkiye'yi
geliştirmek
istiyor."

1500'e kadar geriliyor. Benim bildiğim kadariyla haftalık en düşük Belçika'da 38.5 saat. Gittikçe geriliyor. Çalışma saatleri gerilediği vakit bir kere sömürü azalıyor.

İkincisi, dünyada bugün itibarıyla şirketlerin kar oranlarında düşüş var. Çünkü kol gücünü sömürmediği vakit sömürü oranı düşer. Çok nitelikli, teknolojik olarak gelişmiş bir toplumun artık kol gücüne ihtiyacı gittikçe azalıyor. Yani insanların gittikçe zenginleşip özgürleştiklerini görüyoruz. Hem çalışma saatleri olarak, hem de katma değer üretmelerindeki bölüşümden dolayı refahlarının, özgür zamanlarının arttığını görüyoruz. Onun için Avrupa'daki toplumsal, sosyolojik yapı değişiyor. Yani sanayi devrimindeki gibi emeğini arz etmeye çalışan yığınlarla fabrika işçisi ve sermayeden bağımsız farklı bir kurum ortaya çıkıyor. Neden? Çünkü insanların çalışma saatleri azalıyor, özgürleşiyorlar. Gellirleri artıyor ve sanata, bilime, turizme, her türlü hobilerine daha fazla zaman ayırabiliyorlar. Çok daha fazla para harcar hale gelebiliyorlar, dolayısıyla orta sınıflar farklı bir şekilde gelişiyor. Orta sınıfların gelişmesi sosyolojik yapının gelişmesiyle uyuyor. Aynı zamanda bilgisayarlar toplumsal dinamiği oluşturduğu için bilgisayara ait her türlü hizmet de bilgi ortamında oluşan yeni orta sınıfın gelişimini sağlıyor. Onun için sömürü artıyor demek bence doğru değil. Bunun doğru olmadığını çalışma saatlerinin ve kar oranlarının düşmesinden anlıyoruz.

Metin Sarfatı - O zaman AB'nin böyle bir gelişmeye zaten ihtiyacı yok mu diyorsunuz?

Mehmet Altan - Zaten buna gerek. Çünkü AB olmasa da dünya dinamiği oraya gidiyor. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) AB'nin gerektirdiği bütün iktisat kurallarının şıyasetten bağımsız, kendi dinamiğinde işlemlerini sağlıyor. Faktör fiyatlarının her yerde eşitlendiği, ekonomik aklın hiçbir siyasi müdahaleye gerek duymadan çalışabildiği bir dünyayı, bir temel yapı halinde DTÖ sağlayabilir ve bütün ülkeler ve Türkiye bunu Uruguay Round'da imzaladı. Mesele dünyadaki demokrasi dinamiklerinden Paris Şartı otuz dört ülkenin imzaladığı bir yeni demokrasi tanımıdır. Yani AB olmasa da yeryüzünün dinamikleri bu noktadır. Onun için AB bizi sömürecek demek anlamlı değil. Tam tersine AB de ABD de Türkiye'yi geliştirmek istiyor. Çünkü çok nite-

likli mal yani bilgisayar programı kim alabilir? Bilgisayar programı alması için bir adamın, bir kere okumuş olması, düşünebilmesi, İngilizce bilmesi, bilgisayara verecek iki bin dolarının olması lazım. Kendisinin çalışıyor olması ve bilgisayar kullanmanın kendisine bir katkı yapması lazım. Böyle olmazsa sistem çöker. Yeryüzü emperyalizmi otuzlardaki, altmışlardaki gibi değil; o da nitelik değiştiriliyor. Sovyetlerin varlığı Avrupa kapitalizminin niteliğini dönüştürdü. Kapitalizm ve sosyalizm arasında olumsuz bir çelişki bugün olumlu bir çelişkiye dönüştü. Yani uzay yarışları Amerika'nın altmışlı yıllardaki emperyalizm mantığını, yeryüzündeki emperyalizmin mantığını değiştirdi. Artık bunlar hem teknoloji ihraç ediyor hem çok nitelikli mal ürettikleri için talebi geliştirmeye, toplumların onları alabilecek bir noktaya gelmelerini sağlamaya çalışıyor. Tabi ki bilgi faktörünü de unutmamak lazım. Şimdi bilgi üreyebiliyor, kıt üretim faktörü olmaktan çıkıyor. Eskiden kumdam cam üretirken bugün chip üretiyor-sun. Bilgi müthiş bir değer artırıyor. Bu değer arttığı bir dünyada kim kimi niye sömürecek? Yani Marx'ın çalışmak köleliktir dediği noktaya, insanların çalışmaya ihtiyacının olmadığı bir noktaya geliyor. Soğuk füzyonu bulabilirsek, yani petrolden atoma, atomdan soğuk füzyona geçsek zaten o kadar büyük bir enerji fazlası olacak ki, insanın diğer insanı sömürmesine gerek kalmayacak. Bugün de niye sömürsün? Yani kol gücünü sömürmenin insana getirisinin kalmadığı bir noktaya geliyoruz. Enerji kaynaklarının değişiyor ve küçük bir atom parçası kocak bir caddeyi seksen yıl aydınlatabiliyorsa ve biz enerji olarak petrolü değil de atomu, soğuk füzyonu kullanacaksak kim kimi niye sömürecek? Ne mantığı var bunun?

Metin Sarfatı - Bütün bu söyledikleriniz ışığında emeği tanımlayabilir misiz?

Mehmet Altan - Marx'a göre proletarya sanayii işçisi demektir. Ve Marxist değer teorisinde bunun olabilmesi için sermayenin kol gücünü sömürmesi lazım. Bir kere Marxist değer teorisinin şartları ortadan kalkıyor. İkincisi de kim kimi niye sömürecek?

Kapitalist sınıf ortadan kalkıyor. Bizim sömürü dediğimizde bir kapitalist sınıf var. Adam (çok klasik ve banalleştirilmiş anlatımla), sizi sekiz saat çalıştıracak, siz sekiz ta-

Mehmet Altan:
"Bilginin faktör olarak devreye girmesi halinde klasik iktisat tamamen çöküyor. Kaynaklar kıt olmaktan çıkıyor ve kıt kaynak tanımlaması olmadığına göre klasik iktisat bitiyor."

ne bardak üreteceksiniz. Ama size dört bardağın parasını verecekler, dördünü de artık değer olarak cebine atacak. Şimdi bunun olabilmesi için gene sermayenin eskisi gibi buraya gelmesi lazım. Sermaye bollaşta, kıt bir üretim faktörü olmaktan çıktı. Bill Gates'in konumunun, dünya kapitalizmini nasıl değiştirdiğini iyi tahlil etmek lazım. Yani Gates, boş yere bilgi çağına simgesi değil. İlk defa bir adam, arkasından birikmiş büyük bir servet olmadan zengin oldu. Mütevazı bir aileden gelmesine rağmen beyinsel bir buluş yaptı ve o beyinsel buluşla yeryüzünün en zengin adamı haline geldi. Bu sermaye sahibi olunmadan da beyinsel bir bilgi sahibi olduğun vakit, yeryüzünün en büyük zengini olabileceğini gösteriyor. Sömürü dediğiniz beyinsel üretim yapan bir adamın sömürsü değil tam tersine yeni bir buluşu olanın dünyanın en zengini olması ihtimali var. Yani biz ulus-devlet, mantığıyla, sanayi dönemi mantığıyla işlere bakarsak, bugünü tahlil etmemize imkan yok. Nasıl feodal dönemin mantığıyla baktığımız vakit sanayi dönemini anlayamıyorsak bugünü de sanayi döneminin mantığıyla çözemeyiz.

Metin Sarfati - O halde kapitalizmin mutlaka ulusal devletlere ihtiyaç duyduğuna da katılmışırsunuz.

Mehmet Altan - Tam tersi. Ulus devlet ne zaman kuruldu? Burjuvazi, burjuvazi devriminden sonra rekabetten uzak bir palazlanma ihtiyacı içindeydi. Onun için ulus-devleti icat etti. Yani ulus-devlet, ırka dayalı bir iç pazar demektir. Bunun amacı dış rekabetten uzak bir sermaye birikimi yapabilmektir. Aynı mantık; 'ulus-devlet', 'bayrak', 'bölünmez vatan' mantığı, 1789 Devrimi'yle bütün dünyaya yayılmış kavramlardır. Bunun da sahibi burjuvazidir. Peki eğer böyle bir eski anlayış, eski mantık, eski uygulamaya ihtiyaç varsa neden Fransız burjuvazisi kalktı, Maastricht Anlaşması'nı Fransız Devrimi'nden iki yüz yıl sonra kabul etti. Çünkü artık ulusal pazara sığarak yaşama imkanı kalmadı. Yeryüzünde yeni bilgi çağına getirdiği araştırma ve geliştirme harcamalarına giden büyük paralar ve bunu finanse etmek, dünya ölçeğinde üretim ve pazarlama yapabilmekle mümkün. Yani kar oranları düştüğü vakit, kol gücünü sömürmediğiniz vakit siz ancak sürümden kazanabilirsiniz. Sürümden kazanabilmek için de

malınızı yeryüzüne satmanız gerekmektedir. Boş yere dünyanın ilkel hammadde sömürleri, kolonyalist devletler, Amerika gibi emperyalist devletler kalkıp bugün insan haklarından, demokrasiden ve piyasadan taraf almıyorlar. Özlerinde değişmelerinin nedeni, kar oranları düşünce, ürettiğiniz çok nitelikli malları, kazanır bir şekilde satma ihtiyacının doğması. Ben doğru dürüst bir buluş bulduğum vakit sermaye de bulabilirim. Önemli olan yenileşme dediğimiz, değer yaratacak bilginin bulunması. Sermaye eskiden azdı, onun için de kendi yolunda inanılmaz bir pay alabiliyordu. Bugün sermayenin çok bollaşta olduğunu görüyoruz. Eksik olan şey, bilginin değer yaratacak bir şekilde ortaya çıkması.

Metin Sarfati - Peki gelişmekte olan ülkeler açısından bu tahlili yaptığımızda, yine sermayenin kıt olmadığını söyleyebilir miyiz? Yani kıt olan bilgi mi orda da?

Mehmet Altan - Tabii, çünkü globalleşme dediğiniz, istediğiniz anda istediğiniz yerden sermayeyi getirebilmek. Cam değil de chip üretecek yeni bir bilgi sunduğunuz vakit, bunu finanse edecek parayı, Türkiye'de de, dünyada da bulunur. Sermaye bulmak sorun değil. Sorun, değer yaratacak yeni bilginin oluşturulması. Ama klasik iktisat, sanayi devriminin başındaki Newton fiziğine dayanıyordu ve bugün dünya çok ilerledi ve kuantum fiziğine geçti. Yani iktisat, Adam Smith tarafından, makro düzeydeki dünyayı çözdüğümüz sıradaki değişim yasalarına uygun bir yapı üstüne kurulmuştu. Ahlakın getirdiği bir mesleki formasyonla insanı abartılı bir şekilde yüceltiyordu, akılcı, rasyonel kılıyordu. Rasyonel diploması vardı ve ona bir de doğa yasalarını ilave ediyordu. Şimdi kuantum fiziğinin geliştiği, atom altı parçacıklarının işleyişinin ortaya çıktığı, ve belirsizlik ilkesiyle deney yapılmasının güçlendiği bir dünyada, iktisadın mantığı da yapılanması da değişiyor. Ama bilginin faktör olarak devreye girmesi halinde klasik iktisat tamamen çöküyor. Kaynaklar kıt olmaktan çıkıyor ve kıt kaynak tanımlaması olmadığına göre klasik iktisat bitiyor. 'Her arz kendi talebini yaratır' döneminin yerine arz-talep eğrisi değişiyor. Yani daha çok arz ettikçe daha çok kazanıyorsunuz. Bilgisayarları bedava vermeye başladıkça sistem, bundan daha çok kazanç sağlayacak. Çünkü bir üretim aracını yaydığı vakit,

Mehmet Altan:
"Bugün bütün paradigmanın değişmesi kuantum fiziğiyle bağlantılıdır. Fizikteki değişimleri izlemeyen sosyal bilimlerdeki değişimleri anlamak mümkün değil."

onun ürettiğinden elde ettiğin gelir daha fazlalaşacak. Onun için bunları ben klasik sanayi dönemi mantalitesiyle tartışmak yanlış değilim. Ulus-devletten AB'ye geçiş de aslında globalleşmeye giden yolda bir adımdır. O da nitelik değiştirecektir. Bütün kavramlar, bütün tanımlar, her şey değişiyor. Bu sanayi devriminden çok daha anlamlı, kalıcı bir dönüşümdür ve bize getirecekleri ondan çok daha fazladır. Sanayi devriminin başını tartışıyor olsaydık, sanayi devriminden nasıl korkmamamız gerekiyorsa, bundan da korkmamak lazım ve bunu da iyi analiz etmemiz lazım. Bu krizler trend olarak ortadan kalkacaktır. Çok hayırlı bir dünyaya doğru gidiyoruz ama mesele Türkiye'nin bunu algılamakta iç kapasitelerinin yetersizliği. O zaman bir dış dinamiğe ihtiyaç var; AB o dış dinamiği oluşturacaktır.

Metin Sarfati - Ve nerdeyse bu trendi alternatifsiz bir trend olarak görüyorsunuz herhalde.

Mehmet Altan - Bugün artık feodal dönemde, sanayi döneminde kalmak mümkün mü? Sanayi dönemindeki mantık farklı bir nitelik kazanıyor. Çünkü üretim biçimi coğrafyaya has değil. Kabilelerin egemen olduğu Afganistan'da bile bir bilgisayarla, üretim biçimi değişiyor. Bilgisayarların gittiği her yerde -isterse orası feodalite olsun, isterse kabile olsun- üretim biçimi, altyapı değişiyor. Daha önce coğrafyaya bağlıydı. Yani siz sanayileşmemişseniz, yeryüzünün istediklerini yapamıyordunuz. Ama bilgisayarlar, coğrafyanın kendi koşullarından bağımsız, orda üretim biçimini değiştiriyor. Kalküta'nın en ileri bilgisayarlarla yeryüzünün en ileri noktadaki üretimlere bağlanması gibi. Bunu gözden kaçırmamak lazım. İlk defa marxist anlamda altyapı coğrafyadan bağımsız, evrensel düzeyde yeniden tanımlanıyor. Onun için de bütün üst yapı da değişiyor; hukuk, globalleşmenin getirdiği iktisadi kurallar, ahlak, din... Çünkü bilgisayarın girdiği her yerde, bilgisayarlar girdiği vakit (Taliban'ın olduğu Afganistan'da bile) kaba feodal anlayışın yerini yeryüzünün standartlarında, silikon vadisi düzeyinde üretim yapan bir altyapı değişimine uğruyoruz. Onun için sanayi dönemi, sanayi sonrası dönemi gibi coğrafyalarla, yerel anlayışlarla kâbil değil. Bilgisayarın olduğu yer, çağdaş bir üretim biçiminin olduğu,

kurtarılmış bölge anlamına geliyor.

Metin Sarfati - Konumuzla çok bağlantılı değil ama, iktisat kitaplarının da bu anlayışa göre yeniden yazılması gerekiyor.

Mehmet Altan - Neo-klasik iktisadın ortaya çıktığı 1870'lerde klasik fiziğin Newton fiziğindeki değişimleriyle paraleldir. İktisadın ortaya çıkması Newton'la, onun kendi gelişmesi neo-klasik iktisatla... bugün bence bütün paradigmanın değişmesi kuantum fiziğiyle bağlantılıdır. Fizikteki değişimleri izlemeyen sosyal bilimlerdeki değişimleri anlamak mümkün değil.

Mehmet Yavuzkan - Küreselleşmenin miladını '80'ler olarak kabul edersek, sonlara doğru, Sovyetlerin de dağılmasıyla birlikte bir çok ulus-devletin ortaya çıkması, sistemin ruhuna ilişkin bir antitez ya da bir çelişki oluşturuyor mu?

Mehmet Altan - Çelişki oluşturmuyor. Çocukluk aşklarını yaşayamayanların kendi içlerinde bunu bir hicran yarası gibi taşımaları gibi bir şey bu. Mesela Balkanlar... Ulus-devletlerin kuruluş aşamasında bu dinamikleri tamamlamamış. Örneğin Arnavutluk. Ulus-devlet niteliğini tamamlayamamış bir ülkedir. Şimdi Büyük Arnavutluk olmaya çalışıyor. Arnavutluk içindeki Arnavutların çok daha fazlası, bölgelere dağılmıştır. Bu klasik aşamaları, mesela eski Sovyetlerin kendi içindeki unsurlar, milliyetçilik sürecini, burjuvalaşma sürecini yaşayamadıkları için bir sonraki aşamaya geçmekte zorlanıyorlar. İlk önce daha öncelerde kalmış ama onların yaşayamadığı evreleri aşamaya çalışıyorlar. Bu dünyanın geride bıraktığı meseleyi kendileri tamamlayamadığı için orada ısrarlı davranıyorlar. Ben bunu bu süreçte çelişki olarak görmüyorum.

Metin Sarfati - Teşekkür ediyoruz. Sözü Şebnem Hanıma veriyoruz, buyurun efendim.

Şebnem Karauçak Oğuz - AB'nin Türkiye'ye bakışı ve Türkiye'nin AB'ye bakışı konusundaki sorunuza cevap vermeden önce, Sn. Nail Satılğan'ın bazı görüşlerine kesinlikle katılmadığımı ve bu perspektifle ortaya koyulan Avrupa Birliği tanımlamasının gerçeği yansıtmadığını söylemek zorundayım.

Sayın Satılğan, AB'nin antidemokratik bir yapılanma olduğunu, Konsey'in hem yasama hem yürütme organı olduğunu buna karşılık seçimle gelen Avrupa Parlamentosu'nun ulusal parlamentolara oranla çok zayıf bir işlevi

Mehmet Altan:
"Sovyetlerin kendi içindeki unsurlar, milliyetçilik sürecini, burjuvalaşma sürecini yaşayamadıkları için bir sonraki aşamaya geçmekte zorlanıyorlar."

olduğunu söyledi. Bu tanımlama doğru değil. Konsey karar alma organıdır ancak yürütme organı Komisyon'dur. Avrupa Parlamentosu'nun, ulusal parlamentolara oranla işlevi daha zayıftır ancak kurucu antlaşmalarda yapılan değişikliklerle AP karar mekanizmasında giderek artan bir rol oynamaktadır. Bilindiği gibi AB'de farklı karar alma prosedürleri uygulanmaktadır. Bunlardan bazılarında AP'nin onayı olmadan karar alınması mümkün değildir. Bazılarında ise Parlamento danışma rolünü üstlenmektedir. Bunun yanı sıra ekonominin tüm aktörlerinin geniş bir biçimde temsil edildiği Ekonomik ve Sosyal Komite, yerel yönetimlerin temsil edildiği Bölgeler Komitesi gibi karar mekanizmalarında son derece etkin rol oynayan yapılar mevcut. Ayrıca, üye ülkelerin AB nezdindeki daimi temsilcilerinden oluşan "Coreper" de bu mekanizma içinde önemli bir yere sahiptir. Unutulmaması gereken bir başka husus ise, seçimle gelen sadece Avrupa Parlamentosu değildir. Konsey üyeleri de kendi ülkelerinde seçilmiş ve bakanlık görevi yapan kişilerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği'nin dinamik bir yapılanma olmadığı da kesinlikle katılmadığım bir görüş. Kuruluş tarihinden günümüze kadar geçen sürece bakmak bunun böyle olmadığını görmek için yeterlidir. Tam tersine AB son derece dinamik, kendini yenileyen ve geliştiren bir entegrasyon modelidir ve bir başka örneği de bulunmamaktadır. 1960'lı yılların Avrupa'sı ile bugün, Tek Pazar'ı gerçekleştirmiş, ekonomik ve parasal birliğe geçmiş, kurucu antlaşmalarını iki kez değiştirmiş, AB vatandaşlığı kavramını oluşturmuş, Schengen'i gerçekleştirmiş, üye sayısını artırmış ve içinde bulunduğumuz dönemde Türkiye'nin de içinde bulunduğu 13 aday ülkeyi içeren genişleme perspektifi ile kurumsal yapısında değişikliğe gitme çalışmaları yapan bir AB'nin kıyaslanabilir olmadığı açıktır. Ayrıca demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkeleri de zaman içinde kurucu antlaşmalarda yer almış, aday ülkelerin bu değerleri benimsemeleri bir ön koşul haline getirildiği gibi, mevcut üye ülkelerin de bu ilkelere aykırı davranışları halinde Konsey'deki oy haklarının askıya alınabileceği ortaya koyulmuştur. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda AB'nin antidemokratik ve statik bir yapı ol-

Şebnem K. Oğuz

duğunu söylemek herhalde gerçekçi bir yaklaşım olmasa gerek.

Katılmadığım bir başka görüş de AB'nin standart politikalar benimsememesi ve asgari müşterekleri temel alması, bu durumda daha ileri seviyedeki ülkelerin standartlarını daha geri konumdaki ülkelerin düzeyine çekmek zorunda kalmaları. Bununla ilgili olarak sosyal politika örneği verildi. Sosyal politika alanında AB'nin standart bir politikası olmadığı doğrudur. Ancak bunun sebebi, AB üyesi ülkelerin kalkınmışlık farklarından kaynaklanmaktadır. Bugün bir Portekiz ile İsveç'in ya da Yunanistan ile Almanya'nın ne ekonomik gelişmişlik açısından ne de bununla doğrudan bağlantılı olan sosyal gelişim açısından kıyaslanması mümkün değildir. Bu durumda AB'nin benimsediği yaklaşım, asgari standartları oluşturmak ve en geri düzeydeki ülkelerin bu standartlara ulaşmasını sağlamaktır. Ancak daha ileri düzeydeki ülkelerin standartlarını düşürmeleri söz konusu değildir. Bu ülkeler mevcut standartlarını sürdürmek ve geliştirmekte serbesttir. Tam tersine hatırlanacağı üzere, İspanya Portekiz gibi ülkelerin yeni üye oldukları dönemde, Avrupa Birliği içinde yatırımların işçi ücretlerinin daha düşük olduğu, sendikal hakların göreceli olarak daha zayıf olduğu bu ülkelere kayması endişesi, bir başka deyişle sosyal dampingin ortaya çıkması kaygısı özellikle kuzey ülkeleri ile güney ülkeleri arasında yoğun tartışmalara neden olmuş ve bunun engellenmesi yönünde çaba harcanmıştı. Bugün sosyal politika alanında her yıl oluşturulan yönlendirici ilkeler ve üye ülkelerin bunlara uyumunu ortaya koyan ulusal raporlar değerlendirildiğinde,

Şebnem K. Oğuz:
"Sosyal politika alanında AB'nin standart bir politikası olmadığı doğrudur. Ancak bunun sebebi, AB üyesi ülkelerin kalkınmışlık farklarından kaynaklanmaktadır."

üye devletlerin Topluluğun temel aldığı standartlara uyum yönünde yeni politikalar geliştirdikleri, istihdam artırıcı önlemler aldıkları ancak hedeflenen sonuçlara ulaşma yönünde farklı uygulamalara gittikleri görülecektir. Yine bu raporlar değerlendirildiğinde bazı ülkelerin bu standartları ancak yakalayabilirken, bazılarının bunların çok ilerisine geçtikleri görülmektedir. Bu durum sadece sosyal politika ile değil başka örneklerle de açıklanabilir. Bugün ekonomik ve parasal birlik içinde tüm ülkeler yer almamaktadır. Ancak AB için bu önemli ve gerçekleştirilmesi gereken bir hedeftir. Bu nedenle EPB'ye uyum sağlayabilecek ülkelerin euro alanına girmeleri diğer ülkelerin ise bu standardı tutturdıkları zaman (Yunanistan örneğinde olduğu gibi) ya da kendileri için uygun olan bir dönemde katılımları planlanmıştır. Aynı yaklaşım Sosyal Şart'ın benimsenmesi veya Schengen'e katılım konusunda da ortaya koyulmuştur. Burada amaç, Birliğin yapısındaki gelişmelere ayak uyduramayan ya da çekincesi olan ülkelerin bu gelişimi yavaşlatmasının ya da aksatmasının önlenmesidir. Hazır olan ülkelere hemen, diğerlerine ise zaman içinde bu gelişimde yer alma esnekliği sağlanmıştır.

Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine zarar verdiği yaklaşımına da kesinlikle katılmıyorum. GB'nin aksayan yönleri olduğunu ve daha iyi işletilebileceğini kabul ediyorum ama bir bütün olarak değerlendirildiğinde GB iddia edilenin aksine Türkiye için yararlı olmuştur. Bu tartışmalar Gümrük Birliği tamamlanmadan önceki dönemde de yoğun bir biçimde yaşanmıştı. Hatırlayacaksınız o dönemde en çok tartışılan iki konu, Gümrük Birliği nedeniyle Türk sanayiinin, özellikle de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin rekabet edemeyecekleri, kısa vadede seri halde iflaslar olacağı, ayrıca önemli ölçüde ticaret sapmaları yaşanacağı idi. Buna rağmen Türk özel sektörü Gümrük Birliğinin en büyük destekçisi olmuştur. Çünkü Gümrük Birliğini tek başına bir ticari anlaşma olarak görmemiştir. Avrupa Tek Pazarı'nın bir parçası olmak, AB tam üyeliği yolunda önemli bir aşama kaydetmek olarak görmüştür. Bugün beş yıllık bir uygulamanın ardından biraz önce söz ettiğim kaygıların da gerçekleşmediğini görüyoruz.

Bir başka husus ise, Türkiye ile o dönemin AET'si arasında yapılan Ortaklık anlaşmasının

içeriğidir. Ankara Anlaşması önce Gümrük Birliğini sonra tam üyeliği öngörmüştür. Yani bu, 1995 yılında birden bire o dönemin hükümeti tarafından alınan bir karar değildir. Bir anlaşmanın gereği olarak alınan bir karardır. Bilindiği gibi 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanan Gümrük Birliği, Ankara Anlaşması çerçevesinde ve Katma Protokol'de yer alan takvim doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Buna göre AB ve Türkiye sanayi mallarında karşılıklı olarak piyasalarını birbirlerine açmayı taahhüt etmiş ve taraflar arasındaki gelişmişlik düzeyi farklılığı nedeniyle AB 1971 yılında sanayi ürünlerindeki gümrük vergileri ve eş etkili tedbirleri ortadan kaldırırken, Türkiye için 12 ve 22 yıllık listeler oluşturulmuştur. İlişkilerde yaşanan çeşitli aşamalar nedeniyle Türkiye, AB'ye karşı olan bu yükümlülüğünü 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yerine getirmiştir. Bu veriler çerçevesinde ortaya iki yönlü bir tespit çıkmaktadır: Öncelikle Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'nin sanayi mallarında AB'ye karşı olan gümrük vergilerini sıfırlaması Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'den kaynaklanan ve hukuki bağlayıcılığı olan bir yükümlülüktür. 1996 yılında Türkiye AB'ye karşı olan bu yükümlülüğünü yerine getirmemiş olsaydı, AB'nin de 1971'den bu yana gümrük vergisi olmaksızın ithal ettiği Türk sanayi malları ile ilgili olarak farklı uygulamalar içine girmesi kaçınılmaz olurdu. Öte yandan, Türk sanayi mallarının AB'ye girişi yaklaşık 15 yıldır serbestken, aynı serbesti AB sanayi ürünleri için 1996 yılı başında uygulanmaya başlandı. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 15 yıldır böyle bir tavizden yararlanan Türk malları karşında, AB mallarının da aynı tavize sahip olması, Gümrük Birliği sonrasında doğal olarak bir ihtalat artışına yol açtı. Bu Gümrük Birliğinin kısa vadede görülmesi beklenen ilk temel yansımasıydı.

AB kaynaklı ithalat artışı konusunda vurgulamak istediğim son husus, ithalatın kompozisyonunun da son derece önemli olduğudur. Türkiye'nin AB'den ithalatı büyük ölçüde yatırım ve ara mallardır. Tüketim mallarının oranı bugün yüzde 16 düzeyindedir. Bir başka ifadeyle ithalat üretim ve yatırım amaçlı kullanılmaktadır.

Gümrük Birliği'nin ekonomik etkileri kuşkusuz yalnızca ticaretle sınırlı değildir. Biraz önce de söylediğim gibi, Gümrük Birliği'nin

Şebnem K. Oğuz:
"Gümrük Birliği, aynı zamanda Türkiye'nin Tek Pazar'la doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı birçok alanda AB müktesebatını üstlenme yükümlülüğünü de beraberinde getirmiştir."

tamamlanmasıyla birlikte Türkiye, sanayi malları açısından Avrupa Birliği Tek Pazarı'nın parçası olmuştur. Bu durumun önemli makroekonomik yansımaları vardır. Öncelikle makroekonomik seviyede çok daha büyük bir pazarın parçası olmak, dünya piyasalarında meydana gelebilecek dalgalanmalar ve olumsuz gelişmelerden Türk ekonomisinin daha az etkilenmesini sağlamaktadır. Yakın geçmişte yaşanan Asya ve Rusya krizlerinin yansımalarının Türkiye'de hafif hissedilmesi de bu tespiti doğrulamaktadır. Bu dönemde Avrupa Birliği, Türk ihracatçısı açısından güvenilir ve istikrarlı bir pazar olmayı sürdürmüştür.

Gümrük Birliği'nin en az bunun kadar önemli bir diğer sonucu, Türkiye'deki ekonomik yaşama getirdiği disiplindir. Gümrük Birliği, AB ile Türkiye arasında yalnızca sanayi mallarının serbest dolaşımını sağlamakla kalmamış, Türkiye'nin Tek Pazar'la doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı birçok alanda AB müktesebatını üstlenme yükümlülüğünü de beraberinde getirmiştir. Bu yükümlülükler çerçevesinde Türkiye, AB'nin Ortak Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi olmak üzere, rekabet, fikri-sınai mülkiyet hakları, tüketicinin korunması, vb. birçok alanda mevzuatını, AB müktesebatıyla uyumlaştırmıştır. Bu alanlarda mevzuat uyumu ve Rekabet Kurumu gibi yapıların oluşturulması, ekonomik faaliyetleri büyük ölçüde disiplin altına almış ve izlenmesi gereken kuralların çerçevesini belirlemiştir. Böylece Türk sanayicisi gerek ihracat mallarındaki gerek iç piyasaya sunulacak mallardaki standart ve kalitesini yükseltmiş ve nihai analizde bu durum hem üretici hem tüketici için olumlu sonuçlar doğurmuştur. Gümrük Birliği nedeniyle Türk üreticileri sadece AB ve uluslararası piyasalarda değil iç piyasada da AB firmaları ile rekabet eder duruma gelmişlerdir. Aday statüsü verilmesi öncesinde yaşanan bu gelişmeler, aynı zamanda Türkiye'nin mevzuat uyumu açısından Avrupa Birliği'ne uyum potansiyelini ölçen ilk önemli sınav olmuştur. Bu alanda kazanılan deneyim, tam üyelik sürecinde gerçekleştirilmesi gereken geniş kapsamlı ve çok boyutlu reform çalışmalarına katkı sağlayacak ve Türk sanayicisinin entegrasyonun daha ileri boyutlarında da rekabet edebilmesine yardımcı olacaktır.

Bir başka önemli konu, GB yükümlülükleri çerçevesinde üçüncü ülkelerle yapılan ser-

best ticaret anlaşmalarıdır. Bu da Türkiye'ye yeni açılımlar ve avantajlı koşullarla yeni pazarlara giriş imkanı sağlamıştır. Bu çerçevede Gümrük Birliği'nden doğan mevzuat uyumu yükümlülüğüyle bağlantılı olarak ortaya çıkan ve en kısa süre içinde çözümlenmesi gereken bir sorunun altını çizmek istiyorum. Konuşmamın başında da söylediğim gibi Gümrük Birliğinden kaynaklanan bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar aslında uygulamadan kaynaklanan sorunlardır. Bilindiği gibi Türkiye, Ortak Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi kapsamında AB'nin üçüncü ülkelere yönelik taahhütlerini ve uygulamalarını üstlenmekte, buna karşılık söz konusu ülkelerin AB'ye yönelik tavizlerinden yararlanmamaktadır. Bu durum Türkiye aleyhine bir dengesizlik oluşturmaktadır. Bunun çözümü, Türkiye'nin de AB ile paralel olarak bu anlaşmaları yapmasıdır. Gümrük Birliği'nin esaslarını belirleyen Ortaklık Konseyi Kararında hükme bağlanan danışma prosedürü ile bu dengesizliğin telafi edilmesi amaçlanmıştır. Ancak AB, bu hükmün aksine üçüncü ülkelerle yürüttüğü müzakerelerde ve imzaladığı tercihli anlaşmalarda Türkiye'yi bilgilendirmemekte ve görüşlerini almamaktadır. Gümrük Birliği'nin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için, Türkiye aleyhine bir dengesizlik yaratan bu durumun giderilmesi ve danışma prosedürünün işletilmesi şarttır.

Gümrük Birliğinin Türkiye ekonomisine etkileri konusunda son olarak, geçtiğimiz yıl iktisadi Kalkınma Vakfı olarak yaptırdığımız ekonometrik bir analizin bazı çarpıcı sonuçlarına değinmek istiyorum. Çeşitli senaryolara dayanan bu araştırmaya göre, kısa vadede sadece mevzuat uyumunun tamamlanması halinde, Gümrük Birliği'nden sağlanan refah artışının yılda 30,8 milyon dolar olduğu, ancak makroekonomik dengelerin sağlanması, yabancı sermaye girişinin artması halinde bu artışın, yılda 7,8 milyar dolara ulaşacağı görülmektedir. Benzer çarpıcı oranlar, istihdam, üretim vb. diğer temel ekonomik göstergelerde de ortaya çıkmaktadır.

Gümrük Birliği sonrasında gerçekleşmeyen bir beklenti yabancı sermaye yatırımlarındaki artış konusundadır. Türkiye'ye gelen toplam doğrudan yabancı sermaye ve AB'nin bunun içindeki payı incelendiğinde, Türkiye'nin birçok aday ülkeye kıyasla oldukça ge-

Şebnem K. Oğuz:
"Türkiye'ye gelen toplam doğrudan yabancı sermaye ve AB'nin bunun içindeki payı incelendiğinde, Türkiye'nin birçok aday ülkeye kıyasla oldukça geri konumda olduğu ortaya çıkmaktadır."

ri konumunda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ülkeler, 1990'lı yılların hemen başlarında serbest piyasa ekonomisine geçmelerine rağmen, AB'ye üyelik perspektifi çerçevesinde gerek makroekonomik dengelerini iyileştirme, gerek yabancı sermayenin girişini kolaylaştıracak mevzuat değişikliklerini gerçekleştirme yönünde kısa sürede önemli yol kat etmişlerdir. Aday ülkeler, Avrupa Birliği'ne üyelik perspektifini uluslararası piyasalarda kendi lehlerine işleyen bir husus haline getirebilmişlerdir. 1999 yılında toplam doğrudan net yabancı sermaye girişi Çek Cumhuriyeti'nde yaklaşık 5 milyar euro iken, Türkiye'de 763 milyon eurodur. Malta gibi küçük bir ülkede bile bu rakam 830 milyon eurodur. Türkiye gibi bir ülkenin yabancı sermaye girişi olmadan kalkınması mümkün değildir. Bana göre üzerinde en fazla durulması gereken hususlardan biri budur. Bu açıdan AB üyeliği Türkiye için son derece önemli bir referanstır. Türkiye'nin, AB tam üyelik perspektifinin uluslararası piyasalarda açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için çaba göstermesi şarttır.

Ben iş dünyasının Avrupa Birliği konularındaki temsilcisi olan ve esas olarak ekonomiyi ağırlıklı çalışan bir kurumun yöneticisi olarak ve Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye zarar verdiği iddiası ortaya atıldığı için kaçınılmaz biçimde bu konu üzerinde durmak zorunda kaldım. AB bize nasıl bakıyor, bizim AB karşılarındaki net tutumumuz nasıl olmalı sorunuza gelirse, öncelikle şunu söylemek isterim. AB, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi aday ülkeler kapsamına alarak net bir siyasi irade ortaya koymuştur. Bu, 15 üye ülkenin iradesidir. Türkiye ise, 40 yıla yakın bir süredir AB içinde yerini almak istemektedir. Ancak iki taraftan da kaynaklanan nedenlerle bu bir türlü gerçekleşememiştir. Bugüne kadar geçen zaman içinde Türkiye'nin önüne fırsatlar çıkmıştır ancak ne yazık ki o dönemin iktidarları bu fırsatları değerlendirememiştir. Bugün bulunduğumuz noktada bence AB'nin tavrı, Türkiye'ye oranla daha nettir. Biz hem AB üyesi olmak istiyoruz, hem de kendi koşullarımızla olmak istiyoruz. Böyle bir şey mümkün değil. Avrupa Birliği'nin Türkiye'den beklentisi, Kopenhag kriterlerine uyumdur. Bunun daha detaylı ifadesi, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Türkiye'ye yönelik ilerleme raporlarında ortaya konulmuştur. Kopenhag kri-

terlerine uyum, sadece Türkiye için değil, tüm aday ülkeler için geçerlidir. Bunun pazarlığı yoktur. En basit bir kulübe üyelik için bile o kulübün kurallarına uyum şartı aranır. O kulübün size uyması söz konusu değildir. Zamanlama konusunda esnekliğiniz olabilir ama sonuçta sistemin bir parçası olmak istiyorsanız, o sistemin dengesini bozmayacak, o sisteme uyum sağlayacak bir noktaya gelmek zorundasınız. Şimdi Türkiye açısından baktığımızda, Helsinki sonrasında Kopenhag kriterlerini benimsediğimizi, Katılım Ortaklığı Belgesi açıklandıktan sonra bu belgeye uyumlu bir Ulusal Program oluşturacağımızı ifade etmişiz ama siyasi düzeyde hala mutabakat sağlanamayan konular var. Bizim Türkiye olarak şark mantığından uzaklaşmamız lazım. Yani bir belgeyi benimsiyorsunuz bunu siyasi irade olarak ifade ediyorsunuz onun arkasından, mümkün olmadığını bile bile "ama Türkiye'nin koşullarıyla" diyorsunuz. Bazı siyasetçilerimiz kısa ve orta vadede öngörülen siyasi kriterleri kastederek bunları ancak tam üye olacağımız anda yaparız diyorlar. Siyasi kriterlere uyum sağlamadan müzakerelere geçmenin mümkün olmadığını ve müzakereler tamamlanmadan tam üye olunamayacağını ya bilmiyorlar ya da AB üyeliğini gerçekten istemiyorlar.

Bugün AB'nin dayatmalarından söz ediliyor. Demokrasi ve insan hakları alanında, ekonomi alanında Türkiye'nin durumundan memnun muyuz? Tüm siyasetçilerimiz sözbirliği etmişçesine "biz bunları AB üyesi olmak için değil, kendi halkımız istediği için yapacağız" diyorlar. Pekî öyleyse neden yapmıyorlar ve neden AB tarafından bunlar gündeme getirildiğinde bu derece rahatsız oluyorlar?

Türkiye'de bu konuda siyasi iradenin net tavrını ortaya koyması ve bunun arkasında durması lazım. Halk açısından baktığımızda, bizim Türk ve AB halklarının Türkiye'nin tam üyeliğine bakışı konusunda İKV olarak yaptığımız bir araştırmada çok ilginç sonuçlar ortaya çıktı. Türkiye'de halkın yüzde 88,3 ünün AB üyesi olmak istediği, buna karşılık AB üyesi ülke halklarının yüzde 44 ünün, uygun koşullar oluştuğunda Türkiye'nin tam üyeliğine sıcak baktığı belirlendi. Türkiye'yi istemeyenler, bunun temel nedeni olarak Türkiye'nin insan haklarına saygı duymayan bir ülke olduğunu gösteriyorlardı. Araştırma

Şebnem K. Oğuz:
"Biz hem AB üyesi olmak istiyoruz, hem kendi koşullarımızla olmak istiyoruz. Böyle bir şey mümkün değil."

sonuçlarına göre, AB üyesi ülkeler arasında da görüş farklılıkları olduğu ortaya çıktı. Bu açıdan bakıldığında, genelde Kuzey Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin AB üyeliğine daha negatif baktığı, Güney Avrupa ülkelerinin ise daha olumlu yaklaştığı görüldü.

Biraz önce de söylediğim gibi, AB hükümetleri bu konuda kesin tavırlarını ortaya koydular ve Türkiye'nin adaylığını teyit ettiler. Bununla birlikte AB içinde söylediğim anket sonuçlarından da görüldüğü gibi homojen bir anlayış olduğunu söylemek mümkün değil. Orada da Türkiye'de olduğu gibi tam üyeliğimizi istemeyenler var. Hatta bir bütün olarak genişlemeye karşı olanlar var. Bazı uç noktalardaki kesimleri dışında bırakacak olursak, Türkiye'nin istenmemesinin sebebi, Türkiye'nin AB ile uyum sağlayamayacağı ve AB'nin iç dengelerini alt üst edeceği yönündeki anlayış. Bu büyük ölçüde Türkiye'yi yeterince tanımamalarından da kaynaklanıyor. Ancak AB halkları sanıldığı gibi din ve kültür faktörlerini ön plana çıkararak Türkiye'nin üyeliğine karşı değiller. Avrupa Birliği sosyokültürel bir mozaik. Birlik içindeki zenginliği sağlayan unsur da bu zaten. Bugün bir İsveçli ile bir Portekizli arasında ne kadar fark varsa bir Türk ile bir Alman arasındaki fark da bundan daha fazla değil. Din faktörünün de artık çağdaş bir dünyada ayırıcı ve belirleyici bir unsur olduğuna inanan insan sayısı çok az.

Türkiye'nin çağdaş dünyayla bütünleşme yönünde somut adımlar atması lazım. Helsinki'den günümüze bir yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen, bugün hala bulunduğumuz noktada sayıyoruz. Türkiye yerinden kıpırdamıyor, değişime ayak uydurmaya, eksikliklerini tamamlamaya direniyor. Bu direncin altında bir çok sebep var. Bazı çevreler, AB ile bütünleşmekten ve bu yönde yapılacak reformlardan rahatsızlık duyuyor. Ben Mehmet Altan'a katılıyorum, Türkiye kötü yönetiliyor, vizyonsuz yönetiliyor. Diğer aday ülkelere bakın, bu ülkeler siyasi, ekonomik, sosyal hayatlarında tüm kurumları ve kurallarıyla köklü değişiklikler yaptılar. Her şeyi yeniden yarattılar. Çünkü bir vizyonları var ve bunu gerçekleştirmek için gereğini yapıyorlar. Bu gerekleri yerine getirdiklerinde AB üyesi olmanın kendilerine sağlayacağı avantajların bilincindeler ve bu doğrultuda hareket ediyorlar. AB'ye üyelik perspektifini her

platformda kullanıyorlar. Biraz önce yabancı sermaye girişi konusunda verdiğim örnekler de bunun göstergelerinden biridir.

Bugün Türkiye'de AB üyeliğinin anlamının yeterince iyi kavranmadığını düşünüyorum. Bunun ekonomik, siyasi ve sosyal yansımaları olan, önemli reformlar gerektiren toplumsal bir proje olduğu ve tüm kesimlerin katkısını gerektirdiği, bu oluşumun dışında kalmanın faturasının ağır olacağı başta siyasetçilerimiz olmak üzere toplum tarafından yeterince anlaşılamamıştır. 40 yıllık bir ortaklık ilişkisine rağmen, sanki yeni bir konuymuş gibi hala AB üyesi olalım mı olmayalım mı tartışmaları sürdürülmektedir. Olmayacaktıysak niye 40 yıldır bu politikayı sürdürüyoruz.

Türkiye, demokratikleşme sürecini AB dışında arayabilir mi, bunu kendi dinamikleriyle gerçekleştirebilir mi? Ortadoğu toplumu olarak demokratikleşme ve iktisadi gelişimini sağlayabilir mi? sorunuza ise kısaca "hayır" diyerek cevap verebilirim. Ancak ondan önce bir yanlış anlaşılmayı düzeltmek istiyorum. Nail bey, benim Türkiye ekonomisinin Gümrük Birliği'nden sonra bir disiplin altına girdiği yönündeki ifadem yanlış olduğunu, Türkiye'deki geri çalışma koşullarının düzelmediğini; kayıt dışı işgücünün, sendikasıız çalışma koşullarının devam ettiğini söyledi. Benim söylemek istediğim, aslında çok da açık ifade ettiğimi sanıyorum, Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye'nin yaptığı mevzuat uyumu nedeniyle sanayi üretiminde kalitenin arttığı, zorunlu olarak belirli ürün standartlarına uyulduğu, Rekabet Kurulu gibi önemli bir yapının oluşturulduğu, Tüketici yasası çıkarıldı vb. idi. Yoksa çalışma koşulları ile herhangi bir ifadem olmadı. Zaten sosyal politikaya uyum Gümrük Birliği ile bağlantılı bir konu değildir. Türkiye, tam üyelik sürecinde sosyal alanda uyumu sağlayacaktır. Ancak hatırlatmak istediğim bir husus, AB ülkelerinin özellikle de Nail bey tekstil örneğini verdiği için aynı sektörü örnek olarak alıyorum, Türkiye'den ve diğer ülkelere yaptıkları ithalatta çalışma koşullarına son derece önem vermeleridir. Anlaşma içinde oldukları Türk firmalarının fabrikalarını ve çalışma koşullarını denetlemekte, çocuk işçi çalıştırılması uygunuz çalışma koşulları olması halinde siparişlerini iptal etmektedir. Yani AB "sosyal kalite"

Şebnem K. Oğuz:
"40 yıllık bir ortaklık ilişkisine rağmen, sanki yeni bir konuymuş gibi hala AB üyesi olalım mı olmayalım mı tartışmaları sürdürülmektedir."

olarak adlandırılan bu konu üzerinde önemle durmaktadır. En azından kendisinin mal aldığı kurumlarda bu standartları aramaktadır. Çünkü AB tüketicisi bu konuda son derece hassas davranmaktadır. Bu standardı aramayan ya da yeterli denetimi yapamayan ne yazık ki bizim kendi devletimizdir.

Dünya çapında kendini kanıtlamış ve güçlü marka imajı oluşturmuş firmaların sosyal kaliteden uzaklaşmalarının, imajlarının zedelenmesine neden olduğu bilinmektedir. Bunun en somut örneklerinden biri, Nike firmasının Vietnam'da yaptığı üretimde çocuk işçileri çalıştırması nedeniyle yaşadığı imaj kaybının satışlarında büyük bir düşüş yaratmasıdır. Bu açıdan baktığınızda da AB tam üyeliğinin hem sosyal standartların yükseltilmesi hem de Türk sanayiinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artırılması açısından son derece önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle Türk üretici açısından "made in Europe" etiketi taşımanın anlamı, her açıdan AB normlarına uygun üretim yaptığının uluslararası alanda teyididir. Bu etiket, sadece AB pazarlarında değil, tüm dünyada ve hatta iç piyasada da Türk sanayiinin imajı ve kalitesi açısından önemli bir göstergedir.

Türkiye'nin kendi iç dinamikleriyle sorunlarını çözüp çözemeyeceği ve AB üyeliği dışında bir alternatifi olup olmadığı sorusuna gelince, keşke Türkiye tüm sorunlarını, demokratikleşme, tüm kuralları ve kurullarıyla

işleyen bir hukuk devleti anlayışını yerleştirmeye, ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarını tek başına gerçekleştirebilse. Bunu hepimiz diliyoruz. Ama geçmişte yaşanan tecrübeler ne yazık ki bunun gerçekleşebileceği yönünde umut vermiyor. Türkiye, gelişen dünya içinde yerini almalıdır. Bana göre bu yer AB üyeliği ile doğrudan bağlantılıdır. Alternatif konusuna gelince, ne Ortadoğu ülkeleri ile bütünleşme, ne Balkanlar, ne Türk Cumhuriyetleri ile bütünleşme (ki böyle bir entegrasyon modeli yok zaten bu bölgelerde) Türkiye açısından AB'nin alternatifi değildir. Ancak tamamlayıcısı olabilir. Kuşkusuz Türkiye bu ülkelerle yakın ilişkiler kurmalı ve bu ilişkileri sürekli geliştirmelidir. Hatırlayacaksınız, Helsinki Zirvesi sonrasında Türk Cumhuriyetlerini ziyaret eden Dışişleri Bakanının bir açıklaması olmuştu. Türkiye'nin gelecekte AB üyesi olması perspektifi, bu ülkelerin Türkiye'ye bakış açısını değiştirmiş, Türkiye'nin saygınlığını arttırmış demişti İsmail Cem. Bu doğrudur. Bizlerde yurtdışında yaptığımız bir çok temasta aynı izlenimi ediniyoruz. AB üyesi bir Türkiye, AB standartlarında bir Türkiye imajı çiziyor. Keşke Türkiye AB üyesi ülkeler düzeyine ulaşsa da Norveç gibi tam üye olup olmama kararını o noktada verse. Benim için önemli olan Türkiye'nin bu düzeye gelebilmesi. Ondan sonra ister AB üyesi olsun ister olmasın ama bugünkü Türkiye koşullarına baktığımızda ne yazık ki bunun yakın gelecekte mümkün olmadığını görüyoruz.

Şebnem K. Oğuz:
"Türkiye, gelişen dünya içinde yerini almalıdır. Bana göre bu yer AB üyeliği ile doğrudan bağlantılıdır."

Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Açısından Yunanistan Faktörü ve Kıbrıs Sorunu

**Faruk
Sönmezoğlu***

Türkiye, yıllar önce, Batı'ya karşı yürüttüğü bir kurtuluş savaşının ardından, uluslararası alandaki ilişki yoğunluğu konusunda Batı dünyası yönündeki tercihini yapmış bir ülkedir. Bu nedenle "Batı'ya rağmen Batılılaşma" ifadesi bu yıllara kadar geriye götürülebilir. Türkiye'nin Batı dünyası ile olan yakınlığının ağırlık noktası zaman ve zemine göre bazı kaymalar göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Batılılaşma çabalarının ağırlık noktasını hukuk ve sosyo-kültürel zeminde görmekteyiz. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Batılılaşmadan anlaşılan ise daha çok ABD ve Batı Avrupa ülkeleriyle siyasi/askeri ortaklık, NATO ve benzeri örgütlerin üyeliği olmuştur. İlginç olan, bu yıllarda Türkiye'nin çeşitli açılardan "Batılı" olup olmadığı, ilgili ülke devlet adamları ve kamu oyları tarafından ciddi bir tartışma konusu yapılmamıştır¹. Nitekim Türkiye'nin 1963 yılında AET'ye yaptığı başvuru herhangi bir şekilde Türkiye'nin Batılı olup olmadığının tartışmasını beraberinde getirmemiştir. Bu yıllarda Türkiye gibi, Sovyetler Birliği ile en uzun sınıra sahip bir NATO üyesi ve Batı savunması için çok sayıda askerini bu örgüt emrine vermiş olan bir ülkenin Batılılığından, en azından bir Batı Avrupa örgütlenmesine aday olabilmekten rahatsızlık duyan bir Avrupa ülkesi yetkilisi çıkmamış, çıkamamıştır. 1980'lerde Türkiye AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunduğu anda artık Batılılaşmanın iktisadi boyutu da gündemdedi. Nitekim, 1996'da Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ile bu boyut daha da önem kazandı. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı kabul edildiğinde ise, kanımca Türkiye ilk defa Batılılaşma serüveninde Avrupa ile sosyal hayatın bütün boyutlarını birden ele alarak durumunu saptamak, kendisiyle hesaplaşmak konumunda kalmıştır.

1) Nasıl Bakılmalı?

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik için başvurusu ve bu adaylık başvurusunun olumsuz bir bakışın ardından kabulü bir anlamda yeni bir olay değildir. Tohumları yıllar önce atılmış ve

çeşitli aşamalardan geçmiş olan bir sürecin sonucudur. Bununla birlikte, bu defa durum bazı yenilikler de içermektedir. Her şeyden önce Türkiye bu defa (gerçekleştiği takdirde) kendisini birçok açıdan Batı Avrupa ile bütünleştirecek bir adımın eşliğindedir. Dolayısıyla da, bu defa hem Batı Avrupa dikkatlidir, hem de Türkiye dikkatli olmak zorundadır. Ayrıca bu defa Türkiye'nin Avrupa açısından siyasi/askeri vazgeçilmezliğinden söz etmek de eskiye oranla daha zordur. Nihayet, bu defa bir de, Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesi sürecinden kendi amaçları açısından yararlanma düşüncesinde ve AB'nin bir üyesi olan Yunanistan faktörü vardır. Bizim burada konunun daha fazla üzerinde duracağımız boyutu da budur.

Birinci ve ikinci kategoriyi birlikte düşündüğümüzde, Türkiye'nin AB ile olan ilişkisine nasıl bakmak gerektiği konusunda bazı noktaları saptamak gerekmektedir. Her şeyden önce, doğal olarak Türkiye'de AB üyeliğini istemeyenler vardır. Bunların içinde "Hristiyan Avrupa içerisinde erimek korkusu" duyan; AB'ye girilmesi durumunda çıkarlarına zarar geleceğini düşünen ve başka bazı nedenlerle olumsuz tutum takınanlar bulunmaktadır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu türden düşüncelerin genellikle açıkça ifade edilmemesi, dolaylı yollardan ortaya konulmasıdır. Diğer taraftan, Türkiye'nin AB üyeliğine ilke olarak olumlu bakmakla beraber farklı görüşleri savunanlar vardır. Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda, soruna daha çok Brüksel açısından bakan "kötümser" ve daha çok Ankara açısından bakan "iyimser"lerden söz edilebilir.

"Kötümser" bakış yandaşlarına göre Türkiye AB'ye girse iyi olur, fakat AB Türkiye'yi bünyesine kabul etmeyecektir. Çünkü, bu ülkelerin Türkiye'yi aralarına alma açısından fazla bir çıkarları olmayıp, aksine bu durumda, hem maddi hem de manevi anlamda daha çok maliyet yüklenmeleri söz konusu olacaktır. Türkiye, bu konuda elinde olabilecek en önemli kozu, iktisadi Pazar kartını zaten

1 Türkiye'nin NATO'ya başvurusu sırasında bazı ülkelerin benzer konuları gündeme getirdikleri hatırlanmakla beraber, burada gerçek tartışma nedeninin farklı olduğu, özellikle ABD yardımı paylaşıma konusundaki isteksizliği yansıttığı bilinmektedir.

* Prof. Dr., İ.Ü. SBF

"tam üyelik dışı Gümrük Birliği üyeliği" ile kaybetmiştir. Türkiye büyük bir nüfusa sahiptir ve örgüte girecek olduğunda, temsil esasının nüfusa göre olduğu birçok örgüt organında Almanya ile benzer bir konumu paylaşacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin, bir Avusturya, bir Finlandiya ya da bir İsveç gibi kolay "sindirilebilir" bir lokma olmaması gerçeği örgüte kabul şansını da azaltan bir faktördür. Türkiye ile olan sorunlarını avantajlı olduğu bu platformda çözmek isteyen Yunanistan'ın varlığı da Türkiye'nin çok büyük tavizler vermeden örgüte kabulünü zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'yi tamamen küstürerek Avrupa'nın dışına itmek, bu konudaki beklentisini kırmak da bu ülkelerin çıkarına değildir. Hem büyük bir pazar, hem de nazik bir coğrafyadaki önemli bir müttefik olan bu ülkenin Avrupa'dan uzaklaşması, siyasal hayatında Batı-karşıtı akımların güçlenmesi de AB üyelerinin çıkarına olmayacaktır. Dolayısıyla, Gümrük Birliği üyesi Türkiye'ye hem umut verilecek hem de çeşitli, aşılması güç engeller çıkartılacak, sonuçta Türkiye, kendisinden sonra gelen bazıları süratle salona geçerken, örgüte girişin beklemesini odasında tutulacaktır.

"lymser" görüş diyebileceğimiz anlayış sahipleri, esas olarak sorunun Türkiye ile ilişkin noktaları üzerinde durmaktadırlar. AB, bu topluluğa girmek isteyenlerin kendi arzularıyla kendilerini bu yapıya göre yeniden şekillendirmek zorunda oldukları türden kapsayıcı bir birlikteliktir. Bu örgüte tam üyelik, bir ülkenin siyasi, hukuki, iktisadi vb., sosyal hayatının bütün veçhelerini kapsayan bir düzenlemedir. Bu nedenle, bazı adaylar az bazı adaylar daha fazla oranda siyasi, iktisadi ve/veya hukuki yapılarında düzenlemelere gitmek ve belki de en önemlisi bu değişiklikleri halklarına benimsetmek durumundadırlar. Bu açıdan, İsveç, Avusturya gibi bazı AB üyelerinin çok büyük değişiklikler yaşamaları gerekmemiş olmakla birlikte, bir Yunanistan, bir İspanya, bir Portekiz giriş sürecinde, sosyal yapılarında adeta bir yeniden yapılanma geçirmişler, hala da geçirmektedirler. Hele aralarında Slovakya, Bulgaristan, Romanya gibi ülkelerin bulunduğu görüşmelere yeni başlayan bazı adaylar düşünüldüğünde, (bu adaylar açısından da) sonucun olumlu olabilmesi için sosyal hayatta radikal değişikliklerin bek-

lendiği, bu sürecin bazılarında gözlemlendiği, bazılarında da gözleneceği söylenebilir. İşte Türkiye açısından da benzer bir durum söz konusudur. AB'ye üyeliği açısından, başta enflasyon, bankacılık sistemi, kayıt dışılık olmak üzere birçok konuda hala yapılması gereken çok şey bulunan iktisadi hayat, Gümrük Birliği üyesi Türkiye'nin örgüte kabulü açısından nispeten en hazır olduğu alan olarak gözükmektedir. İktisadi hayat içerisinde yaşadığımız sorunlar düşünüldüğünde, bu saptama diğer konularda yapmamız gerekenler konusunda bir fikir vermektedir. Siyasal ve sosyal hayatı çağdaş gelişmiş ülkeler düzeyine çekmek toplumların kök salmış bazı alışkanlıklarını da değiştirmek anlamını taşıdığından, çoğu defa iktisadi hayatı daha yakından ilgilendiren ticari, teknik, teknolojik konularda olduğundan daha zordur. Bir başka deyişle, insanların trafik kurallarına uymasını sağlamak onların otomobil kullanma becerilerini geliştirmekten daha zor, daha fazla çaba ve zaman gerektiren bir iştir. İşte Türkiye bu çabalarında başarılı olursa AB üyesi olabilir. AB içerisinde Türkiye'yi istemeyenler olduğu gibi isteyenler, en azından karşı çıkmayanlar da vardır. Bu açıdan Yunanistan bir engel gibi gözükmeyle birlikte, iş sadece bu ülkenin ikna edilmesine kaldığında, giderek birçok konuda oyçukluğu anlayışına yönelen bir AB'de bu ülkenin tek başına bir engel oluşturması düşünülemez. AB homojen bir topluluk olmayıp çok farklı çıkar gruplarının oluşturduğu bir birlikteliktir. Zaman zaman ülkelerin yönetimlerinde ve kamu oylarında ortaya çıkan değişiklikler de genel politikalara yansımaktadır. Yeni üyeler katıldıkça bu durum daha da belirginleşecektir. Ayrıca AB, bazı konulara farklı konjonktürlerde farklı cevaplar vermektedir. Nitekim Lüksemburg'ta Türkiye'ye bünyesinde yer göremeyen örgüt kısa bir süre sonra Helsinki'de Ankara'yı aday üyeliğe kabul etmiştir. Benzer bir durumun, daha uzun bir zaman sürecine yayılması ve çok daha inşili-çıkışlı bir seyir izlemesi muhtemel olmakla birlikte, tam üyelik açısından da söz konusu olacağı düşünülebilir.

Kanımcı bu iki görüşten herhangi birisi doğru ya da yanlış değildir. Sadece aynı olguya farklı açılardan bakışları yansıtmakta, farklı gerçekliklere vurgu yapmaktadırlar. Daha doğrusu, elimizdeki veriler, şu anda

Yunanistan bir engel gibi gözükmeyle birlikte, iş sadece bu ülkenin ikna edilmesine kaldığında, giderek birçok konuda oyçukluğu anlayışına yönelen bir AB'de bu ülkenin tek başına bir engel oluşturması düşünülemez.

bunlardan birisinin kesin doğru olduğunu gösterir nitelikte değildir. Her iki görüşün de doğru olarak saptadığı bazı konular bulunduğu gibi, aralarında bir bakıma "kanaat sergilemesi" veya "sezgilere dayalı tahminler" türünden doğruluğu kanıtlanamayacak iddialar da vardır. Birisi AB ülkelerinin Türkiye'ye bakışları üzerinde yoğunlaşırken diğeri Türkiye'nin yapması gerekenleri öne çıkartmaktadır. Oysa gerçek süreç, bu iki genel etkenin birlikte etkileşimi ile belirlenecek olup, bu nedenle de gelişim doğrultusu ve sonucu şu anda kolayca kestirilemeyecek bir özellik göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye, orta ve uzun vadede kabul, şartlı kabul, sürekli bekletilme veya red ihtimallerinin düşünerek ve bu sıklara göre tutum almasıyla belirleyerek AB ile ilişkilerini sürdürmelidir.

Bu çerçevede Türkiye, Avrupa Birliği'nin koyduğu standartlara (henüz AB ülkelerinin de çoğunda netleşmemiş olanlar ile Yunanistan ile ilişkili olanların bir şart olarak algılanması hariç), bu ülkelerin uygulamalarını temel alarak adapte olmak durumundadır. Fakat, buna rağmen dışta bırakıldığında da, bu ülkeler grubu ile ilişkilerini, Gümrük Birliği'ndeki durumu başta olmak üzere gözden geçirmelidir. Türkiye'nin AB'ye ihtiyacı olduğu gibi AB'nin de Türkiye'ye ihtiyacı vardır. AB'nin dışında olmak, demokratik, çoğulcu, hoşgörüyü ve insan haklarına dayanan bir toplum olma hedefini değiştirmez. Türkiye'nin bu konularda birçok eksikleri bulunsa da, cumhuriyet döneminde aldığı mesafe sadece AB'ye üye olma çabası ile açıklanabilecek sıklıkla değildir.

2) Yunanistan ile Olan Sorunlar ve AB

Gelelim Türkiye ile AB ilişkilerinde Yunanistan faktörüne ve bu açıdan gündemde olan Kıbrıs ve Ege sorunlarına. Kanımca, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlardan Ege sorunu, AB açısından çözülmesi gerekli ve son derece karmaşık bir "sınır" sorunudur. Tarafların üzerinde anlaşacakları bazı ara çözümlerin de kabul edilebileceği, daha teknik bir özellik gösterdiğinden, her iki ülkenin de Kıbrıs'a nispeten daha kolay adım atabileceği bir sorundur. Oysa Kıbrıs sorunu, Yunanistan'ın manevraları ile AB için giderek son derece karmaşık bir hale gelmiştir. Özellikle Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik görüşme-

lerine başlanması, AB için konuyu geri döndüremez bir şekilde ciddi bir krize doğru taşımaktadır.

a) "Sınır Sorunu" Kategorisinden Bir Anlaşmazlık Olarak Ege

Ege sorunu için "karmaşıklık" öylesine bir sıfat olmayıp durumun gerçek tarifi niteliğindedir. Zira bölge coğrafyası + Lozan Antlaşması, iki ülkeyi Ege'de birlikte yaşamaya mahkum etmiştir. Ardından, Birleşmiş Milletler çerçevesinde sürdürülen UNCLOS süreci sonucunda ortaya çıkan ülke karasularının 12 mile kadar genişletilebileceği yolundaki kural Ege'deki durumu daha da karmaşıklaştırmıştır. Bu türden bir kuralın uygulanmasının, sahilleri okyanuslara açılan ülkeler açısından, devriye botlarının tarayacağı alanın iki misli artmasından fazla bir değişiklik getirdiği söylenemez. Fakat dünyada bir benzeri daha bulunmayan bir coğrafyayı temsil eden Ege'de, Lozan'da belirlenen statüko gereği, Türkiye sahillerinden horoz seslerinin duyulduğu birçok Ege adasının Yunanistan'ın egemenliğinde bulunuyor olması, karasularının istendiğinde 12 mile kadar genişletilmesi konusunun pek de o kadar basit bir uygulama olmadığını göstermektedir. Ayrıca karasuları Ege sorununun sadece bir boyutudur. Bununla çok yakından ilişkili ve en az bir o kadar karmaşık bir konu da, aynı coğrafyada ülkelerin kıta sahanlıklarının nasıl saptanacağı, özellikle küçük adacıkların, kaya parçalarının da kıta sahanlığının olup olmayacağıdır. Ayrıca iki ülke arasındaki FIR Hattı ve Lozan'da silahtan arındırılmaları kararlaştırılmış olan adaların Yunanistan tarafından silahlandırılması, bölgede aidiyeti tam belirlenmemiş adacık ve kayalıkların statülerinin belirlenmesi sorunları da, Ege sorununun daha ikincil olmakla beraber diğer boyutları arasında yer almaktadırlar.

8 Kasım 2000 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi sonucunda yayınlanan bildiride de olduğu gibi, Ege sorunu iki ülke arasındaki bir sınır sorunu olarak değerlendirilmektedir. Belgenin "İlkeler" kısmında "AB Konseyi, Birleşmiş Milletler Yasası'na uygun olarak uyumazlıkların barışçı çözümünü ilkesini vurgulamış ve aday Devletlerin mevcut tüm sınır sorunlarını ve ilgili diğer sorunları çözmek için

**Türkiye'nin
AB'ye ihtiyacı
olduğu gibi
AB'nin de
Türkiye'ye
ihtiyacı vardır.
AB'nin dışında
olmak,
demokratik,
çoğulcu,
hoşgörüyü ve
insan haklarına
dayanan bir
toplum olma
hedefini
değiştirmez.**

her türlü gayreti göstermelerini önemle talep etmiştir. Makul bir sürede bu gerçekleşmediği takdirde, aday Devletler uyumsuzluğu Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler" denilmektedir. Esas olarak, Ege sorununun gerek Helsinki belgesi gerekse Katılım Ortaklığı belgesi içerisinde, doğrudan adı anılarak olmasa da yer alması, Türkiye açısından pek istenir bir durum değildi. Bununla birlikte, bu türden bir ifadelendirme, yani konunun gerek Helsinki belgesinde gerekse Katılım Ortaklığı Belgesi içerisinde "İlkeler" çerçevesinde yer alması, diğer bir deyişle "kısa" ya da "orta" vadeli gibi takvime bağlanan bir üslupla ele alınmaması, Uluslararası Adalet Divanı'na gidişin görüşmelerin "makul bir sürede" çözülmemesi gibi nispeten subjektif bir ölçüye bağlanması, Türkiye'nin nispeten lehine ifadeler olarak görülebilir.

b) Kilit Sorun Kıbrıs

Kıbrıs'ın AB macerası 1970'lere kadar uzanmakla beraber, konuyu günümüze bağlayan hamle 1990'larda yapıldı. Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 3 Temmuz 1990 tarihinde yaptığı başvuru, Birlik Bakanlar Konseyi tarafından 19-20 Temmuz 1993 tarihinde yapılan toplantılarda ele alınarak, "...Kıbrıs sorunu na barışçı, dengeli ve kalıcı bir çözüm bulunmasını beklemeden..." olumlu olarak cevaplandırıldı². 1994 yılı Haziran ayında örgüt Bakanlar Konseyi'nin Yunanistan'ın Korfu adasında yaptığı toplantıda, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin temsilciliğinde Kıbrıs Cumhuriyeti, diğer bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile birlikte tam üyelik statüsüne uygun ülkeler arasında sayıldı ve kendilerine daha sonra benzer statüyü elde edenler arasında öncelik tanınacağı karara bağlandı. Ardından, 6 Mart ve 12 Haziran 1995 tarihlerinde Avrupa Birliği, Türkiye'nin Birlik ile Gümrük Birliği sürecine girmesine paralel olarak, Kıbrıs'ın tam üyelik için hazır olduğu ve başvuruyu yapan Kıbrıs Rum Yönetimi'nin "Kıbrıs Hükümeti" olarak tek muhatap kabul edileceği yönünde kararlar aldı³. Bu çerçevede, adada bir realite olan Türk tarafı yok varsayılmaktaydı. Birliğin bu yönde aldığı karara ABD'nin de olumlu baktığı bilinmekteydi. ABD'ye göre, bu yolla hem Kıbrıs sorunu çözülecek, hem Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne daha da yakınlaşması sağlanacaktı. Fakat gelişen olaylar bu

düşüncenin pek de doğru olmadığını göstermeye başladı⁴. Hatta bu dönemden itibaren Türkiye konuya ilişkin tutumunu daha da sertleştirmiş, giderek doğrudan Kıbrıs'ın kendi güvenlik stratejisi, özellikle ileride petrol ve doğal gaz açısından terminal bir nokta olacağı düşünülen Iskenderun limanının güvenliği açısından, öneminden bahsetmeye başlamıştır.

Rum tarafının Kıbrıs sorununun çözümünü ikili görüşmelerden AB zeminine kaydırmaya çalıştığı ortaya çıkmasının ve Kıbrıs Rum Yönetimi ile Yunanistan arasında Ortak Savunma Doktrini'nin oluşturulmasının ardından, Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 28 Aralık 1995 tarihinde bir Ortak Deklarasyon yayınladılar⁵. Bu deklarasyonun temel mesajı, Yunan tarafının AB'ye üye olma aracılığı ile sorunu bir oldu-bitti noktasına getiremeyeceği, Türkiye'nin buna izin veremeyeceğiydi. Taraflarca yayınlanan bu deklarasyonda Türk tarafının konuya ilişkin tutum ve tezleri sergilendikten sonra, 1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları gereği Kıbrıs'ın, Türkiye ve Yunanistan'ın üye olmadıkları herhangi bir siyasi ya da ekonomik birliğe katılamayacağı hatırlatılmakta⁶, bu tür konuların ancak Kıbrıs'ta nihai bir çözümün ve Türkiye'nin öngörmesinin ardından ele alınabileceği görüşü savunulmaktadır⁷.

Öte yandan, AB ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasında 17. Ortaklık Konseyi Toplantısı ise 15 Mayıs 1996 tarihinde yapılmıştır. Böylece Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyeliği sürecinde bir adım daha atılmış oldu. Yine, 1996 yılı başlarında, 12 Haziran 1995'te yapılan 16. Ortaklık Konseyi toplantısında kararı alınmış olan 74 milyon ECU'lük Dördüncü Finansal Protokol uygulamaya konulmuştur⁸.

20 Ocak 1997 tarihinde Ankara'da, Türkiye ile KKTC, Kıbrıs Rum Yönetimi ile AB arasındaki ilişkiler açısından durumun kabul edilemezliği ve Türkiye'nin KKTC'ye olan mevcut desteğinin aynen süreceği temelinde bir ortak deklarasyon yayınlamışlar; Türkiye Büyük Millet Meclisi de bir gün sonraki oturumunda bu deklarasyonu teyid eden bir karar almış ve kamu oyuna duyurmuştur⁹.

AB, 24 Şubat 1997 tarihinde Kıbrıs'ın üyeliği konusundaki açıklamasında, bunun gerçekleştirilmesi için adada siyasi bir çözümün şart olduğunu, görüşmelere Türk tarafının

2 Burada dikkat edilmesi gereken nokta, AB ileri-de, özellikle bazı Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık şartı olarak aralarındaki topraksal sorunları veya içlerindeki etnik sorunları çözme gereğini ortaya koymasına rağmen aynı kuralı Kıbrıs için uygulamıyordu.

3 Dönemin resmi yöneticilerinin aksi yöndeki görüşlerine rağmen, bazı gözlemciler bu süreçte Türkiye'nin gerek doğrudan (Türkiye ile Gümrük Birliği süreci başlarken Kıbrıs Rum Tarafı ile de "Kıbrıs"ın tam üyelik görüşmelerinin ilk genişleme sürecinde başlayacak olması) gerekse AB ile yapılan Anlaşma'da (16. Madde) tercihli ticaret tarifesi uygulanacak ülkeler arasında "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında Kıbrıs Rum Yönetimi'nin yer almasına veya 16. Maddede üzerinde anlaşılabilen yorumlar için (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti aleyhine birçok karar almış olan) Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarına başvurularak çözüleceği görüşüne itiraz etmeyerek dolaylı yoldan bazı tavizler verdiği görüşündedir. Hassan Ali Bıçak, "Recent Developments in Cyprus-EU Relations," Emel Doğramacı, William Haney, Gülay Konig eds., *Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies*, Gazimağusa 20-23 November 1996, Eastern University Press, 1997 içinde s.249-250. Bir başka yerde de, bu yolla "Türkiye ilk kez Kıbrıs Rum Hükümetini muhatap kabul etti" denilmektedir; Melek M. Firat, "AB-Kıbrıs ilişkileri ve Türkiye'nin Politikaları," Gencer Özcan-Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikası Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1998 içinde s.268 ve dipnotu 44.

4 Birçok Bahli gözlemci, özellikle AB'nin Aralık 1997 kararı sonrasında

da katılımının mutlaka sağlanması gerektiğini belirtmiştir⁶. Bu açıklamaya sert tepki gösteren Yunanistan da bu durumda birliğin Doğu'ya doğru genişlemesini veto edeceğini ifade etmiştir.

Aralık 1997'de Lüksemburg'da yapılan toplantıda AB'nin Kıbrıs Rum Yönetimi ile bütün Kıbrıs'ın temsilcisi sıfatı ile tam üyelik görüşmelerine başlama kararı alması Türk tarafındaki rahatsızlık ve tepkiyi artırmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyi toplanarak AB'nin bu kararının adada yaratacağı muhtemel olumsuz sonuçlar sıralandıktan sonra artık Kıbrıs sorununun mahiyetinin değiştiğine, bundan böyle adada iki devletin varlığı kabul edilmedikçe taraflar arasında çözüm çabalarının bir sonuç veremeyeceğine işaret edilmiştir.

Bilindiği gibi, AB ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki tam üyelik görüşmeleri 1998 yılı Mart ayında başlamıştır. Bunun üzerine, 1998 yılı 22-24 Nisan tarihlerinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in daveti üzerine, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başkanı Rauf Denktaş Ankara'ya gelmiştir. İki devlet başkanı, 20 Ocak 1997 tarihli Ortak Deklarasyon'a da atıfta bulunarak, yeni bir Ortak Deklarasyon yayınlamışlardır⁷. Deklarasyonda esas olarak, AB'nin Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tüm Kıbrıs'ın temsilcisi olarak görerek tam üyelik görüşmelerine yönelmesi eleştirilmekte, 1960 düzenine ters düşen bu durumun adada barış ve güvenliğin geliştirilmesi sürecine ters etkiye bulunacağına işaret edilmekte, ayrıca bu durumda Türkiye ile KKTC arasındaki yakınlaşmanın daha da hızlanacağına dikkat çekilmektedir.

Sonuç olarak, AB, bu süreçte hangi yönde adımlar atarsa atsin ciddi sıkıntılar ile karşılaşacak gibi gözükmektedir. Eğer Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik amacı doğrultusundaki mevcut süreci durdurur veya önemli bir değişikliğe uğratırsa Yunanistan'ın tepkisini çekecek, bu ülkenin Birlik organlarında çeşitli konulara ilişkin engelleyici misillemelerini göğüslemek zorunda kalacaktır. Aksi takdirde, yani Kıbrıs Rum Yönetimi'ni bütün Kıbrıs'ın temsilcisi olarak tam üyeliğe kabul ettiğinde de Türkiye'nin ciddi tepkisiyle karşılaşacaktır. Bu durumda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türkiye ile bütünleşme süreci hızlanacak, Türkiye'nin AB ile olan Gümrük

Birliği anlaşması sorgulanabilecek, belki de Ankara'nın Avrupa'ya yönelik politikalarında ciddi değişiklikler söz konusu olabilecektir. Daha da önemlisi, AB ile Türkiye Kıbrıs adası dolayısıyla hukuki/askeri bir saflaşmanın tarafları olabileceklerdir. AB, bütün Kıbrıs'ın temsilcisi olarak Kıbrıs Rum Yönetimi ile üyelik görüşmelerine başlamıştır. Kanımca, Kıbrıs sorunu çözülmeden bu görüşmelerin sonuçlanarak Güney Kıbrıs'ın "Kıbrıs Cumhuriyeti" titri ile Birliğe alınması pek muhtemel gözükmez de, bu süreç devam ettikçe Doğu Akdeniz'de sular durulmayacaktır. Hele AB, sorun çözülmeden Kıbrıs Rum Yönetimi'ni örgüt üyeliğine kabul ederse, konuya ilişkin olarak bir sıcak çatışma ihtimali oldukça artacaktır. Çünkü bu yeni durumda Kıbrıs Rum Kesimi'nin elinde bulunan topraklar AB toprakları olacaktır. Böyle bir durumda AB'yi arkasında hisseden Rum tarafı Türkiye'yi tahrik eden eylemlerini artıracak, Ankara'yı Brüksel ile karşı karşıya getirmeye çalışacaktır.

Aslında, eğer 1960 statükosu hala geçerli ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu başvurusu ve bu başvurunun AB tarafından kabulü tamamen hukuk dışıdır. Zira 1960 Garanti Antlaşması'nın 1. Maddesinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

"Kıbrıs Cumhuriyeti, herhangi bir devlet ile, tamamen veya kısmen, herhangi bir siyasi veya iktisadi birliğe katılmamayı taahhüt eder."

Dikkat edilirse buradaki ifade çok açık olarak AB üyeliği gibi bir durumu dışı bırakmakta, bir başka deyişle ancak tüm garantörlerin ayrı ayrı onayına bağlamaktadır. Kaldı ki, 1960 Anayasası çerçevesinde "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu türden bir karar alması konusunda Cumhurbaşkanı Yardımcısı olan Türk tarafı liderinin veto yetkisi vardır. AB'nin bütün bunları bile bile, adanın bütününe temsil edilen Kıbrıs Rum Yönetimi ile üyelik görüşmelere başlamasının sebebi nedir? Kanımca bunun birkaç nedeni vardır. Her şeyden önce Yunanistan bir AB üyesidir ve bu görüşmelerin başlaması konusunda İçerden yoğun bir baskı uygulamaktadır. Öte yandan, AB, adanın bugünkü yapısıyla üye olmasının kendisine getireceği maliyetleri bilmekte, bununla birlikte bu tutumuyla sorunun çözümünü hızlandıracığını düşünmekte, özellikle kendisine yakınlaşmaya çalışan Türkiye'nin konuya ilişkin ola-

ayların pek de bu yönde gelişmediğini görmeye başlamışlardır. Örneğin Stephen Larrabee, "The EU Needs to Rethink its Cyprus Policy," *Survival*, Vol. 40, No: 3 (Autumn 1998), s.25 vd.

5 Bu deklarasyonun Türkçe metni için bkz: Avrupa Birliği ve Kıbrıs, Lefkoşa: KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Yayını, tarihsiz, s.41-42; İngilizce metni için bkz: Cyprus and the European Union: The Turkish Cypriot View and Some Selected Articles, Lefkoşa: United Nations Associations of Northern Cyprus, 1996, s.35-36.

6 Türkiye konuya ilişkin olarak 1997 yılı başlarında Profesör Maurice H. Mendelson, Dr.Christian Heinze gibi bazı Batılı uzmanlardan görüş istemiş, raporlar hazırlatmıştır. Raporlar genellikle, 1959/1960 antlaşmaları açısından Kıbrıs Rum tarafının Türkiye'nin onayı olmadan AB'ye üye olamayacağı görüşünü destekler niteliktedir. Bu raporlar için bkz: Maurice H. Mendelson, "Opinion of Professor M.H.Mendelson O.C. on the Application of the Republic of Cyprus to Join the European Union," Türkiye Hükümeti'ne Sunulan 6 Haziran 1997 Tarihli Rapor, s.1-46; Christian Heinze, "On the Question of the Compatibility of the Admission of Cyprus into the European Union With International Law, the Law of the EU and the Treaties of 1959/1960," Türkiye Hükümeti'ne Sunulan Mart 1997 Tarihli Rapor, s.3-32.

7 Kıbrıs'ın AB üyeliği konusunda Kıbrıs Türk tarafının görüşleri için bkz: Cyprus and the European Union, passim.

8 Bkz: Bıçak, "Recent Developments in Cyprus-EU..." s.253-256.

9 Bu deklarasyon ve karar metinleri için bkz: Avrupa Birliği ve Kıbrıs, s.43-46.

rak taviz vereceğini, Denktaş'ı da taviz konusunda ikna ederek sorunun çözümünü sağlayacağını hesaplamaktadır. AB, bir yandan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile üyelik görüşmelerini başlatarak 1960 Garanti Antlaşması'nı ve 1960 Anayasası'nı yok varsaymakta, öte yandan ise KKTC'yi tanımamakta, "tek ve meşru Kıbrıs Devleti" olarak Rum tarafını muhatap almakta, bu metinleri temel alan bir anlayışı kabul etmektedir. Bu durum, AB'nin konuya ilişkin tutumunun tutarsızlığının en açık bir göstergesi olmaktadır.

Bütün bu karamsar tabloya rağmen küçük bir umut ışığı da yok değildir. Bazen bu türden sıcak, gergin dönemlerde taraflar arasında yaşanan olumsuzluklar veya yaşanmaya az kalınan felaketler, taraflara net ikazlar oluşturduğundan çözüme daha kolay ulaşılabilir. Örneğin 1962 Küba Füze Krizi ile doğrudan bir çatışmanın eşliğine gelen ABD ve Sovyetler Birliği tüm dünyaya topyekün bir nükleer savaş tehlikesi yaşatmanın ardından karşılıklı olarak verdikleri tavizlerle uzlaşma noktasına gelmişlerdir. Krizin ardından iki ülke başkenti arasında bir Doğrudan Telefon Hattı kurulmuş, nükleer denemelerin sınırlandırılması için görüşmeler başlamıştır. Umarım, Türkiye ve Yunanistan arasında benzer bir yakınlaşma için aynı türden bir gerginlik yaşanması gerekmez ve/veya bu türden gerginliklerden gerekli dersler alınır.

Kıbrıs sorunu, 8 Kasım 2000 tarihli AB Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki ele alınış biçimiyle, Ankara ile Brüksel arasında doğrudan, Ankara ile Atina arasında ise dolaylı bir sürtüşme konusu haline gelmiştir. 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi sonucunda yayınlanan bildiride de Kıbrıs sorunu yer alıyor, AB Türkiye'yi bütün taraflar ile birlikte BM Genel Sekreteri'nin çabalarının desteklemeye davet ediyordu. Ayrıca AB, ileride Kıbrıs sorunu çözülmeden Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tam üyeliği zamanı geldiğinde, bu durumun üyeliğe mutlaka engel olmayabileceğini, durumun o sırada değerlendirileceğini belirtiyordu. Ciddi pazarlıklar sonucunda bu zemin örgüt ve Türkiye tarafından kabul edilmişti. Buna karşılık, 8 Kasım 2000 tarihli AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Kıbrıs konusu Türkiye açısından sıkıntı yaratmıştır. Bunun nedeni, konuya ilişkin olarak "İlkeler" kısmındaki ifadeler değil, Helsinki'den farklı olarak Kıbrıs sorununun "Kısa Va-

deli Siyasi Kriterler" arasında yer almış olmasıydı. Türkiye bu durumu "kabul edilemez" olarak bulduğunu Başbakan Bülent Ecevit'in ağzından açıklamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Türkiye'nin itiraz ettiği, Kıbrıs sorununa ilişkin metnin içeriği değil, Helsinki'den farklı olarak, sorunun "Kısa Vadeli Siyasi Kriterler" arasına alınmış olmasıdır. İşin ilginç yanı, Türkiye'nin Kıbrıs sorununun "Kısa Vadeli Siyasi Kriterler" içerisinde yer almasını "kabul edilemez" bulması AB'den ciddi bir tepki almamıştır. Bu da, örgütün konuya ilişkin olarak üyesi Yunanistan'ın talepleri ile aday Türkiye'ninkiler arasında bir denge oluşturmaya çalışmasıdır.

Bütün bu söylenenlerin ardından Türkiye-AB-Yunanistan üçgeninde, gerek Türkiye gerekse Yunanistan açısından hayati önemi olan bir noktayı saptamak gerekir. Kanımca, gerek Türkiye gerekse Yunanistan açısından, komşular ile olan ilişkiler arasında Ankara-Atina eksenini ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Yine, yakın dönem konjonktüründe bu eksenindeki sorunlar her iki ülke diplomasisinde de birincil öncelikler arasındadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye için en önemli koz iki ülke arasındaki Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözümüne karşı takınılacak tutum iken, Yunanistan için en önemli koz ise Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik olarak izlenecek politika olmaktadır. Taraflar resmi açıklamalarında nasıl bir sergileme yaparlarsa yaparsınlar, kanımca iki ülkenin yakın ve orta gelecekteki ilişkilerinde bu zemin şu veya bu ölçüde temel olacaktır. Bu nedenle de, eğer saptanan hedef ve önceliklerde bir temel değişiklik olmazsa, Türk dış politikası açısından tavsiye edilebilecek olan, Yunanistan'ın koz olarak gördüğünün tam olarak elinden alınamadığı herhangi bir durumda kendi kozlarını kullanamaz hale gelmesini önlemek, sürecin kademe olarak işlediği durumlarda da her etapta bu dengenin korunmasına çalışmak olacaktır.

10 Aslında, "Kıbrıs'ın AB'ye üyeliği" konusunda görüş belirten birçok Batı Avrupalı, örgütün kendisinin ciddi bir Kıbrıs politikası olmasından çok Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu konudaki beklentileri doğrultusunda hareket etmesinden söz etmektedirler. Örneğin, bkz: Heinz Kramer, "The Cyprus Problem and European Security," *Survival*, Vol: 39, No: 3 (Autumn 1997), s.25-26.

11 Bu deklarasyonun tam metni için bkz: Ahmet Gazioglu ed., *Cyprus, EU and Turkey, Selected Extracts from the World Press*, Lefkoşa: CYREP, 1998, s.125-127.

AB Katılım Ortaklığı Belgesi ve Türkiye Ulusal Programı Beklentiler - Vaadler

GİRİŞ

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkiler, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ve 1 Ocak 1973 tarihinde uygulamaya sokulan Katma Protokol ile düzenlenmiş olup, 1 Ocak 1996 tarihinde Güm-rük Birliği'nin yürürlüğe konması ile hareket kazanmıştır. Türkiye, geçen bu sürede Avrupa Topluluğu'nca belirtilen şartları eksiksiz yerine getirme gayreti içerisinde olmuştur. Türkiye için çok önemli olarak görülen Avrupa Birliği'ne üye olma hedefi 10 -11 Aralık 1999 gerçekleşen Türkiye'nin diğer ülkelerle eşit şartlarda aday ülke olarak kabul edilmesi ile ülkemiz açısından son derece önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir.

10 -11 Aralık 1999 gerçekleşen zirvede adaylığı kabul edilen Türkiye'nin aday ülke olmanın bir takım gereklilikleri olduğu hatırlatılarak üyelik için gerekli reformları yapması istenmiş ve Türkiye bu istek karşısında başta Kopenhag Kriterlerine (ekonomik ve siyasi) uyum olmak üzere Türkiye'nin AB müktesebatını üstlenmesine yönelik olarak "Ulusal Plan" hazırlanması kararlaştırmıştır.

Avrupa Birliği'ne tam üyelik için Türkiye'den istenen ekonomik ve siyasi uyumun en önemli kalemi, Avrupa Birliği'nin ekonomik şartlarına uyum gösterebilecek kapitalist ekonomik yapının eksiksiz kurulmasıdır. Türkiye, Avrupa Birliği'nin bu isteğine yönelik yapısal düzenlemeleri yapmaya başlayarak, izlenmekte olan ekonomik politikaları bu çizgiyi oturtma çabasını hızlandırmıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği sürecinde ekonomik ve sosyal düzenlemeleri hızla gerçekleştirirken Avrupa Birliği Konseyi 8 Kasım 2000 tarihinde "Katılım Ortaklığı Belgesi" ni yayınlamıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi, Avrupa Birliği'nce Türkiye'nin uymasını istediği, ekonomik ve siyasi kriterlerle, yine Türkiye'den yapılmasını istediği işlemleri sıralayan kısa ve orta vadeli önceliklerden oluşmaktadır. Bu önceliklerde Türkiye'nin adaylığını belirleyen Helsinki Zirvesi kararlarının ilgili bölümleri esas alınacaktır. Kısa ve Orta Vadeli Öncelikler,

tam üyelik sürecinde Türkiye'nin yerine getirmesi gerekli çalışma ve düzenlemelerin bir takvim çerçevesinde belirlenmesi anlamına taşımakta olup belge, önceliklerin yerine getirilmesi hususların, Türkiye-AB Ortaklık Anlaşmasında oluşturulan mekanizmalar çerçevesinde izlemeye ve değerlendirmeye tabi tutulacağını da açıkça belirtmiştir. Katılım Ortaklığında öngörülen hedeflerin yerine getirilmesi aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin üyeliğine yönelik olarak sağlanacak AB mali katkısının da ön şart olduğu belirtilmiş olup Türkiye bu konuda özellikle uyarılmıştır.

Avrupa Birliği 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde, Türkiye, diğer aday ülkelerle eşit şartlarda Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul etmesi yanı sıra, Türkiye'nin üyeliği için gerekli olan reformların gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir Katılım Öncesi Strateji geliştirileceği belirtilmiş ve Türkiye'nin de, aday ülkelere yönelik Topluluk Programlarından yararlanacağı ve AB ile diğer aday ülkeler arasında yapılacak toplantılara katılacağı açıklanmıştır.

Helsinki Zirvesinde Türkiye için öngörülen Katılım Öncesi Strateji; Türkiye'nin, Kopenhag siyasi kriterlerine uyumunu da içerecek şekilde güçlendirilmiş bir Katılım Öncesi Siyasi Diyaloğu, uyum önceliklerini, uyum izleme mekanizmasını, Türkiye'nin, aday ülkelere yönelik tüm Topluluk programları ve kuruluşlarına katılımını, Türkiye'nin katılım sürecinde diğer aday ülkelerle yapılan tüm toplantılara iştirakini, Katılım Öncesi Stratejinin finansmanı için Topluluğun katılımı ilgili kaynaklarını tek bir çerçevede toplayacak bir mali yardımı, kapsamı içine almıştır. Ancak, Türkiye'nin AB müktesebatının benimsenmesine ilişkin bir Ulusal Program hazırlanması istenmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesine paralel olarak, tüm aday ülkelerin yapmış oldukları gibi Türkiye'de Katılım Ortaklığı Belgesini tamamlayıcı nitelikte bir Ulusal Program sürecine girmiş ve hazırlanacak olan Ulusal Program Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin nasıl yerine getirileceğini ve AB ile

Metin Duyar*

Avrupa Birliği'ne tam üyelik için Türkiye'den istenen ekonomik ve siyasi uyumun en önemli kalemi, Avrupa Birliği'nin ekonomik şartlarına uyum gösterebilecek kapitalist ekonomik yapının eksiksiz kurulmasıdır.

İstanbul Altın Borsası, Borsa Uzmanı

entegrasyon için ne tür hazırlıkların yapılacağını açıkça belirtmiştir. Türkiye AB müktesebatına uyum sağlanması için hazırlanacak Ulusal Programda; mevzuatımızda başlıklar itibarıyla yapılacak değişikliklerin ve yeniliklerin, uyum için gerekli beşeri ve mali kaynakların, Katılım Ortaklığında belirtilen önceliklerin yanı sıra, Türkiye'nin uyum için gerekli gördüğü kendi önceliklerinin, AB müktesebatının yerine getirilmesi için gerekli olan idari yapının geliştirilmesinin, öncelikler takviminin, yer alması planlanmıştır.

Türkiye, Katılım Ortaklığı belgesindeki hedefler çerçevesinde 29 Ağustos 2000 tarih ve 2000/22 sayılı Başbakanlık Genelgesi gereğince, Ulusal Program'ın kısa vadeli önceliklerini 31 Aralık 2001 tarihine kadar, orta vadeli önceliklerini ise, en geç 31 Aralık 2003 tarihine kadar tamamlayacağını bildirmiş ve 2000 yılı kasım ayında taslak programı hazırlamıştır.

Kasım 2000 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından taslak olarak hazırlanarak hükümete sunulan "Türkiye Ulusal Programı", Katılım Ortaklığı Belgesinin ayrılmaz bir parçası olmamakla beraber, belgenin kapsadığı öncelikler Katılım Ortaklığı belgesinin içeriğine uyma amacı taşımaktadır.

KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ

Avrupa Birliğince, Avrupa Topluluğunu Antlaşmasını göz önünde bulundurarak, hazırlanan ve Türkiye'ye katılım öncesi topluluğa uyumunu öngören ve Katılım ortaklığı belgesi taslak çalışması yayınlanmıştır. Taslak topluluk yardımının, temel unsurların karşılanması ve özellikle Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi koşuluna bağlı olduğunu açıkça belirterek koşulların yerine getirilmesi durumunda, Komisyonun oy çoğunluğu ile herhangi bir katılım öncesi yardıma katabileceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği Türkiye Ortaklık Konseyi, Türkiye için Katılım Ortaklığının uygulanmasının Ortaklık Anlaşmasıyla kurulan uygun organlar tarafından izleneceğini de açıklamıştır.

Katılım Ortaklığının Belgesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda kaydettiği gelişmeler hakkında http://www.anap.org.tr/anap/dokuman/Avrupa_Birligi/duzenli_rapor2000.htm'de saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye'ye sağlanacak mali im-

kânları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplanmasını amaçlamaktadır.

Belge, aynı zamanda Türkiye'nin üyelik hazırlığında uyması gereken siyasi ve ekonomik çerçeveyi de çizmekte ve bu çerçeve ile oluşturulan Ulusal Programın bu yıl içinde benimsemesi beklenmektedir.

Avrupa Birliği Türkiye'nin üyeliği yolunda ve her aday devlet için belirlendiği söylenen temel öncelik alanlarını belirtmekte ve üyelik için bu koşulları zorunlu kılmaktadır. Zorunlu kılınan koşulların başında; Türkiye'nin önemli çıkmazlarından olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, http://www.anap.org.tr/anap/dokuman/Avrupa_Birligi/azinlik_sozlesme.htm kurumların oluşturulması yer almaktadır. Ayrıca, devletin tamamen ekonomiden soyutlandığı kapitalist ekonominin yerleştirilmesi ve bu ekonominin, Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile baş edebilme yeteneğinin sağlanması istenmektedir. Birlik üyelik sürecinde üçüncü bir şart olarak, Türkiye'den siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık isterken, üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneğinin de oluştuğunu görmek talebindedir.

Avrupa Birliği Konseyi, Madrid'deki toplantısında, üye ülke politikalarının uyumlu olarak yürütülmesini gerekliliğinden bahsederek aday ülkelerin idari yapılarının da uyumlaştırılması gereğini belirtmiş ve uyumlaştırma ile beraber uygulamada da başarının sağlanmasının gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu uyumlaştırma politikası çok açıktır ki Türkiye'nin bu sürece ulaşması durumunda idari yapısının Avrupa Birliği ile eş yapıda olma zorunluluğunu doğuracaktır.

Avrupa Birliği Konseyi, Helsinki'deki toplantısında, aday devletlerin AB Antlaşmalarında belirlenen değerleri ve amaçları paylaşmaları gerektiğini belirterek, uyuşmazlıkların Birleşmiş Milletler Yasası'na uygun olarak barışçı çözümü ilkesini vurgulamış ve aday Devletlerin mevcut tüm sınır sorunlarını ve ilgili diğer sorunları çözmek için her türlü gayreti göstermelerini önemle talep etmiştir.

Avrupa Topluluğunun Türkiye'nin topluluğa üyeliğinde üstünde durduğu en önemli konu insan haklarıdır. Ayrıca Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümünü için, Türkiye'nin BM Genel Sekreteri'nin çabalarına destek olmasını istemektedir.

Türkiye Ulusal Programı, Katılım Ortaklığı Belgesinin ayrılmaz bir parçası olmamakla beraber, belgenin kapsadığı öncelikler Katılım Ortaklığı belgesinin içeriğine uyma amacı taşımaktadır.

Avrupa Birliğinin Türkiye'den istediği kısa vadeli şartları arasında başta siyasi kriterler gelmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi Öncelikleri ve Orta Vadeli Hedefler

Katılım Ortaklığı Türkiye'nin her şartta ilerleme raporunda yer alan konulara eğilmek zorunda kalacağı şartları içermekte ve Türkiye'nin üyelik hazırlıkları için gerekli öncelik alanlarını belirlemektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Ortaklığı Belgesi orta vadeli hedefleri, kısa ve orta vade olarak iki önceliğe bölünmüştür. Kısa vadedeki öncelikler, Türkiye'nin 2001 yılına kadar tamamlaması veya somut olarak ileriye götüreceği adımları atması gereken esas belirtmektedir. Orta vadede sıralananlar ise, tamamlanması bir yıldan fazla sürecek olan, ancak imkanlar ölçüsünde çalışmalarını 2001 yılı içinde başlanması istenen çalışmalardır.

Kısa Vadeli Siyasi Kriterler

Avrupa Birliğinin Türkiye'den istediği kısa vadeli şartları arasında başta siyasi kriterler gelmektedir. Kısa vadeli beklentilerin ba-

şında http://www.anap.org.tr/anap/dokuman/Avrupa_Birligi/insan_haksoz.htm'nin http://www.anap.org.tr/anap/dokuman/Avrupa_Birligi/aihs_madde10.htm ile uyumlu olarak, ifade özgürlüğü ile ilgili hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi istenmekte ve şiddet yanlısı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giymiş kişilerin durumunun düzeltilmesi istenmektedir. Barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi ve sivil toplumun gelişmesinin teşvik edilmesi, işkenceyle mücadeleyle ilişkin hukuki hükümlerin güçlendirilmesi ve gerekli tüm önlemlerin alınması ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesine uyulması gerektiği açıkça belirtilmektedir.

Duruşma öncesi tutuklulukla ilgili hukuki süreçlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleriyle ve İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin tavsiyeleriyle uyumunun sağlanması, Tüm insan hakları ihlallerine ilişkin tashih im-

kanlarının güçlendirilmesi, kanun uygulayıcı memurların insan hakları konularında eğitimlerinin hızlandırılması, Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere, yargının işlevselliğinin ve verimliliğinin uluslararası standartlara uygun şekilde geliştirilmesi ve özellikle hakimlerin ve savcılarının, insan hakları alanı da dahil olmak üzere, AB mevzuatı hakkındaki eğitimlerinin kuvvetlendirilmesi istenmektedir.

İdam cezasına ilişkin fiili moratoryumun muhafaza edilmesi, Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemeler kaldırılması, Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlarının artırılması amacıyla, bölgesel farklılıkların azaltılması ve özellikle Güneydoğudaki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi, siyasi diyalog çerçevesinde, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabalarının kuvvetle desteklenmesi yine istekler arasındadır.

Kısa vadeli beklentilerde siyasi istek ve beklentilerin ağırlıklı olarak insan hakları ve Türkiye'deki etnik yapı ile ilgili olması bu bağlamda Güneydoğu'da yaşanan olayların bir an önce sağlıklı bir çözümü kavuşturulması gerektiği ortaya çıkardığı açıkça görülmektedir.

Kısa Vadeli Ekonomik Kriterler

Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istediği kısa vadeli şartları arasında ekonomik kriterler önemli yaptırımlar içermektedir. Özellikle kamu harcamalarının kontrol edilmesi ve azaltılması IMF ve Dünya Bankası ile mutabakata varılan enflasyon ile mücadele ve yapısal reform programının uygulanmasının temin edilmesi en önemli istekler arasında yer almaktadır.

Mali sektörde istenen şeffaflık ve gözetimi sağlamayı amaçlayan reformunun süratle uygulanması, mali durumun yıllık olarak bildirilmesini içeren bir katılma öncesi mali gözetim usulünün hazırlanması, Tarım reformunun sürdürülmesi ayrıca istenmektedir. Kısa vadeli ekonomik beklentiler arasında özelleştirmenin devamı önemli bir beklenti olarak Türkiye'den istenen kalemler arasında yer almaktadır. Ancak kamuya ait kurumların özelleştirilmesinde sosyal yöne dikkat çekilerek dikkatli davranılması ayrıca istenmektedir.

Orta Vadeli Siyasi Kriterler

Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istediği Orta vadeli siyasi kriterler başında; tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temini sağlanması; ayrıca, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesi gelmektedir. Günümüz Türkiye'sini insan hakları açısından kötü bir çerçeve içine olduğunu teyid ederken bu istekler yanında, Türk Anayasası ve ilgili diğer yasaların, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde belirtildiği şekliyle Türk vatandaşlarının hak ve özgürlükleri garanti altına alınacak şekilde gözden geçirilmesi; bu gibi yasal reformların uygulanmasının AB üye devletleri uyumunun sağlanması istenmektedir. İdam cezasının kaldırılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Protokolünün imzalanması ve onaylanması, Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ile ihtiyari ek protokolünün ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin onaylanması, Hapishanelerdeki mahkumiyet şartlarının, Tutuklulara Muameleye ilişkin BM Minimum Standart Kurallarına ve diğer uluslararası normlara uygun hale getirilmesi, AB üyesi devletlerin uygulamaları doğrultusunda, Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal rolünün Hükümete bir danışma organı olarak uyumunda yine Türkiye'den istenen önemli siyasi beklentilerdir.

Orta vadeli siyasi beklentilerin önemli bir başlığı ise Güneydoğu'da olağanüstü hal uygulamalarının tamamen kaldırılması ve kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması yanında, eğitim alanı da dahil olmak üzere engelleyici tüm yasal hükümlerin kaldırılmasıdır.

Orta vadeli siyasi kriterlerin Türkiye için çok ciddi bir sınav olacağı aşikardır. İnsan haklarına saygı ve ayırım gözetmeksizin tüm hakların korunması ve etnik kökenli halkların eşitlik çerçevesinde korunması bu sınavda ciddi politik kararlarda beraberinde getirecektir.

Orta Vadeli Ekonomik Kriterler

Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istediği orta vadeli şartları arasında ekonomik kriterler-

Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istediği orta vadeli şartları arasında ekonomik kriterlerde en önemli başlık özelleştirme sürecinin tamamlanmasıdır.

de en önemli başlık özelleştirme sürecinin tamamlanmasıdır. Birlik Türkiye'den orta vadeli süreçte özelleştirme kapsamındaki kamu kuruluşlarının özel sektöre bırakılmasını şart koşturmuştur. Ayrıca tarım ve mali sektörü reformunun tamamlanması, ücret ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir yapıya kavuşturulması, genç nesiller ile geri kalmış bölgelere özel bir dikkat gösterilerek, eğitim ve sağlık hizmetleri genel seviyesinin iyileştirilmesinin sağlanmasını istemektedir.

Avrupa Birliği'nin orta vadeli zaman sürecinde ekonomik ve parasal birliğin sağlanabilmesi ve Avrupa Merkez Bankası Sistemine (AMBS) Katılımı sağlamak üzere Merkez Bankası kanununun yeniden düzenlenmesini ve hükümetten bağımsızlığının tamamlanmasını istemektedir.

Yardım Koşulları ve İzleme

Türkiye'ye sağlanacak topluluk yardımı, Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması, Gümrük Birliği ve örneğin tarım ürünleri için ticaret rejimi gibi AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin ilgili kararları çerçevesindeki yükümlülüklerine yerine getirmesine bağlanmıştır. Topluluk kısa ve orta vadeli beklentilerinin Türkiye tarafından yerine getirilip getirilmediğini izleyecek, Türkiye'nin genel koşulları yerine getirmemesi, önerilen tek çerçeve yönetmeliğinin 4. maddesine dayanılarak, Konseyin mali yardımları kesmesine neden olacağı açıkça belirtilmiştir.

Avrupa Birliği Katılma Ortaklığının uygulanması izlemeye almakta ve ortaklık anlaşması çerçevesinde ilgili kurumlarınca takip etmektedir. Bu Türkiye'nin tahütlerini yerine getirmede gecikmesinin önemli yaptırımlarla karşı karşıya geleceği anlamını taşımaktadır.

TÜRKİYE ULUSAL PROGRAMI

10-11 Aralık 1999 Helsinki'de yapılan Zirvenin sonuç belgesinde Türkiye için de diğer aday ülkelere olduğu gibi bir Katılım Ortaklığı hazırlanması öngörülmüş ve 8 Kasım 2000'de bu belge hazırlanarak Türkiye'ye sunulmuştur.

Katılım Ortaklığı Belgesi Katılım Öncesi Stratejinin temel uygulama aracı olarak aday ülkeye sunulmakta olup, aday ülkeler için özellikle demokrasi, makro-ekonomik istikrar; sanayi sektöründe yeniden yapılanma, nükleer güvenlik ve AB müktesebatına uyum

konularında kesin hükümler içermektedir. Ayrıca belge; Kopenhag Kriterlerine uyum için yapılması gerekenleri, AB müktesebatına uyum yükümlülüklerini, sağlanması gereken mali yardımı ve üyelik için gerekli kısa ve orta vadeli öncelikleri kapsamaktadır.

29 Ağustos 2000 tarih ve 2000/22 sayılı Başbakanlık Genelgesi gereğince, Türkiye, Katılım Ortaklığı belgesindeki hedefler çerçevesinde, kısa vadeli önceliklerini 31 Aralık 2001 tarihine kadar, orta vadeli önceliklerini ise, en geç 31 Aralık 2003 tarihine kadar tamamlamak durumundadır.

Katılım Ortaklığı Belgesine paralel olarak, Türkiye'nde bu Belgeyi tamamlayıcı nitelikte bir Ulusal Program hazırlanması istenmiş ve hazırlanacak olan Ulusal Program Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin nasıl yerine getirileceğini ve AB ile entegrasyon için ne tür hazırlıkların yapılacağını içermesi istenmektedir. Türkiye tarafından hazırlanacak Ulusal Programda ;

AB müktesebatına uyum sağlanması için; mevzuatımızda başlıklar itibarıyla yapılacak değişikliklerin ve yeniliklerin, uyum için gerekli beşeri ve mali kaynakların, Katılım Ortaklığında belirtilen önceliklerin yanı sıra, Türkiye'nin uyum için gerekli gördüğü önceliklerinin, AB müktesebatının yerine getirilmesi için gerekli olan idari yapının geliştirilmesinin, öncelikler takviminin, yer alması istenmiştir.

Türkiye'nin 8 Kasım 2000 tarihinde AB Müktesebatını Üstlenmesine İlişkin Ulusal Programını (taslak); Siyasal Kriterler, Ekonomik Kriterler, Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilir Kapasitesi, Müktesebatın Uygulanmasına Yönelik İdari Kapasite ve Reformların Mali Açısından Global Değerlendirilmesi (Reformlar İçin Gerekli Toplam Mali Yardım) bölümlerinden oluşturarak yayınlamıştır.

Programın "Siyasal Kriterler" bölümünde demokrasi ve hukukun üstünlüğü insan hakları gibi genel değerlendirme konularına yer alırken "Ekonomik Kriterler" bölümünde Ekonomik Politika Öncelikleri; Ekonomik Gelişmeler; Kopenhag Kriterleri Açısından Değerlendirme ve Genel Değerlendirme hususları yer almıştır.

Programın "Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilir Kapasitesi " bölümünde esas itibarıyla Türkiye'nin AB Müktesebatını üstlenebilmesi için alması gereken çeşitli tedbirler yer

**Ulusal
Programda
Katılım
Ortaklığı
Belgesinde
yer alan
önceliklerin
nasıl yerine
getirileceğinin
ve AB ile
entegrasyon
için ne tür
hazırlıkların
yapılacağını
içermesi
istenmektedir.**

alırken Topluluk Müktesebatı ; Malların Serbest Dolaşımı, Kişilerin Serbest Dolaşımı, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Şirketler Hukuku, Rekabet ve Devlet Yardımları, Ortak Tarım Politikası, Ortak Balıkçılık Politikası, Ortak Taşımacılık Politikası, Vergilendirme, Ekonomik ve Parasal Birlik, İstatistik, Sosyal Politikalar ve İstihdam, Enerji, Sanayi Politikaları, KOBİ'ler, Bilim ve Araştırma, Eğitim ve Staj, Telekomünikasyon, Kültür ve Görsel İşitsel Hizmetler, Bölgesel Politikalar, Çevre, Tüketicinin Korunması ve Sağlık, Adalet ve İçişleri, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Mali Kontrol, Mali ve Bütçesel İşler, Kurumlar ve Diğer adı altında otuz bir bölümden oluşmaktadır. Ayrıca, "Gümrük Birliği (Ortaklık İlişkileri Çerçevesinde)" kapsamında gerçekleştirilen mevzuat uyum çalışmaları da yer almıştır.

Türkiye Ulusal Programı Kısa ve Orta Vadeli Ekonomik Hedefler

Türkiye Ulusal Programının 2000-2002 Makro Ekonomik Programı Hedef ve Politikasında hedeflenen temel amaçlar, üç yıllık bir dönem sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, kamu finansman dengesini sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak ve ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamını sağlamak olarak kısaca çerçelenebilir. Program makro ekonomik hedef olarak ise, 12 aylık tüketici fiyatları artış hızını 2000 yılında yüzde 25'e, 2001 yılında yüzde 12'ye, 2002 yılında ise yüzde 7 seviyesine indirmeyi belirlerken, bu süreçte büyüme hızının 2000 yılında yüzde 5,5, 2001-2002 döneminde ise yüzde 5-6 aralığında tutulmasını ve kamu kesimi borç stokunun GSMH'ya oranındaki yükselme eğilimini 2000 yılında durdurarak, daha sonra aşağıya çekmeyi hedeflemektedir.

Uygulamaya konulan makroekonomik program dört ana unsurdan bahsedilmektedir. Kamu kesimi faiz dışı dengesinde yüksek oranlı bir iyileşme sağlayarak kamu borç stokunu sürdürülebilir bir yapıya kavuşturacak maliye politikaları belirlemek, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikaları oluşturmak, enflasyonun düşürülmesine odaklanmış para ve kur politikaları ile ekonominin etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlayacak olan yapısal reformlar, programın diğer temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Özelleştirme sürecinin hızlandırılması ve kamu açığının finansmanında dış kaynakların ağırlığının artırılması da izlenmekte olan makro ekonomik stratejinin önemli unsurları arasında yer almaktadır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Makro Ekonomik Hedef ve Politikaları

VIII. Plan döneminde makro ekonomik politikaların temel hedefi; ve AB'ne tam üyelik hedefi doğrultusunda ekonominin rekabet ve uyum gücünü artırarak, enflasyonu AB kriterleri ile uyumlu düzeylere düşürmek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ortamı tesis etmek belirlenmiştir. Hükümetler bu çerçevesinde, kamu açıklarını kalıcı bir biçimde azaltacak ve kamu borç stokunun sürdürülebilir bir yapıda gelişmesini sağlayacak şekilde yürütülmesi hedeflenmektedir.

Enflasyonla mücadeleyi desteklemek için para ve kur politikası etkin bir şekilde kullanılacak, Gelir politikası, üretim ile istihdamı artırma ve fiyat istikrarını sağlama hedefleriyle tutarlı bir yürütülmesi planlanmaktadır.

Makro ekonomik istikrarı sürekliliği için ekonomi etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlayacak reformların hızlı bir şekilde uygulanması ve bu çerçevede tarımsal destekleme, sosyal güvenlik, kamu mali yönetimi ve şeffaflık, vergi politikası, bankacılık sisteminin denetimi ve gözetimi konularında kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

VIII. Planının ilk iki yılı IMF Stand-By Anlaşması desteği ile 2000-2002 dönemini kapsayan makro ekonomik Program dahilinde makro ekonomik istikrarın sağlanacağı bir dönem olarak nitelendirilmektedir. 2003-2005 dönemi ise yapısal reformlara devam edilerek, kamu gelir ve harcamalarının orta vadeli planlandığı, enflasyonun tek haneli rakamlar seviyesinde tutulması için gerekli politikaların uygulanmasının hedeflendiği bir süreç olarak belirtilmektedir.

VIII. Plan döneminde yıllık ortalama olarak GSYİH'nin yüzde 6,5, GSMH'nin ise yüzde 6,7 oranında artacağı, Sektörler itibarıyla yıllık ortalama katma değer artış hızının tarımda yüzde 2,1, sanayide yüzde 7 ve hizmetlerde yüzde 7,5 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Plan dönemi sonunda tarımın GSYİH içindeki payının yüzde 17,2'den yüzde

İstihdam yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştirilmesi, işgücü piyasasının etkinleştirilmesi ve bilgi çağının gerekleri doğrultusunda nitelikli işgücünün büyümeye katkısının artırılması planlanmaktadır.

14,0'e düşmesi, sanayinin payının yüzde 23,3'den yüzde 23,8'e ve hizmetlerin payının ise yüzde 59,5'den yüzde 62,2'ye yükselmesi beklenmektedir. GSMH büyümesine en yüksek marjinal katkının Toplam Faktör Verimliliğinde (TFV) öngörülen artıştan gelmesi hedeflenmektedir.

İstihdam yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştirilmesi, işgücü piyasasının etkinleştirilmesi ve bilgi çağıının gerekleri doğrultusunda nitelikli işgücünün büyümeye katkısının artırılması planlanmaktadır.

2000-2005 döneminde özel tüketim harcamalarının cari GSMH içindeki payının yüzde 68'den yüzde 66,4'e düşmesi, kamu tüketim harcamalarının payının ise yüzde 14'den yüzde 15'e yükselmesi öngörülmektedir.

VIII. Plan döneminde, ihracatın (FOB) yılında ortalama yüzde 11 oranında artarak 2005 yılında cari fiyatlarla yaklaşık 46,5 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Aynı dönemde ithalatın (CIF) yılda ortalama yüzde 10 oranında artarak 2005 yılında cari fiyatlarla yaklaşık 79 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Böylece, ihracatın ithalatı karşılama oranının Plan dönemi sonunda yüzde 63 olması beklenmektedir.

Plan dönemi boyunca turizm gelirlerinde artış beklenmektedir. 2000 yılında 7,2 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenen turizm gelirlerinin 2005 yılında 11,6 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Makro ekonomik Program çerçevesinde artması beklenen dış kaynak kullanımına paralel olarak, Plan döneminde dış borç faiz ödemelerinde artış beklenmektedir. 2000 yılında yaklaşık 6,9 milyar dolar olması beklenen dış borç faiz ödemelerinin, 2005 yılında 7,3 milyar dolara yükseleceği tahmin edilmektedir.

Bu gelişmelere bağlı olarak, 2005 yılında toplam mal ve hizmet ticaret açığının GSMH içindeki payının yüzde 5 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2000 yılında yaklaşık 4,9 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenen cari işlemler açığının 2005 yılında 7,7 milyar dolara yükseleceği ancak, cari işlemler açığının GSMH içindeki payının temel yıldaki değerini koruyarak 2005 yılında yüzde 2,5 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Uygulanmakta olan Makro ekonomik Programın ve ekonomide sağlanacak iyileşme-

nin etkisiyle, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dönem boyunca artarak 2005 yılında 2,7 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Bu çerçevede, kamu kesimi dengesi ve finansmanının 2005 yılında, AB'ye tam üyelik sürecinin önemli bir aşaması olan Maastricht kriterlerini sağlaması ve 2005 yılında toplam kamu kesimi borçlanma gereğinin yüzde 3,0 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Faiz dışı fazlanın GSMH'ya oranının yüzde 0,3, faiz ve özelleştirme dışı fazlanın ise yüzde 0,4 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Enflasyondaki düşüş eğiliminin devam ettirilmesi, büyüme ortamının geliştirilmesi ve cari işlemler dengesinin sürdürülebilir bir yapıda gelişmesi bakımından, önümüzdeki dönemde de programın uygulanmasına titizlikle devam edilmesi büyük önem taşıdığı söylenmektedir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Makro Ekonomik Hedef ve Politikalarında önemli beklenti ise programa ekonomideki tüm kesimlerin güveninin ve desteğinin sağlanması gerekliliğinin açıkça belirtilmesidir. Enflasyonla uyumlu gelirler politikası uygulamasında kamu kesimi ile birlikte özel sektöründe katkısı aranmakta ve fiyat-ücret kararlarının belirlenmesinde hedeflenen enflasyonun ve açıklanmış olan kur sepeti artışının göz önüne alınması, enflasyonla mücadelenin üretim ve istihdam açısından maliyetinin en aza indirilmesi ve uluslararası rekabet gücünün korunması bakımından önemine dikkat çekilmektedir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planındaki yapısal reformalar; tarımsal destekleme, sosyal güvenlik, kamu mali yönetimi ve şeffaflık, özelleştirme, bankacılık sisteminin denetim ve gözetimi alanlarında düzenleme gerekliliğinden de bahsedilmekte ve gerekli düzenlemelere bir an önce gidileceği söylenmektedir.

Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında etkin ve tutarlı bir kamu harcama, gelir ve borçlanma politikaları uygulayarak kamu açıklarının kalıcı bir biçimde azaltılması ve sürdürülebilir bir finansman yapısına geçişin sağlanması yönünde yapısal reformların gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede kamu mali yönetiminde üretilen hizmetin etkinliğinin ve

Mali disiplin sağlanması, kaynakların stratejik önceliklere göre dağıtılması ve etkin kullanılması gibi temel bütçesel sonuçların sağlanmasında mali saydamlık önemli bir araçtır.

veriminin artırılması, yeterince bilgilendirilmiş ve hızla karşılık veren bir kamusal karar alma sürecinin oluşturulması, mali raporlama ve hesap verme sorumluluğunun geliştirilmesi ile birlikte mali saydamlığın sağlanması, denetim etkinliğinin artırılması ve performans denetimine geçiş hedeflenmiştir.

Mali disiplin sağlanması, kaynakların stratejik önceliklere göre dağıtılması ve etkin kullanılması gibi temel bütçesel sonuçların sağlanmasında mali saydamlık önemli bir araçtır. Bu bağlamda mali saydamlığın yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla muhasebe ve mali raporlama standartları geliştirilmesi ve sisteme aktif bir şekilde dahil edilmesi Plan hedefleri arasındadır.

Kamusal karar alma sürecinde etkinliği artırmak amacıyla, politika oluşturulması, planlama ve bütçeleme arasında kurulması gereken zorunlu ilişki orta vadeli bir harcama sistemi perspektifine dayanan bütçeler hazırlanması suretiyle sağlanacaktır. Bu çerçevede, bütçe hazırlanması süreci ile ilgili yasal çerçeve yeniden düzenlenecek, modern bütçe sistemlerinin gerektirdiği kurumsal ve fonksiyonel işleyiş ve mekanizmalar sisteme dahil edileceği belirtilmiştir.

Vergi ile ilgili yapısal düzenlemeler çerçevesinde vergi sistemi basit ve anlaşılır hale getirileceği, yeterli ve etkin belge düzeni ve oto kontrol mekanizmaları geliştirileceği, vergi kayıp ve kaçakları azaltılarak, verginin tabana yayılmasının sağlanacağı, vergi affı uygulamasının gerektirmeyecek ortam oluşturulması ve af beklentilerinin ortadan kaldırılmasını sağlayacak düzenlemeler gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Ayrıca bütçe içi fonların tümüyle kaldırılacağı, bütçe dışı fonlardan kuruluş amaçları doğrultusunda çalışmayanlar tasfiye edileceği, fonlara ek mali yükümlülük getirilmeyeceği, bu kapsamda, yeni fonlarında kurulmayacağı, faaliyetine devam edecek olan bütçe dışı fonların denetiminde ise etkinlik arttırılacağı belirtilmiştir.

Mali Sektör Reformu

Türkiye tarafından IMF'e verilen Niyet Mektubu, enflasyonu düşürme yanında sürdürülebilir kılmak amacıyla değişik alanlarda bir yapısal dönüşümü de taahhüt etmekte olup bu alanlardan ön öncelikli bankacılık

kesimi reformudur. Bu amaca yönelik olarak bankacılık kurallarını düzenleyen ve sistemi denetleyen bağımsız bir üst kurum kurulması, bankaların yabancı para net genel pozisyon oranının yüzde 20'ye indirilmesi, bankalara ilişkin gözlem ve denetleme yetkisinin bağımsız bir kurula devredilmesi, bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi ile dolaylı kredilere ilişkin şeffaflığın sağlanması, dolaylı kredilere ilişkin oranların AB ölçülerine çekilmesi, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) ile solvabilitesini yitirmiş bankalar ile bu Fonun yönetimi altındaki bankaların ilişkisinin yeniden düzenlenmesine yönelik taahhütler yerine getirilmiştir.

Bankacılık sistemindeki yapıyı uluslararası normlara uydurmayı geliştirmek, sistemde gözetim ve denetim hususlarında ek önlemleri de içermektedir. Bunların arasında, ihtiyati raporlama ve finansal bilgilerin açıklanmasına yönelik muhasebe standartları, piyasa riskini de içeren sermaye yeterliliği, iyileştirilmiş dahili risk yönetimi prosedürleri alanlarında uluslararası standartlara paralel yeni düzenlemeler bulunmaktadır. Bankacılık sektöründe kısa vadeli hedef ise, bankacılık sisteminin riskliliğini ve kayıt sisteminin şeffaflaşmasını AB standartlarına yaklaştırmak orta vade de ise, mali sistemin tam anlamıyla piyasa koşullarına göre çalışmasının temin etmek olarak açıklanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak kamu bankalarının önce özertleştirilip ardından özelleştirilmesi hedeflenmektedir.

Özelleştirme

Türkiye'de özelleştirmenin başladığı 1985 yılından 2000 yılı ortasına kadar, 209 kuruluştaki kamu hisseleri, 21 yarım kalmış tesis, 5 taşınmaz ve 4 elektrik santrali özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bunlardan 19 kuruluştaki kamu payı ile 4 taşınmaz ve 4 elektrik santrali özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır. Bununla birlikte, 160 kuruluş varlık veya hisse satışı yoluyla özelleştirilmiş, bunlardan 141'inde hiç kamu payı kalmamıştır. Blok satış yöntemiyle özelleştirilen 17 kuruluşta ise kısmen kamu payı bulunmaktadır. İki kuruluş tasfiye edilmiş olup halen özelleştirme kapsamında 47 kuruluş ve 1 adet taşınmaz bulunmaktadır. Özelleştirme uygulamalarının başlangıcından itibaren 2000 yılı Temmuz

**Türkiye
tarafından
IMF'e verilen
Niyet Mektubu,
enflasyonu
düşürme
yanında
sürdürülebilir
kılmak
amacıyla
değişik
alanlarda bir
yapısal
dönüşümü de
taahhüt
etmekte olup
bu alanlardan
ön öncelikli
bankacılık
kesimi
reformudur.**

ayı sonuna kadar 2,2 milyar doları temettü geliri olmak üzere toplam 9,5 milyar dolarlık özelleştirme gerçekleştirilmiş, buna karşılık aynı dönemde özelleştirme için toplam 8,8 milyar dolar harcama yapılmıştır.

Ulusal programda özelleştirme gelirleri- nin 2000 yılında GSMH'nin yüzde 3,5'i (7,6 milyar dolar), 2001 yılında yüzde 3,25'i (6 milyar dolar) ve 2002 yılında ise yüzde 2'si (4 milyar dolar) düzeyinde gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Ayrıca ;Türk Telekom'un sabit hatlı telefonlardaki istisna hakkı 2002 yılı sonuna kadar korunması, Türk Telekom'un özelleştirilmesinden elde edilecek tüm gelirler kısa bir süre sonra Hazine'ye transfer edilmesi, Elektrik dağıtımı ve enerji santralleri- nin işletme hakları özel kesime devredilmesi hedeflenmektedir.

SONUÇ

12 Eylül 1963 tarihinde başlayan Türki- ye'nin Avrupa Topluluğu katılma anlaşması uzun ve oyalamalı bir süreçten geçerek gü- nümüze kadar gelmiş bulunmaktadır. Köklü bir tarihi geçmişine rağmen sosyo-ekonomik altyapısını tarihi ile ilişkilendiremeyen Türki- ye çözümü, örnek aldığı gelişmiş ülkelerin kurduğu birliğe katılma üzerine odaklanmış gözükmektedir. Avrupa Birliği bu süreçte Türkiye için en iyi çözüm olarak görülmekte ve bir çok çevre tarafından da bu şekilde de empoze edilmekte hatta bu yönde dolaylı ya da dolaysız iç işlerine kadar müdahale edil- mesini bile göze almaktadır.

Türkiye'nin insan hakları konusunda bile Avrupa Birliği tarafından önemli yaptırımları tutuluyor olması ve bu konuda kesin beklen- tilerle uyarılması, geçen süreçte Türkiye için çok ciddi sınavların olacağını açıkça göster- mektedir. Örneğin, insan haklarına saygı ve ayırım gözetmeksizin tüm hakların korunma- sı ve etnik kökenli halkların eşitlik çerçevesin- de korunması bu sınavda ciddi politik yaptırı- mlarında beraberinde getireceğinin işareti olarak görülmesi gerekmektedir.

AB'in tam üyelik için ileri sürdüğü Ko- penhag ölçütlerine Türkiye'nin gerçekte pek uymadığı ortadadır. Türkiye'nin ne demokrasi, ne insan hakları anlayışı AB standartlarına uymakta ne de koşulları kısa sürede bunları yerine getirmeye elverişli durumdadır. Üste- lik yapılan kamuoyu araştırmaları (örneğin

PIAR-GALLUP, Mayıs 1998) gençlerin (18-30 yaş grubu) en güvendiği kurumun ordu oldu- ğunu (%75,2), buna karşılık siyasetle ilgili ku- rumların (hükümet, TBMM başkanlığı, parle- mento, milletvekilleri gibi) güven açısından ordunun yarısına dahi varamadığını; en önemli görülen sorunların anarşi ve terör (%23) ve enflasyonla hayat pahalılığı (%21,9) olmasına karşılık demokrasi ve insan hakları ihlali gibi Kopenhag ölçütlerinde en önde yer alan koşulların iyice geri planda kaldığını (%9,8) göstermektedir.

Ekonomik alanda ise Türkiye'nin Avrupa Birliği kabulü önemli ekonomik sistem deği- şikliği koşuluna bağlanmıştır ki bu koşulların yerine getirilmesi uzun bir süreç ve ciddi sos- yo-ekonomik faturayı da beraberinde getire- ceğidir. Bu değerlendirmeden sonra Türki- ye'nin karşı karşıya kaldığı beklenti ve yaptırımların boyutları Topluluk tarafından çıkarı- lan Katılım Ortaklığı Belgesinin siyasi ve eko- nomik kriterlerinde açıkça görülmektedir. Türkiye'nin kendi sınavını kendi başına ve kendi koşullarını iyi analiz ederek tekrar göz- den geçirmesi ve sonunu göremediği bir sü- rece kapılarak çıkmazlara sürüklenmemesi son tahlilde en önemli saptama olarak de- ğerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi, AB, Kasım 2000.
- Avrupa Birliği Müktesabatının Üstlenil- mesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001 – 2003), Taslak, DPT, Kasım 2000.
- Avrupa Sosyal Politikası Üzerine Çalış- malar, Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını Geliştirme Vakfı, Bürüksel, 1996
- Türkiye için Avrupa Stratejisi, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1999.
- Topluluğun Araştırma ve Teknolojik Ge- lişme Politikası, Rapor, Avrupa Komisyonu Genel Müdürlüğü, 1999, Ankara.
- Baydarol, Can, Avrupa Birliğinin Geniş- lemesi, Avrupa Komisyonu Genel Müdürlü- ğü, 1999, Ankara.
- Euro ve Avrupa Ekonomik ve Parasal Birlik Üzerine Soru ve Cevaplar, Avrupa Ko- misyonu Genel Müdürlüğü, 1999, Ankara.
- Kazgan, Gülten, Tanzimattan XXI. Yüz- yıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999, s 420.

Ekonomik alanda, Türkiye'nin Avrupa Birliği kabulü önemli ekonomik sistem değişikliği koşuluna bağlanmıştır ki bu koşulların yerine getiril- mesi uzun bir süreç ve ciddi sosyo-ekono- mik faturayı da beraberinde getirecektir.

Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türk Sosyal Güvenlik Sistemi

1. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Sosyal Güvenlik

Avrupa Birliği Komisyonu, "bir yol haritası" olarak nitelendirilen ve Türkiye'nin tam üyelik stratejisini belirleyen Katılım Ortaklığı Belgesi'ni (KOB) 8 Kasım 2000'de açıklamış ve AB'nin Türkiye'de sosyal güvenlik alanında orta vadedeki beklentilerini, *"sosyal güvenlik ağını güçlendirirken, sosyal güvenlik sistemi reformunu mali anlamda sürdürülebilir kılmak üzere sağlamlaştırmak suretiyle, sosyal korumanın daha da geliştirilmesi"* biçiminde ifade etmiştir. Ayrıca, üyelik hazırlıkları çerçevesinde Türkiye, müktesebatın üstlenilmesine ilişkin olarak bir "Ulusal Program" hazırlayacaktır. Avrupa Konseyi'nin, 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde de adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterler, *"siyasi", "ekonomik"* ve *"topluluk mevzuatının benimsenmesi"* biçiminde belirlenmiştir (Kopenhag Kriterleri). Bu son kriter, hiç kuşkusuz, Topluluğun sosyal güvenlik alanındaki müktesebatını da kapsamaktadır.

Şu halde, tam üyelik sürecinde, Türkiye'nin sosyal güvenlik alanında yerine getirmesi gereken yükümlülükler iki ana başlık altında toplanmaktadır: Birincisi; KOB'da vurgulandığı gibi, mevcut sosyal güvenlik ağını güçlendirmek, sistemi mali açıdan sürdürülebilir kılmak ve sosyal korumanın düzeyini daha da geliştirmektir. Avrupa Birliği, başlangıçtan itibaren sosyal güvenlik sistem ve normlarını, üye ülkelerin egemenlik alanında kabul etmiştir. Dolayısıyla, Topluluk düzeyinde tüm ülkelerde geçerli olmak üzere oluşturulmuş bir sosyal güvenlik sistemi mevcut değildir. Bu nedenle, AB Komisyonu KOB ile Türk Sosyal güvenlik sistemini, halen üye ülkelerdeki sosyal güvenlik standartlarına, tam üyelik aşamasından önce yaklaştırılmasını istemektedir. Türk Sosyal Güvenlik sisteminin Avrupa standartlarına ulaştırılması ise, özde Avrupa Sosyal Modelini benimseme anlamına gelecektir. Çünkü, bugün Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde uygulanmakta olan sos-

yal güvenlik sistemleri, kimi ayrımlara karşın, Avrupa sosyal modelinin ortak özelliklerini yansıtmaktadır. Dünyada uygulanan sistemlerle karşılaştırıldığında, Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkeler, sosyal devlet ve sosyal güvenliğin beşiği olarak kabul edilir.

Tam üyelik sürecinde, Türkiye, Sosyal güvenlik alanındaki Avrupa Birliği müktesebatına (acquis) uyum sağlamak amacıyla iç hukukunda kimi düzenlemeler de yapmak zorundadır. Avrupa Birliği müktesebatı, esas olarak, ulusal güvenlik sistemleri arasında eşgüdüm sağlamaya yönelik normlardan oluşmaktadır. Bunların temelini ise, Topluluk içinde dolaşan kişiler ile ailelerine sosyal güvenlik kurallarının uygulanmasına dair 1408 /71 sayılı Tüzük ve bunun uygulanma usullerini belirleyen 574/ 72 sayılı Tüzük hükümleri ile bu tüzüklerde değişiklikler yapan 55 ayrı Bakanlar Konseyi kararı oluşturmaktadır. Ayrıca, doğrudan hukuki bağlayıcılığı olan kurucu antlaşmalarda ifadesini bulan sosyal güvenlik ilkeleri ve hukuki bağlayıcılığı olmakla birlikte, ulaşılabilecek ortak hedefleri belirleyen Tavsiyeler ve nihayet Avrupa Adalet Divanı kararları dikkate alınarak, adaylık sürecinin hedefleri gerçekleştirilecektir.

II. Avrupa: Sosyal Devlet ve Sosyal Güvenliğin Beşiği...

1. Sosyal Güvenliği Avrupa'ya Özgü Sosyal Devlet Modeli Kapsamında Değerlendirme Gereği...

a) Modellerin kısa karşılaştırması

Tüm dünya genelinde uygulanan sosyal güvenlik modelleri, üç ana model bağlamında değerlendirilebilir. Kuzey Amerika modeli: Bu model bireycilik üzerine kurulmuştur. Sosyal Darwinizmin önermelerini örtülü ya da açık biçimde içerir: başarı en güçlülerin hakkıdır. En güçsüzler ise, toplumun kıyısında kalmaya mahkum edilmiştir. Toplumun ikiye bölünmesi, sosyal dayanışma temeline dayalı kolektif çözümleri gerekli görmez, daha çok, toplumsal öznelerin bireysel başarılarına öncelik verilir. Bu modelde, devletin başlıca işlevlerinden biri, toplumun ikiye bölünmesi kişilerin güven-

Ali Güzel*

Tam üyelik sürecinde, Türkiye, Sosyal güvenlik alanındaki Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlamak amacıyla iç hukukunda düzenlemeler yapmak zorundadır.

* Prof. Dr.
Marmara Üniv. İİBF
Öğretim Üyesi

liğini tehlikeye düşürdüğü ölçüde, bu bölünmeden ileri gelen çatışmalı durumu yönetmektir (bkz. S. Nair, İktisadi Liberalizmin Dünya Ölçeğinde Yayılması, bir uygarlık siyaseti, edgar morin- samir nair, türkçesi: sinan köm, Om ekonomi- politik, İst.2000, 93). Çok zayıf olarak nitelendirilebilecek ABD sosyal güvenlik sistemi sadece emeklilik rejimi ile emeklilere ve yoksullara sağlık hizmetini kapsar (bkz. J.J. Dupeyroux, Droit de la sécurité sociale, 13 édit. Par R. Ruellan, Paris 1998, 73, dn. 3). **Japon (Asya) modeli:** Bu model korporatif, hiyerarşik nitelik taşır ve önceki iki model arasında bir tür orta yol olarak görünür (Nair, 94). Sosyal koruma sistemi, sanayileşmiş diğer ülkelere göre çok yeni bir sistem olup, işletmelerin hacmine göre, ikili bir yapılanma gösterir ve çalışanlara çok farklı düzeylerde bir güvence sağlar. Özellikle emeklilik ve aile ödenekleri kapsamında sağlanan aylık ve parasal yardımlar çok düşük düzeydedir (Dumont, 71 vd) **Avrupa modeli:** Bu model, uzun bir tarihsel süreçte, sermaye-emek uzlaşmasına ve devletin müdahaleciliğine dayalıdır. Hiç kuşkusuz, Avrupa ülkelerinde uygulanan modeller arasında önemli farklılıklar bulunacaktır. İsveç toplumsal devleti, İngiliz İşçi Partisi'nin öğretisi, Fransız cumhuriyetçi modeli ve Alman sosyal Pazar ekonomisi modeli arasında nüansların ötesine varan ayrımlar söz konusudur. Bununla birlikte, bütünlükleri açısından ele alındığında, bu sistemler, Kuzey Amerika modelinden çok farklı bir Avrupa modelini temsil ederler. Bu toplumlarda, uzun bir tarihin ürünü olan kapitalizm, devletin toplumsal uyumun güvencesi olmasını kabul eder. Hiç kuşkusuz, ekonomik kriz ve küreselleşme olgularına koşut olarak, özellikle 1980'li yıllardan itibaren bu toplumsal model bugün bir bunalım içindedir, ancak yine de, kapitalizmin gelişme mantığında farklı bir model tarihsel olarak temsil etmektedir (Nair, 93-94). İşte, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin bir bütün olarak, Avrupa sosyal modeline uyumlu kılınması gerekmektedir.

b) Avrupa Sosyal devlet anlayışına yaslanan bir sosyal güvenlik sistemi

Modern ulus-devlet oluşumu bağlamında değerlendirilen sosyal devlet veya refah devleti, bugün büyük bölümü AB üyesi Batı Avrupa ülkelerinde sosyal güvenlik kavramı ile eşanlamda kullanılır. Sosyal güvenlik politika

ve sistemlerinin tarihsel gelişimi, aynı zamanda sosyal devletin tarihsel gelişimini yansıtır. Tarihsel koşullar (ekonomik krizler ve savaşlar) Avrupa'ya özgü bir sosyal devlet modelinin oluşmasına da katkı sağlayacak, özellikle 1945'den itibaren yeniden işlerlik kazandırılan sosyal devlet, bu tarihten sonra çok daha kapsamlı bir işlev üstlenecektir. Yeni dönemde sosyal devlet aracılığıyla sosyal alandaki harcamaların önemli ölçüde artış göstermesi, işgücünün üretkenliğinin ve ekonomik büyümenin itici motoru olarak algılanır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal devletin toplumsal bütünleşme işlevi ön plana çıkar, Ege-men olan düşünce şudur: Avrupa insanının bir daha savaş ve faşizm gibi felaketleri yaşamaması için yoksulluk ve sosyal sorunlar, doğrudan kamu otoriteleri tarafından ve oluşturulacak sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla çözüme kavuşturulmalıdır. Avrupa ülkelerinde ekonominin "altın çağı" olarak nitelendirilen 30 yıllık (1945-1975) dönemde sosyal dokunun bütünleşmesi ve demokrasinin kökleşmesi, sosyal devlet ve bunun en önemli aracı olarak sosyal güvenlik sayesinde sağlanmıştır. Sosyal dayanışma, Avrupa demokrasilerinin denge faktörü olmuştur (bkz. P. Rosanvallon, La crise de l'Etat- providence, Edit. Seuil, Paris 1992, 20 vd; F. Démier, Histoire des politiques sociale, Europe, xix-xx siècle, Seuil, Paris 1996, 66 vd). Avrupa ülkelerindeki sosyal koruma sistemleri, her ülkeye özgü tarihsel, ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle farklılık göstermekle birlikte, Amerikan ve Japon sistemleriyle karşılaştırıldığında, Avrupa'ya özgü bir sosyal devlet modeline yaslandıkları gözlenir. Bu nedenle Türkiye, AB'ye tam üyelik sürecinde Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan öncelikleri ve ulaşılacak hedefleri, sosyal devlet anlayışı ve bunun ürünü olan Avrupa sosyal modeli standartları ışığında değerlendirmek zorundadır.

2. Avrupa : Sosyal Güvenliğin Beşiği...

a) Ulusal sosyal güvenlik sistemleri arasındaki önemli ayrımlar

Sosyal güvenlik sistemleri arasındaki ayrımlar, Topluluk düzeyinde tüm üye ülkelerde uygulanmak üzere tek bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmasını güçleştirmiştir. Ulusal sistemler, birbirinden kesin çizgilerle ayrılan ilkelere ve iki ayrı modele yaslanırlar. Kuruçu devletlerin sosyal güvenlik sistemleri, kural olarak Bismarck tarafından geliştirilen,

Avrupa
ülkelerinde
ekonominin
"altın çağı"
olarak
nitelendirilen
1945-1975
arası sosyal
dokunun
bütünleşmesi ve
demokrasinin
kökleşmesi,
sosyal devlet
ve bunun en
önemli aracı
olarak sosyal
güvenlik
sayesinde
sağlanmıştır.

mesleki faaliyet ve prime dayalı finansmanı temel alan sosyal sigorta tekniğine dayanmaktaydı. 1972 yılında üye olan üç ülkenin sosyal güvenlik sistemi ise, ulusal dayanışma ve finansmanının vergilerle karşılandığı Beveridge modelini esas alır. Son yıllarda, sağlık ve aile yardımları açısından her iki düşünce-den esinlenen karma modellerin benimsendiği gözlenmektedir.

Halen AB'ye üye ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerini kendi içinde gruplandırmak istediğimizde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: **İskandinav ülkeleri:** Danimarka, Finlandiya ve İsveç'te sosyal güvenlik herkes için bir hak biçiminde algılanır ve ulusal düzeyde herkesi kapsamına alır. Finansmanı ise esas olarak vergi gelirleriyle karşılanır. İdari yönetimde ise kurumsal teklik yapı söz konusudur. İngiltere ve İrlanda: herkesi kapsamına alır, Finansmanı vergi kaynaklıdır. İdari yönetimi kamu makamlarına aittir. **Almanya, Fransa, Benelüks ülkeleri ve Avusturya:** Bismarck modelini esas alırlar. Finansmanı, esas olarak primlerle sağlanır. Sistemin yetersizlikleri sosyal yardım ve hizmetler aracılığıyla giderilir. Özerklik ilkesi temelinde, işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan sandıklarca yönetilirler. Türk Sosyal Güvenlik Sistemi de bu grup içinde değerlendirilebilir. Sistemimizin en önemli eksikliği özerklik ilkesinin yaşama geçirilememiş olmasıdır. **İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan:** Karma bir sistem uyguluyorlar. Emeklilik aylıklarının çok cömert olmasına karşın, asgari gelir güvencesi programının mevcut olamaması nedeniyle, diğer Avrupa ülkelerine nazaran sistem içinde önemli yetersizlikler dikkati çekmektedir. Bu ülkeler, hastalık riski açısından, ulusal sağlık sistemleri geliştirmişler ve finansmanı ağırlıklı olarak vergilerle sağlanmakta ve yönetimi kamu organizasyonuna yaslanmaktadır (Dupeyroux, 79-80)

b) Avrupa Sosyal Koruma sistemlerinin ortak özellikleri

Sistemler arasındaki ayrımlar, tarihsel gelişim içinde önemli noktalarda ortak özelliklerin oluşmasını engellememiştir. Avrupa Sosyal güvenlik sistemlerinin, dünyanın diğer ülkelerinde uygulanan sistemlerden ayıran ortak yönleri, nüfusun tamamını kapsamına alması, sosyal güvenlik aracılığıyla ulusal gelirin yeniden dağıtım (sosyal transferler) oranındaki yükseklik ve sosyal koruma açısından

devletin yurttaşlarına sağladığı aşırı destek, biçiminde özetleyebiliriz. Kapsamına alınan risklerin ILO standartlarının çok üstünde, örneğin 1961 tarihli Avrupa Konseyi Sosyal Şartı'nda öngörülen tüm sosyal risklere karşı koruma sağlanmış olması, sosyal güvenlik yardım ve hizmetlerinde geniş ölçüde yararlanma olanağı, emeklilik aylıklarında olduğu gibi sağlanan sosyal sigorta yardımlarının miktar olarak çok yüksek olması; sosyal transferlerden kaynaklanan aile gelirinin önemli bir miktara ulaşmış olması, sistemlerin diğer ortak özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca, 1980'li yıllardan itibaren, yoksullukla etkin olarak mücadele etmek amacıyla, AB'ye üye ülkelerin büyük bir bölümünde **asgari gelir güvencesi** mekanizmasının oluşturulduğu dikkati çekmektedir (bkz. C. Euzéby, Le revenu minimum garanti, La Découverte, 1991)

c) Ulusal gelirden sosyal koruma ve sosyal güvenlik harcamalarına ayrılan payın yüksekliği...

Sağlık, yaşlılık, aile yükleri ve işsizlik gibi sosyal riskler alanındaki tüm harcamalar dikkate alındığında ve bunlar toplam ulusal gelire oranlandığında, sosyal sigortaların ve sosyal güvenliğin beşiği olan Avrupa Birliği ülkelerinin, yüzyılı aşkın süredeki olağanüstü ilerleme- kimi duraksamalara ve kesintilere karşın- dünya ölçeğinde sosyal güvenlik alanında pilot bölge olma konumunu korudukları görülecektir. Yunanistan istisna tutulursa, Avrupa Birliği ülkeleri, GSMH'lerinin yüzde 20'sini, (yedi ülkede yüzde 30'a yakını) dar gelirli aileler, işsizler, hastalar ve emekliler yararına, sosyal koruma harcamaları olarak yeniden dağıtım tabi tutmaktadırlar. Bu veriler, aynı zamanda sosyal güvenliğin ulusal geliri yeniden dağıtım işlevinin, AB ülkelerinde yaşama geçirildiğinin de göstergesi olmaktadır. Sosyal korumaya ayrılan pay açısından, Kanada ve Yeni-Zelanda, Avrupa'dan daha sonra gelmekte ve bunların da çok gerisinde Japonya ve ABD yer almaktadır. Örneğin, 1990'lı yılların başında sosyal kamu harcamaları, Avrupa Birliği'nde ortalama yüzde 22-yüzde 23 iken, Kanada'da yüzde 19.75 (1993), Avustralya'da yüzde 16 (1993), ABD'de yüzde 15, Japonya'da yüzde 12'nin ve dünyanın geri kalan ülkelerinde ise yüzde 10'un altında kalmıştır (J.P. Dumont, Les systèmes de protection sociale en Europe, Paris, 1998, 7).

Yunanistan hariç AB ülkeleri, GSMH'lerinin yüzde 20'sini, dar gelirli aileler, işsizler, hastalar ve emekliler yararına, sosyal koruma harcamaları olarak yeniden dağıtım tabi tutmaktadırlar.

Avrupa Komisyonu'nun, "Avrupa'da Sosyal Koruma" başlıklı 1995 yılı raporunda, sosyal güvenliğin kapsam olarak genişliği ve sağlanan yardımlarının çok yüksek düzeyde olması, sosyal güvenliğin dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak, ortalama Avrupa insanının yaşam düzeyini olumlu yönde değiştirdiği vurgulanmaktadır. Amerikalıların aksine Avrupalılar, sosyal güvenliğin modern toplumun en önemli kazanımlarından bir olarak algırlarlar. Denebilir ki, sosyal alandaki bu ilerleme, "kapitalizm ve sosyalizm kuramlarının ötesinde, Avrupa'yı "sosyal bir toplum" ve dünyanın en ileri demokrasisi konumuna getirmiştir (Dumont, 8).

Basit bir karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'de sosyal güvenlik harcamalarının GSMH'ya oranının, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin çok gerisinde kaldığı görülecektir. Örneğin, AB ortalaması 1980'de (12 üye devlet) yüzde 24,3 iken, 1994'de yüzde 28,6; 1996'da ise 15 üye ortalaması yüzde 28,7, 11 üye ortalaması yüzde 28,6 oranına ulaşmıştır (bkz. L'Europe des Quinze: chiffres clés, éd. 2000, 15). Türkiye'de ise 1990'da yüzde 4,9, 1993'te yüzde 5,4, 1996'da yüzde 5,6 oranına ulaşmıştır (Petrol-İş, '97- 2000, 647). 1996 yılı itibarıyla ülke bazında bu oranlar şöyledir; İsveç: yüzde 34,8, Danimarka: yüzde 33,6; Finlandiya: yüzde 32,1; Lüksemburg: yüzde 26,2, Hollanda: yüzde 30,9; Fransa: yüzde 30,8; Almanya: yüzde 30,5; Belçika: yüzde 30,0; Avusturya: yüzde 29,5; İngiltere: yüzde 27,7; İtalya: yüzde 24,8; İspanya: yüzde 22,4; Portekiz: yüzde 21,6; Yunanistan: yüzde 23,3 (chiffres clés, 15).

Sosyal Güvenlik sistemleri ile sağlanan korumanın gerçek düzeyinin belirlenmesi açısından, sosyal güvenlik kapsamındaki nüfus içinde kişi başına yapılan harcamalar da önemli bir göstergedir. Türkiye'de sosyal güvenlik kuruluşlarının tüm giderleri üzerinde yapılan bir hesaplama göre kişi başı harcamalar, 1995'te 179, 1996'da 222 ve 1997'de 237 dolardır. AB ülkeleri ortalaması olarak bu rakam 1995 yılı itibarıyla 5 bin dolara yakındır. AB ülkelerinde, sosyal güvenlik kapsamındaki nüfus içinde kişi başı harcamalar standart satın alma gücüne (PPS) göre ECU bazında hesap edildiğinde, AB ortalaması 1995'te 4831, 1996'da 5120'dir. Dolar bazında ise, 1995'te 6315, 1996'da 6497 rakamına ulaşmaktadır (Petrol-İş, 649). Yunanistan yaklaşık 2 bin dolarla en düşük, Lüksemburg

yaklaşık 7 bin dolarla en üst sırada yer alır (Dupeyroux, 71).

d) Devletin sosyal güvenliğin finansmanına yüksek oranda katkı sağlaması

Avrupa sosyal modelinin en belirgin özelliklerinden birisi de, "ulusal dayanışma ilkesi"dir. Bunun anlamı ise, sosyal bütünleşme ve sosyal refah aracı olarak kabul edilen sosyal koruma sistemine ulusal gelirden önemli bir pay ayrılmasıdır. Son yıllarda ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkan şaşkınlık bir yana bırakılırsa, sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanı açısından vergi ve prim kesintileri sürekli artış göstermiştir. Söz konusu artışın ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi kanıtlanmamakla birlikte, harcamaları frenleme yönünde genel bir eğilim de ortaya çıkmıştır (Dupeyroux, 67). AB ülkelerinde devletin sosyal güvenlik harcamalarına olan katkısı, 1996 yılı verilerine göre ortalama yüzde 31,9'dur. Aynı ülkelerde işveren katkısı ortalama, yüzde 39,3, işçi katkısı ise yüzde 23, 6 olmaktadır. Bunlar dışındaki katkılar oranı ise yüzde 5,2'dir. Ülke düzeyinde devletin genel bütçeden yaptığı katkı payı ise şöyledir: Belçika yüzde 20,2, Danimarka yüzde 71,0, Almanya yüzde 28,6, Yunanistan yüzde 24,7, İspanya yüzde 30,5, Fransa yüzde 21,2; İrlanda yüzde 62,8, İtalya yüzde 29,8, Lüksemburg yüzde 46,2, Hollanda yüzde 16,0, Avusturya yüzde 36,4; Portekiz yüzde 39,4, Finlandiya yüzde 44,8; İsveç yüzde 48,4; İngiltere yüzde 49,5. Türkiye'de ise, işsizlik sigortasına olan devlet katkısı istisna edilirse, diğer sosyal güvenlik kuruluşlarının finansmanına devletin düzenli bir katkısı söz konusu olmamıştır. Ancak son yıllarda anılan kuruluşların bütçe açıklarını kapatmak amacıyla genel bütçeden transfer yapılmaktadır. Söz konusu transferlerin GSMH'ya oranının 2000 yılında yüzde 2,1 olacağı tahmin edilmektedir (2001 Yılı Programı, 23). Finansmanda işveren katkısı yüzde 46,4; işçi katkısı yüzde 33,3, diğer katkılar ise yüzde 20,3 olmaktadır (bkz. Petrol-İş Yıllığı, '97- '99, 652).

Türkiye'deki sosyal güvenlik standartlarının Avrupa Birliği ülkelerinin çok gerisinde kalmış olması ve yaşanan finansman krizinin nedenlerinden birisi de, 1961 ve 1982 Anayasalarında ifadesini bulan sosyal devlet ilkesinin yaşama geçirilememiş olmasıdır. Bu açı-

Türkiye'de sosyal güvenlik harcamalarının GSMH'ya oranının, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin çok gerisindedir.

dan bakıldığında, AB'ye tam üyelik sürecinde, Türkiye'nin karşılaştacağı en önemli güçlük, Avrupa sosyal modeline uyum sağlama- da kendisini gösterecektir. 2001 Yılı Programında, "sosyal sigorta kuruluşlarının kamuya getirdiği mali yük nedeniyle, mevcut sosyal sigorta sisteminin sürdürülemez duruma gelmiştir" denilmektedir. Oysa KOB'da, sosyal güvenlik sisteminin mali anlamda sürdürülebilir kılmak üzere sağlamlaştırılması istenmektedir. Bu sonuca ulaşmanın yollarından birisi de, Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi, devletin sosyal güvenliğin finansmanına etkin bir biçimde katılmasıdır.

e) Sağlık hizmetlerinde yüksek standartlar

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri kapsamında sağlık hizmetlerinde yüksek standartlara ulaşılmış olması, Avrupa sosyal modelinin ayrı ve önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği, üye (ve tam üye olacak) devletlerden, bu standartların korunmasını beklerken, ulaşılacak hedefleri de işaret etmektedir. Örneğin, Avrupa Ekonomik Topluluğunu (şimdi: Avrupa Topluluğu) kuran Roma Antlaşmasının Amsterdam Antlaşması ile değişik 3. maddesi, "sağlığın yüksek düzeyde korunması"nı Topluluğun görevleri ve hedefleri arasında saymaktadır. KOB'da, "sosyal korumanın daha da geliştirilmesi" biçiminde Türkiye'den istenenleri de Avrupa Birliği'nin hedefleri bağlamında değerlendirmek gerekecektir. Türkiye tam üyelik sürecinde mevcut sağlık sistemini, model ve standart yönlerinde Avrupa'ya yaklaştırmak zorunda kalacaktır.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde sağlık hizmetleri için iki ayrı örgütlenme modeli söz konusudur. **Ulusal sağlık hizmetleri modeli:** Bu modelde sağlık hizmetleri nüfusun tamamını kapsamakta ve finansmanı vergi gelirleriyle karşılanmaktadır. Bu model ilk kez İngiltere'de 1946-1948 yılları arasında oluşturulmuştur. Diğer sekiz üye ülkede de (İrlanda, Danimarka, İsveç, Finlandiya, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan) ulusal sağlık hizmetleri modeli benimsenmiştir. **Hastalık (sağlık) sigortası modeli:** Sosyal sigorta kapsamına dahil olanları kapsar. Sağlık hizmetleri, kamu ya da özel kuruluşlarca, hizmet satın alınması yöntemiyle sunulmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye altı ülkede (Almanya, Fransa, Belçi-

ka, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya), sağlık sigortası modelini esas almışlardır (*Du Peyroux*, 77; *Dumont*, 20 vd). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde de bu son model benimsenmiştir: 506 sayılı Yasa kapsamında hastalık sigortası, 1479 sayılı Yasa kapsamında ise sağlık sigortası oluşturulmuştur. Sistemin dışında kalanlara yönelik olarak da "Yeşil Kart" uygulaması söz konusudur.

Sosyal Güvenlik Sistemimiz çerçevesinde sunulan sağlık hizmetleri, Avrupa Birliği ülkelerindeki standartların çok gerisinde kalmaktadır. Örneğin Avrupa ülkelerinde nüfusun tamamına yakını sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır. Ülkemizde ise, 1999 verilerine göre sağlık sigortalarının kapsadığı nüfusun toplam nüfusa oranı, yüzde 86.4 olmuştur. (bkz. 2001 Yılı Programı, 24). Yeşil kart uygulaması ise çok sembolik düzeydedir.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde toplam sağlık harcamaları içinde kamunun payı oldukça yüksektir. Örneğin, 1996 yılı itibarıyla kamu payı oranları şöyledir: Lüksemburg, yüzde 92,86; Belçika: yüzde 87,35; İngiltere: yüzde 84,09; Yunanistan: yüzde 83,06; İsveç: yüzde 81,95; Fransa: yüzde 81,25; İspanya: yüzde 78,50; Almanya: yüzde 78,10; İtalya: yüzde 69,74; Portekiz: yüzde 59,80 (*Dumont*, 25). Türkiye'de ise sosyal harcamaların bütçe içindeki payı sadece yüzde 19,0 olmuştur.

Sağlık harcamalarının GSMH'ya oranı da, sunulan hizmetin önemli bir göstergesidir. Avrupa Birliği ülkelerinde bu oran (1996), yüzde 5,9 ile yüzde 10,5 arasında değişmektedir. İrlanda, İsveç ve Finlandiya'da sırasıyla bu oran (%), 5,9, 7,3 ve 7,4 olurken, İtalya, Avusturya, Danimarka, Belçika, Fransa ve Hollanda'da; 8,0, 7,9, 6,3, 7,8, 9,7, 8,8 'dir. Almanya yüzde 10,5 ile en yüksek orana ulaşmıştır. Kamu payı İspanya'da, yüzde 7,9, Portekiz ise yüzde 8,3 olarak gerçekleşmiştir (*Dumont*, 40).

Bir sistemin başarısının en somut göstergesi, hiç kuşkusuz, birey düzeyindeki gerçek yansımasıdır. Bu nedenle, kişi başına düşen sağlık harcamaları, sistemlerin karşılaştırılmasında belirleyici olacaktır. Avrupa Birliği ülkelerinde satın alma gücü paritesine (PPS) göre, Avusturya 1777, Almanya 1815, Fransa 1835 ve Lüksemburg 1993 ECU ile sağlık harcamalarının kişi başına en yüksek olduğu ülkelerdir. Yunanistan 500, Portekiz 866, İspanya 972 ve İrlanda 922 ECU ile en alt grup arasında yer almaktadırlar (*Dumont*, 42).

Sosyal Güvenlik Sistemimiz çerçevesinde sunulan sağlık hizmetleri, Avrupa Birliği ülkelerindeki standartların çok gerisinde kalıyor.

III. Avrupa Birliği'nin Sosyal Güvenlik Müktesebatı (Normları) ve Türkiye'nin Uyum

Daha önce de vurgulandığı gibi, Avrupa Birliği, sosyal güvenlik sistem ve normlarını, üye ülkelerin egemenlik alanına terk eder. Ancak, serbest dolaşım hakkına bağlı olarak, ulusal sosyal güvenlik sistemleri arasında eşgüdümün sağlanması, hukuki bağlayıcılığı olan kurallara konu olmuştur. Ayrıca, sosyal güvenlik hakkına ilişkin temel ilkeler ve ulaşılabilecek hedefler Kurucu Antlaşmalarda hükme bağlanmıştır.

A. Tam Üyelik Sürecinde Kurucu Antlaşmaların Sosyal Güvenlik ilkelerinin Önemi

Avrupa Birliği ve Avrupa Topluluklarının Anayasası niteliğindeki kurucu Antlaşmaların hükümleri üye devletler gibi, aday ülkeler açısından da hukuki bağlayıcılığı ve doğrudan etkisi söz konusudur. AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'nin de kendi iç hukuk düzenlemelerini kurucu antlaşmaların direktifleriyle uyumlu hale getirmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu yükümlülük, sosyal güvenlik sistemi alanında da geçerlidir. Bu nedenle, Antlaşmaların sosyal güvenlik konusundaki hükümlerinin kısaca yansıtılması, uyum yöntemi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşmasında değişiklik yapan Amsterdam Antlaşmasının "Önsüzü"nde, Antlaşmayı onaylayan üye devletlerin, Avrupa Konseyi'nin 18 Ekim 1961 tarihli Torino'da imzalanan "Sosyal Şart" ile Avrupa Topluluğu'nun (AT) 1989 tarihli "Temel Sosyal Haklar Şartı"nda öngörülen, temel sosyal haklara bağlı olduklarını, bir kez daha teyit etmiştir.

Avrupa Topluluğu'nu (AT) kuran (daha önce: Avrupa Ekonomik Topluluğu:AET) Roma Antlaşmasının Amsterdam Antlaşması ile değişik metninin, "İlke" başlığını taşıyan I. Bölümünün 2. maddesinde (eski 2. madde), Topluluğun, "yüksek bir sosyal koruma düzeyi" (protection sociale élevée) geliştirmek misyonuna sahip olduğu vurgulanmaktadır. Aynı Antlaşma'nın 3. maddesinde ise, "sağlığın yüksek düzeyde korunması"na katkıda bulunma da Topluluğun görevleri arasında sayılmıştır.

Üye devletler açısından doğrudan hukuki bağlayıcılıkları olmamakla birlikte, genel eğilimi ve ulaşılabilecek hedefi belirleme açısından belirli bir öneme sahip, temel sosyal haklarla

ilgili olan belgelerin de, tam üyelik sürecinde dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim, Amsterdam Antlaşmasının önsözünde, 1989 yılında kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Hakları Şartı'na atıfta bulunulmuş, Antlaşmayı onaylayan üye devletlerin bu belgede öngörülen temel sosyal haklara bağlı olduklarını bir direktif biçiminde hükme bağlamıştır. Anılan Şart ise sosyal güvenlik konusunu ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir (bkz. Türkçe çeviri: A. Güzel / Ş. Gökçeoğlu, Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı, Çimento İşveren D, Eylül 1992, 3 vd)

Aralık 2000'de Nice Zirvesinde kabul edilen "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", "Sosyal güvenlik ve sosyal yardım" başlığını taşıyan 34. maddesi şu hükmü içermektedir: Avrupa Birliği, Topluluk hukuku ve ulusal mevzuatın öngördüğü esaslar çerçevesinde, analık, hastalık, iş kazaları, bağımlılık veya yaşlılık, işin yitilmesi nedeniyle sosyal güvenlik yardımlarından ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını saygı duyar. Avrupa Birliği içerisinde yasal olarak ikamet eden ve dolaşan herkes, Topluluk hukuku ve ulusal mevzuat çerçevesinde sosyal güvenlik yardımlarından ve sosyal avantajlardan yararlanma hakkına sahiptir. Toplumsal dışlanma ve yoksullukla mücadele için, Avrupa Birliği, yeterli gelir kaynaklarına sahip olmayan herkes için, Topluluk hukuku ve ulusal mevzuatın öngördüğü esaslar çerçevesinde, sosyal yardım ve konut yardımı hakkını tanıır ve buna saygı duyar. Şartın 35. maddesi ise, "sağlığın korunması" başlığını taşımaktadır. Bu hükme göre, herkes, ulusal mevzuat ve ulusal uygulamaların belirlediği biçimde, önleyici sağlık ve tıbbi yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir. İnsan sağlığının yüksek düzeyde korunması, Birliğin tüm etkinlik ve politikalarının uygulanmaya konulması ile tanınma güvencesine sahiptir. Avrupa Birliği'nin tam üyelik sürecinde sosyal güvenlik alanında Türkiye'deki beklentilerini de bu genel ilkeler ışığında yorumlayıp, değerlendirmek ve KOB'daki ifadelerle bu esaslar çerçevesinde bir anlam kazandırmak gerekecektir.

B. Ulusal Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Koordinasyonu

1. Roma Antlaşmasının Koordinasyon ilkeleri

Topluluk sosyal güvenlik hukukunun temelini oluşturan Roma Antlaşmasının, Ams-

Avrupa Birliği ve Avrupa Topluluklarının Anayasası niteliğindeki kurucu Antlaşmaların hükümleri üye devletler gibi, aday ülkeler açısından da hukuki bağlayıcılığı ve doğrudan etkisi söz konusudur.

terdam Antlaşması ile değişik 42. maddesi, ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin uyumunu düzenlemekte, sadece ulusal sosyal güvenlik rejimleri arasında koordinasyonu hedeflemektedir. Ayrıca, Topluluk düzeyinde, serbest dolaşım hakkından yararlanan göçmen işçilere özgü bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması da söz konusu değildir. Ulusal sistemler varlıklarını korumakta, ancak kendi vatandaşlarıyla sınırlı olan işlerliklerini yitirmektedirler. Ulusal mevzuatlar arasında koordinasyonun sağlanmasıyla izlenen amaç, Topluluğun dayandığı temel ilkelerden sayılan serbest dolaşım açısından ulusal düzenlemelerin olumsuz etkisini gidermektir.

Ulusal sistemler arasında eşgüdüm esaslarını düzenleyen Roma Antlaşması'nın eski 51. maddesinin yerini alan 42. maddesine göre, Avrupa Birliği Konseyi, 251. maddede öngörülen oybirliği prosedürü çerçevesinde, sosyal güvenlik alanında, işçilerin serbest dolaşımının sağlamak amacıyla, özellikle göçmen işçiler ve onların hak sahiplerine koruma sağlayıcı bir sistem oluşturmak durumundadır. Bu sistem: a) *sosyal sigorta yardımlarına hak kazanma, bunların korunması, aylık veya ödeneklerin hesaplanması açısından, değişik ulusal mevzuata göre geçen sigortalı hizmet sürelerinin birleştirilmesini, b) üye devletlerde ikamet eden kişilerin, diğer ülkelerde hak kazandıkları sosyal kazandığı sigorta yardımlarının verilmeye devam edilmesi, konularını içermelidir.*

2. Koordinasyon Açısından Topluluk Müktesebatı

Roma Antlaşmasının yukarıda anılan 42. maddesinde öngörülen koordinasyon esaslarının ayrıntıları, 1959 tarihli 3 ve 4 sayılı Tüzüklerin yerini alan, 14 Haziran 1971 tarih ve 1408 /71 sayılı Tüzük ile bunun uygulanma esaslarını gösteren 21 Mart 1972 tarihli Tüzük tarafından düzenlenmiş bulunmaktadır. 1408/71 sayılı Tüzük, bir yandan koordinasyon hükümlerinin uygulanma alanını (genel hükümler), öbür yandan koordinasyon sisteminin yaslandığı temel ilkeleri düzenlemektedir (bkz. A. Güzel, Avrupa Topluluğu Sosyal Güvenlik Hukuku, Avrupa Birliğinin Sosyal Politikaları ve Türkiye, Çimento İşverenleri Sendikası yayını, Ankara 1997, 215 vd; K. Arıcı, Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku, Ankara 1997, 113 vd)

a) *Ulusal sosyal güvenlik sistemleri arasındaki koordinasyonun genel hükümleri*

Üye devletlerin sosyal güvenlik sistemleri arasında koordinasyonu sağlamak üzere yürürlüğe konulan 1408/711 sayılı Tüzük, ilk önce Topluluk içinde dolaşan ve kapsama girenlere uygulanacak yasaı belirlemektedir. Bu hususu düzenleyen 13. maddeye göre, işçi veya bağımsız çalışana, çalıştığı ülkenin sosyal güvenlik mevzuatı uygulanacaktır. Uygulanacak yasa belirlendikten sonra, çalışanların serbest dolaşım hakkı açısından, sosyal güvenlik alanında eşitlik ilkesi mutlak anlamda egemen olacaktır. Bu ilke, Topluluk içinde yer değiştiren işçi ve bağımsız çalışanları, sosyal güvenlik hakları açısından bulundukları ülke vatandaşlarıyla eşit kılma amacını gütmektedir.

1408 sayılı Tüzük, değişik üye ülkelerde geçen sigortalı hizmetlerin birleştirilmesi ilkesini de ayrıntılı olarak düzenlemektedir (m.18 vd). Sosyal sigorta yardımlarına hak kazanma ve parasal nitelikli (gelir veya aylık) yardımların hesaplanmasında üye ülkelerde geçen tüm sigortalı hizmetlerin tamamının dikkate alınması, anılan bu ilkenin özünü oluşturmaktadır. Koordinasyon açısından son ilke, sigorta yardımlarının başka bir üye ülkeye transferidir. Anılan ilke, ikamet koşulunu ortadan kaldırmakta, kendisine aylık veya gelir bağlanan kişiye, hiçbir kısıtlama söz konusu olmaksızın, yerleştiği ülkede bu aylığı almaya devam etmesini sağlamaktadır (bkz. R. Cornelissen, les quatre principes de coordination, Europe Sociale, 3/92, 15).

aa) *Kişiler açısından uygulanma alanı: Göçmen işçi kavramından Topluluk içinde ülke değiştiren (dolaşan) çalışan kavramına...*

1408 sayılı Tüzük, kişiler açısından kapsam genişlemesini simgelemek amacıyla, "göçmen işçi" deyimini yerine, "Topluluk içinde Dolaşan İşçilere ve Aile Bireylerine Sosyal Güvenlik Rejimlerinin Uygulanması" adını almıştır (1991 tarihli değişiklik). Tüzüğün 2. maddesine göre, öngörülen koordinasyon rejiminden, önceleri veya halen üye ülkelerden birinin veya bir kaçının mevzuatına tabi olan işçiler ile bağımsız çalışanlar ve bunların aile bireyleri yararlanır. Aynı hükme göre, üye devletlerden birinin topraklarında yaşayan vatansızlar ile mülteciler ve bunların aile bireyleri de kapsama dahildir (bkz. M. Laroque, Coordination et conver-

Uygulanacak yasa belirlendikten sonra, çalışanların serbest dolaşım hakkı açısından, sosyal güvenlik alanında eşitlik ilkesi mutlak anlamda egemen olacaktır.

gences des systemes de sécurité sociales des Etats membres de la CEE, Dr. Soc, Septembre-Octobre 1993, 792 vd).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, bir kimsenin 1408/71 sayılı Tüzük ile öngörülen koordinasyon rejiminden yararlanabilmesi için şu üç koşulu yerine getirmiş olması gerekmektedir: 1) Üye devletlerden birinin vatandaşı olma (vatansızlar ve mülteciler hariç); 2) İşçi ya da bağımsız olarak, geçmişte veya halen bir mesleki faaliyette bulunma; 3) Yer (ülke) değiştirme (Topluluk içinde dolaşma). Bu koşulları yerine getirenlerin aile bireyleri de Tüzük kapsamına gireceklerdir (bkz. S. Van Raepenbusch, Qui est protégé par coordination?, Europe Sociale, 3/92, 23 vd).

bb) Sosyal güvenlik rejimleri ve sigorta türleri açısından kapsam

1408/71 sayılı Tüzük, kural olarak üye ülkelerin kendi iç hukuklarına göre oluşturmuş oldukları tüm yasal sosyal güvenlik rejimlerini kapsar. Söz konusu rejimler, genellikle primli (katımlı) ve primsiz (katılsız) olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Buna karşılık, devlet memurlarının tabi oldukları sosyal sigorta veya sosyal güvenlik rejimleri kapsam dışında bırakılmıştır.

Toplu iş sözleşmeleriyle oluşturulan tamamlayıcı programlar kapsama dahil değildir. Buna karşılık, bazı ülkelerde yasa yoluyla ve zorunlu olarak oluşturulmuş tamamlayıcı rejimler hakkında da Tüzük hükümleri uygulanacaktır.

1408/71 sayılı Tüzük, ILO'nun 1952 yılında kabul ettiği "Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına ilişkin 102 sayılı Sözleşmesi"nde öngörülen 9 sosyal riski kapsamaktadır. Bunlar; hastalık (tıbbi yardım), hastalık (parasal yardım), yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, analık, sakatlık, ölüm, işsizlik ve aile ödenekleridir.

III. Koordinasyon ilkelerine Uyum Açısından Türk Sosyal Güvenlik Sistemi

1. Tüzük Hükümlerinin Doğrudan Başlayıcılığı

Sosyal güvenlik açısından AB'nin müktesebatını oluşturan ve temel esaslarını yukarıda açıkladığımız Tüzük hükümleri, üye devletlerin iç hukuklarında, herhangi bir onay işlemine gerek olmaksızın, doğrudan uygulanma kabiliyetine sahiptirler. Tüzükler, Toplu-

luk Resmi Gazetesinde yayımlanmakla birlikte, yine Tüzükte belirtilen tarihte, üye devletlerin iç hukuk düzenlerinin bir parçası haline gelirler ve iç hukukta doğrudan uygulanma kabiliyetine sahiptirler. Sonradan üye olan ülkeler açısından ise, kural olarak üyeliğin kesinleştiği tarihten itibaren belirtilen etki söz konusu olacaktır.

Türkiye'nin tam üyeliği gerçekleştiği takdirde söz konusu Tüzükler, başka hiçbir işlem gerek olmaksızın, iç hukukumuzda doğrudan uygulanma kabiliyetine sahip olacaklardır. Bu nedenle, tam üyelik sürecinde, sosyal güvenlik alanındaki iç hukuk düzenlemelerimizin, Topluluk müktesebatını oluşturan 1408/71 sayılı Tüzük hükümlerine uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, mevcut sistemimizi, anılan Tüzük hükümlerine uyum bağlamında kısaca değerlendirmekte yarar vardır (bkz. M. Önen / C. Tuncay / I. Karakaş. Avrupa Topluluğunda Sosyal Güvenliğe İlişkin Düzenlemeler ve Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Uyum Sorunları, TÜSES Araştırma Projesi, İst. 1989)

a) Sistemin bütünlüğü açısından

Yukarıda açıklandığı gibi, AB'ye üye ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri, Beveridge (ulusal sistem) ve Bismarck (sosyal sigorta) modelleri çerçevesinde yapılmışlardır. Üye ülkelerde ağırlıklı olarak bu son modelin geçerli olduğu söylenebilir. Türk Sosyal Güvenlik sistemi de, sosyal sigorta tekniğine dayalı Bismarck modeli kapsamında değerlendirilebilir. Bir hizmet sözleşmesine dayanarak bir veya birkaç işveren yanında çalışanlar, 506 sayılı Yasanın kapsamında sosyal güvenceye kavuşturulmuşlardır. 2925 sayılı Yasa kapsamına giren tarım işçilerinin sosyal güvenliği de SS Kurumu'nun yönetimine verilmiştir.

Herhangi bir işverene hizmet sözleşmesi ile bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar, 1479 sayılı Yasa kapsamında yer alırlar 2926 sayılı Yasa kapsamına giren tarımda bağımsız çalışanlarla birlikte idari yönetim Bağ- Kur tarafından sağlanır. Devlet memurları ise 5434 sayılı T.C. Emekli sandığı Yasasına tabidirler. Tüm kurumların finansmanı ise, sigorta tekniğinin benimsenmiş olması nedeniyle, esas olarak prim gelirleriyle sağlanır. Ayrıca, isteğe bağlı sigortalılık ve değişik kurumlardan geçen sigortalı hizmetlerin birleştirilmesi de sistem içinde mevcuttur (bkz. A. Güzel

**AB'ye üye
ülkelerin
sosyal güvenlik
sistemleri,
Beveridge ve
Bismarck
modelleri
çerçevesinde
yapılanmışlardır.**

/A. R. Okur, Sosyal Güvenlik Hukuku, 7. Bası, İst. 1999; A. C. Tuncay, Sosyal Güvenlik hukuku dersleri, 9. Bası, İst. 2000).

Şu halde, Türk Sosyal Güvenlik Sistemi, bir bütün olarak, AB'ye üye ülkelerde geçerli olan sistemlerle, özerklik ilkesi ayrık tutulursa, büyük benzerlikler göstermektedir. Dolayısıyla, tam üyelik halinde mevcut sistemin koordinasyon hükümlerine uyumsuzluğu ve giderek mevcut sistemde köklü yapısal değişikliklere gereksinim olmayacaktır. KOB'da da vurgulandığı gibi, mevcut sosyal sigorta sisteminin sürdürülebilirliğini temin etmek, uyum açısından belirleyici olacaktır.

bb) Kişiler ve sosyal riskler açısından kapsam

Roma Antlaşmasının serbest dolaşım konusundaki hükümleri, Topluluk ülkelerindeki tüm çalışanların serbest dolaşım hakkına sahip olduğunu mutlak anlamda kabul eder. Bu ilkenin yaşama geçirilebilmesinin ön ve temel koşullarından birisi de ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin kişiler ve sosyal riskler açısından kapsamlarının olabildiği ölçüde geniş tutulmasına, yani tüm nüfusu kapsamına almasına bağlı olacaktır. Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin AB müktesebatına uyumu açısından da bu husus yaşamsal bir öneme sahiptir.

AB'ye üye ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri arasındaki en önemli benzerlik, nüfusun tamamına yakınının kapsama alınmış olmasıdır. Türk Sosyal Güvenlik Sistemini bu açıdan değerlendirdiğimizde önemli farklılıkların olduğu görülecektir. Gerçekten, 2001 yılı Programı verileri esas alındığında, sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 91.0; sağlık açısından sigorta kapsamındaki nüfus ise yüzde 86.4 olarak verilmektedir. Bu verilerin gerçeği yansıttığı kabul edilse bile, nüfusumuzun küçümsenmeyecek bir bölümünün sosyal güvenlik sistemi dışında kaldığı; sağlık hizmetlerinden yararlanamayanların ise çok daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Sosyal güvenlik sistemimizin başka bir zayıf noktasını aktif/pasif sigortalı dengesizliği oluşturmaktadır. Örneğin, 1999 yılında sosyal sigorta sistemine prim ödeyen aktif sigortalı sayısı yüzde 3,7, pasif sigortalı sayısı yüzde 4,1 oranında artmıştır. 1999 yılında ortalama 2,16 aktif sigortalıya bir pasif sigortalı düşmektedir. Pasif sigortalı başına düşen aktif si-

gortalı sayısı Emekli Sandığında 1,69; Bağ-Kur'da 2,6 ve SSK'da 2,21 olarak gerçekleşmiştir. İsteğe bağlı sigortalılar hariç tutulduğunda SSK'da pasif sigortalı başına düşen aktif sigortalı sayısı 1,92'dir (Bkz. 2001 Yılı Programı, 23)

1408/71 sayılı AT Tüzüğü, ILO'nun 102 sayılı Sözleşmesinde belirtilen sosyal riskleri kapsamına alır (m.4). Halen üye ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri tüm bu risklere karşı güvence oluşturmuştur. Bu noktada bakıldığında, Türkiye ILO'nun 102 sayılı Sözleşmesinde kabul edilen risklerden sekizine karşı güvence sağlamıştır. 4447 sayılı Yasa ile işsizlik sigortasının oluşturulmuş olması, uyum açısından önemli bir adım olmuştur. AB ülkelerinde "aile ödenekleri" programları da önemli bir konuma sahiptir. Aynı değerlendirme Topluluk Tüzükleri için de doğrudur. Ülkemizde, mevcut sosyal güvenlik sistemi içerisinde aile ödenek ya da yardımları bağımsız bir sigorta kolu biçiminde düzenlenmiş değildir. Bu sigorta kolunun oluşturulması da koordinasyonun temel koşulu olarak önem taşır (Önen/ Tuncay/ Karakaş, 75)

cc) Eşitlik ilkesi

Roma Antlaşması ve 1408/71 sayılı Tüzük, sosyal güvenlik hakları açısından vatandaşlık unsurunu ortadan kaldırmakta; Topluluğa üye ülkelerin vatandaşları için aynı hak ve yükümlülükleri öngörmektedir. Tam üyelik sürecinde Türk Sosyal Güvenlik sisteminin eşitlik ilkesine aykırı hükümlerinin de yürürlükten kaldırılması gerekecektir.

1982 Anayasası „ herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu hükme bağlamaktadır (m.60). Bu hüküm, yabancı ülke vatandaşlarını da kapsamaktadır. Ancak, yine Anayasada mevcut, "temel hak ve hürriyetler yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak sınırlandırılabilir" (m.16) yönündeki hüküm nedeniyle Türk vatandaşları ile yabancılar arasında sosyal güvenlik hakları açısından farklı davranışları olanaklı kılan düzenlemeler yapılabilecektir. Ne var ki, Türkiye, ILO'nun 118 sayılı vatandaşlarla vatandaş olmayan kimselere sosyal güvenlikte eşit işlem yapılması hakkındaki sözleşmeyi onayladığı için, eşitlik ilkesine uymak zorundadır (A.N. Sözer, Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Avrupa Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, ATMER, İzmir, 1992, 87; Tunçomağ, 105).

**Ülkemizde,
mevcut sosyal
güvenlik
sistemi
içerisinde aile
ödenek ya da
yardımları
bağımsız bir
sigorta kolu
biçiminde
düzenlenmiş
değildir.**

Anayasa ve onaylanan bu Sözleşme ile sağlanan eşitlik ilkesinin yasal düzenlemelere tam anlamıyla yansımadağı dikkati çekmektedir. Örneğin, 506 sayılı Yasanın 3/II-A maddesi, Türkiye'de bir hizmet sözleşmesine dayanarak bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılan yabancı ülke vatandaşlarını, sadece kısa dönemli sigorta dalları açısından zorunlu sigortalı kabul etmiş, uzun dönemli sigorta kolları yönünde ise isteğe bağlılık esasını öngörmüştür.

Bu nedenle, anılan maddenin 1408/71 sayılı Tüzük hükümleri ışığında yeniden kaleme alınmasında yarar vardır.

1479 sayılı Bağ-Kur Yasası, bağımsız çalışanların sosyal güvenliği açısından kapalı bir sistemi benimsemiş, Türk asıllı yabancılar hariç, yabancı uyrukluları zorunlu ve isteğe bağlı sigortalı saymamıştır (m. 24/II,b; m. 79). Ne var ki, kısa bir süre önce yürürlüğe konulan 619 sayılı KHK ile (RG. 4.10.2000, 24190 M), yabancıları zorunlu sigortalı saymayan 1479 sayılı Yasanın m.24. maddesinin (II) numaralı bendinin (b) alt bendi yürürlükten kaldırmıştır. 1479 sayılı Yasanın 79. maddesinde yapılan değişiklikle de, Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklulara, talepleri halinde isteğe bağlı sigortalı olabilme hakkı tanınmış bulunmaktadır. Böylece, bağımsız çalışanlar açısından eşitlik ilkesi, Roma Antlaşması ve 1408 sayılı Tüzük hükümleriyle uyumlu hale getirilmiş olmaktadır. Belirtelim ki, Anılan KHK Anayasa Mahkemesi'nin 26.10.2000 tarih ve 61/34 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (bkz. RG, 8 Kasım 200, 24224). Yapılacak yeni yasal düzenlemede de 1408/71 sayılı Tüzük hükümlerine uyum sorunu mutlaka dikkate alınmalıdır.

IV. Genel Değerlendirme

Sosyal güvenlik alanındaki Avrupa Topluluğu normları, teknik hukuk açısından, üye ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerini uyumlu kılma veya Avrupa düzeyinde bağımsız bir sosyal güvenlik sistemi oluşturma amacını taşımaktadır. Sosyal güvenlik alanında düzenleme yapma yetkisi üye devletlerin egemenlik alanına terkedilmiştir.

Dolayısıyla, üye devletler, sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamını, yardımlara hak kazanma koşullarını kendi iç hukuklarıyla belirleme erkini korumaktadırlar. Roma Antlaşması ve 1408 sayılı Tüzük, sadece üye ülkele-

rin sosyal güvenlik sistemleri arasında koordinasyonu sağlama amacına yönelik olup, ulusal mevzuatın, serbest dolaşım kapsamında diğer üye ülke vatandaşlarına uygulanma esaslarını belirlemektedir. Bu nokta ile sınırlı kalındığında, tam üyelik sürecinde mevzuatımızın AB normlarıyla uyumlu hale getirilmesinde çok fazla sorunla karşılaşmayacağı söylenebilecektir.

Karşılaşılabilecek asıl güçlük, Avrupa Birliği'nin ortak değerleri arasında yer alan "Avrupa sosyal modeli" ile uyumdan kendisini gösterecektir. Avrupa ülkeleri, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve 1980'li yıllara kadar, çok kapsamlı sosyal güvenlik düzenlemeleri ve bu bağlamda insanlara sundukları haklarla sosyal devlet ilkesini yaşama geçirmiş bulunmaktadır.

Ekonomik kriz ve küreselleşme olgularına bağlı olarak bazı güçlükler yaşanmakla birlikte, bu sisteme bağlı kalma konusunda yoğun çaba harcanmaktadır. Türkiye, Anayasasında sosyal devlet ilkesini kabul etmiş olmakla birlikte, bu ilkeyi tüm boyutlarıyla henüz yaşama geçirememiştir.

Son yıllarda izlenen ekonomik politikalar ise, sosyal devlet ilkesini tümüyle dışlamış görünmektedir. Sosyal güvenlik sistemimizin, Avrupa sosyal modeli ile olan uyumsuzluk ve yetersizlikleri de buradan kaynaklanmaktadır.

Şu halde, AB'ye tam üyelik sürecinde, Avrupa sosyal modeline uyum sağlayacak politikalar oluşturulması, Kurucu Antlaşmaların bağlayıcı hükümleri kadar, KOB'un da öngördüğü yükümlülükler arasındadır.

Bu bağlamda, hazırlanmış olan Ulusal Programda yer alan, "Emeklilik yaşı ve asgari prim ödeme dönemi yükseltilmiştir. SSK ve Bağ-Kur için hazırlanan kanun tasarılarında sağlık ve emeklilik sigortalının birbirinden ayrılmasına ve söz konusu kuruluşların aksayan yönlerinin düzeltilmesine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Reformun üçüncü aşamasını oluşturan özel emeklilik sisteminin kurulması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir" biçimindeki ifadeler, KOB'a yanıt vermekten ve dolayısıyla Türk Sosyal Güvenlik Sistemini, yukarıda açıklanan Avrupa sosyal modeline ve sosyal güvenlik alanındaki yüksek standartlara ulaştırmaktan çok uzak kalmaktadır.

**Türkiye,
Anayasasında
sosyal devlet
ilkesini kabul
etmiş olmakla
birlikte,
bu ilkeyi tüm
boyutlarıyla
henüz yaşama
geçirememiştir.**

"Batı Kapitalizmi Ülkeyi Parmaklarında Oynatıyor"

Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği özellikle son dönemde yine tartışılmaya başlandı. İktisat Dergisi olarak yaptığımız söyleşide Vedat Türkali; Türkiye'de batılılaşma hareketlerinin başlangıcını, Cumhuriyet Dönemi'ni ve bugünü değerlendirdi. Vedat Türkali'ye göre AB'ye girme olasılığımız yok gibi...

İktisat Dergisi - Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşümle beraber sizce Avrupa ile olan ilişkiler nasılne yönde değişti? Bu ilişkideki süreklilik ve farklılıklar nelerdir?

Vedat Türkali - Batılılaşma eğiliminin aslında kapitalistleşme, kapitalist bir toplum olma sürecine geçmek demek olduğunun daha yeni yeni bilincine varılıyor; ondan evvel bu sözcükler bile yasaktı, tabu gibi görülüyordu.

Bizde Batılılaşma -esas olarak- Tanzimat'la başladı. Tanzimat'la beraber Batı, kendi ilkeleri doğrultusunda bir toplum olmamızın bir akdini istemiş ve 1839'da Tanzimat Fermani okunmuştur; bu Batılılara verilen güvencedir. Tabii Tanzimat'tan hemen önce İngilizlerle imzalanan 1838 ticaret anlaşmasını da unutmamak gerekir. Öteden beri kısıpaca alınan Osmanlı'da, artık yavaş yavaş teslimiyet başlamıştır.

Öncesine dönersek; 17. yüzyılın sonlarına, 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar bir gelişme dönemi yaşanmıştır. Sonra sistem çökmeye başlamış, hatta Kanuni döneminde bir düşüş başlamıştır. Topraklar, kendilerine kılıç hakkı olarak verilen ve devlet adına toprağı gözetleyen, üretimi teşvik eden ve askerle orduyu destekleyenlerin yerine, bir nevi açık arttırmayla, kim en çok parayı vermişse onlara bırakılmıştır. Onlar parayı nereden bulmuşlar? Tefecilerden almışlar çoğu defa. Böylece toprak düzenine tefeci sermaye ve yağma düzeni egemen olmaya başlamıştır. Zaten aslında bir anlamda talana dayanan büyüme duvara çarpmış, yenilgiler ard arda gelmiş. Vaktiyle Batıyı titreten ülke devamlı yenilen, devamlı gerileyen bir ülke olarak

varlığını sürdürmeye başlamış. O zaman yöneticiler, ancak Batılılar gibi olurlarsa onların da yaşama şanslarının olacağı, devletin kurulacağı fikrine kapılmışlar. Oradaki teknolojinin, bilimin alınması için mühendishane kurulmuş, tıbbiye kurulmuş, birtakım okullar açılmış. Kısacası Batılılaşma, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra hız kazanmış.

Tanzimat Fermanı'ndan evvel her şey padişahın iki dudağının arasında. Kapitalizme gitmek için en önemli ilkeler olan hukuksal mülkiyet güvencesi yok. Fermanla bu vaat edilmiş. Artık yargılanmadan kimsenin malı alınmayacak, canına kastedilmeyecek, yani bir nevi yasa devleti olunuyor ve yasa devletinden öte hukuk devleti olmak yoluna geçilmek isteniyor. Ferman, doğrudan doğruya içeriye yönelik yapılan bir ıslahat hareketi. Yani burjuva hukukunun egemen olduğu bir toplum yaratılmak isteniliyor.

Bu durum Kırım Harbine kadar sürüyor, 1853-1856 yılları arasındaki Kırım Harbinden sonra devlet iyice batağa düşüyor. 1856'da ıslahat Fermanı ilan ediliyor. Fermanla, gayrimüslimlerin hak ve ayrıcalıklarının iyileştirilmesi çabası da söz konusu. Ardından 1863'de Osmanlı Bankası kuruluyor. Sonunda devlet, çarkı döndürebilmek için tefecilerden, Galata bankerlerinden borç almak durumuna düşüyor. Ama aldıkları bu borçlarla yine saray yapıyorlar. Yani kapitalistçe endüstrileşme

Batılılaşma eğiliminin aslında kapitalistleşme, kapitalist bir toplum olma sürecine geçmek demek olduğunun daha yeni yeni bilincine varılıyor.

hiçbir zaman beklenildiği ölçülere varmamıştır. Birkaç tesis kurulmuştur belki, ama yapıyı etkileyecek bir şey yoktur.

20. yüzyıl başlayınca Batıda kapitalizm yeni bir aşamaya, emperyalist aşamaya varmış ve emperyalist aşamada da metallerden çok sermaye ihracı başlamıştır. Ve ardından Birinci Paylaşım Savaşı başlıyor, İmparatorluğun çökmesi hızlanıyor. Cumhuriyete gelindiği zaman artık Batı bizi bu süreçte kapitalist ekonomi yapısı içinde iyice bağımlı hale getirmişti.

Cumhuriyete geçerken neler oldu? Tabii, Osmanlı'dan kalan o yıkıntılar içinden yeni bir devlet kurmanın yolu, önce Batı düşmanlığıyla mümkündü. Hatta Mustafa Kemal'in konuşmalarında var; kapitalizme, Batının kapitalist saldırısına karşı Türkiye bir kavga yürütüyor. O zamanlar ilk aşamada Batıdaki sosyo-ekonomik sistemi, düzeni tümüyle karşılarına almışlardı zorunlu olarak. Yalnız onlar değil; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkımını getiren politikanın mimarları Enver Paşalar da emperyalizme karşı, yani Batı sermayesinin saldırıganlığına karşı daha da ileri gitmişler. O sırada en güçlü anti-emperyalist odak olan Bolşeviklerle işbirliğine kalkışmışlardır. Aynı çizgide daha gerçekçi olarak Mustafa Kemal de aynı şeyi yapmıştır. Türkiye'nin kurtuluşu o zaman demek ki, anti-emperyalistti, anti-kapitalistti, demek ki bir anlamda anti-Batı... Fakat toplumda bir devrimi, sosyal, politik, gerçek bir devrimi örgütleyecek, geliştirecek, dayanak olabilecek bir sosyal sınıf varolmadığı için ve ya siyasal ve askeri savaşların yapıldığı bölgede (Ankara gibi), Türkiye işçi sınıfının çok az kesiminin varolması nedeniyle iş daha çok örgütsüz olan emekçilerden ziyade, örgütlü olan küçük burjuvalara, asker ve sivil bürokratlara kalmıştır. En sağlam örgüt olan kurum, baştan beri ordu olarak görülüyordu. İttihat ve Terakki de ordudan destek alıyor, vatani kurtarmak onlara düşüyordu.

Bağımsız bir Türkiye kurmak kavgası esnasında Bolşeviklerle işbirliğinden başka çıkar yolları yok, bir sosyalist devlet kurmak gibi sorunları yok, içten bir istekleri de yok. Sıkışıklıklarında, Batıya kafa tutmak biçimi olarak "Biz kurtuluşumuz için gerekirse komünist bile oluruz." diyorlar. Ayrıca, işin şu tarafını da görmek lazım, daha dünyada sosyalist bir toplumun nasıl kurulacağını kimse bilmiyor! Paris

Komünü 72 gün yaşamış. Ekim Devrimi 73'üncü gününe varınca Lenin, "Paris Komünü'nü bir gün geçtik" diye sevincinden Leningrat'ta dans etmiş çıkıp karlarda. Lenin, Paris Komünü'nden kalan tecrübeyi, nasıl yapacağız diye araştırıyor. Burjuva devlet aygıtıyla sosyalist toplum kurulmaz. Marks, Kugerman'a yazdığı mektupta Paris Komünü'nün yıkılması dolayısıyla bu gerçeğin özenle altını çizmiş. Ne olacak? Bu örgütü, bu kurumu, yani burjuva devlet kurumunu parçalayacaksınız, yıkıp atacaksın ve yeni bir toplum, emekçi sınıfının toplumu kurmak için emekçi sınıfın devletini kuracaksınız. Nasıl? Onu bilen yok. İşte Sovyet sisteminin çıkışı o. Köylü-işçi-askerlerden oluşan Sovyetler -yani şuralar... Türkiye'nin garabeti ne? Türkiye'yi kurtarmak için ortaya çıkmış olanlar, -mesela devletin bir parçası olan ordu ne yapacaktır? Sosyalist bir toplum kuracağım diye kendi kendini yok mu edecektir? Yani bastığı dalı mı kesecektir? Çünkü savaş açanlar yetkilerini devlet gücünden alıyorlar, varlıklarını o devlete borçlular, o devletin bir parçası giderek bir anlamda kendileridir. Ne devleti yıkmak gibi bir teorik hazırlıkları var, ne pratikte böyle bir niyetleri var. Maksatları bağımsız bir devlet olmak ve bunu Sovyetlerin desteğiyle yapabileceklerini gördüler, onu da yaptılar. Batı'ya güvensiz sert çıkış, denebilir ki, Sakarya savaşı sonuna kadar sürer. Ondan sonra ideolojik yapılar doğrultusunda Batı ile uzlaşmanın yollarını aramaya başlarlar.

Ekonomi... "Ferdin yapamadıklarını biz yapalım, devletçi karma ekonomiyi, uygulayalım." Tabii devletçi ekonomi sonunda kapitalist dünyaya yönelik ve onun yanında olan bir toplumda elbette ki kapitalizmin kazandığı bir kapitalist devletçilik haline geliyor. Nitekim de öyle oldu; uzun bir süreçten sonra Türkiye o yola girdi.

Tabii bir de ne oldu? Batıdaki temel devrimci hareketin hızlanmasıyla kendini tehlikeye gören Batı kapitalizmi bir ara çoğu yerlerde demokrasiyi de inkâr etti. Almanya'da, İtalya'da, İspanya'da faşizm iktidara geldi. İdeolojik olarak bizimkiler bundan da etkilendiler. Çünkü sağlam temelli doktriner bilgiye, bilince oturmadıkları için böyle pragmatik şeylere bakarak, imrendikleri yanlarını, onlara iyi gelen yanlarını aldılar, karman-çorman bir şey çıktı. "Güven" romanında

**Osmanlı'dan
kalan
o yıkıntılar
içinden yeni bir
devlet
kurmanın yolu,
önce Batı
düşmanlığıyla
mümkündü.**

bunlara yeteri kadar değindim.

İktisat Dergisi - "Kurtuluş Savaşını anti-batıcılık sloganıyla yürütüyorlar" dediniz. Ama hemen sonrasında; 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde bütün kürsüye çıkanlar "ülkenin kapılarının yabancı sermayeye sonuna kadar açık olduğunu" ifade ederek indiler kürsüden. "anti-Batıcılık" ile bu tezati oluş-turmuyor mu? İttihat ve Terakki'den 1930'la-ra kadar millî burjuvazinin yaratılmasına çalışılıyor. 1930'dan sonra da "devletçilik (!)" ön plana çıkıyor. Sonrasında kapitalizme eklem-lenme daha da netleşiyor. O dönemde Kadro hareketi, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Ba-şar çevrelerinin tartışmaları da var. Bu tartış-maları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Vedat Türkali - Kemalist hareketin özünde olan bu değişime, dönüşüme yukarıda değin-dim. İzmir İktisat Kongresi'nde "aslında biz Batı'nın düşmanı değiliz" mesajıyla Batılılara göz kırpılıyordu. Kısmen demokratik bir havada yapılan kongrede; işçilere birtakım haklar ver-meyi vaat ettiler. Giderek oradaki işçilerle ilgili çizginin çekilmesinde daha sonra Komünist Parti'nin lideri olan Dr. Şefik Hüsnü'nün konuş-maları, varlığı etkili oldu, ama Türkiye daha tam yolunu çizmiş değildi. Ben 'Güven'de bu-nu bilhassa belirttim, o kavgalar uzun yıllar de-vam etti. Yani güya sol geçinen birtakım kad-rocular, komünistlerin korkakları ve teslimiyet-çi olanlarının içinden çıkmıştır. Kemalizmi ka-zanıp da üçüncü bir yol bulacakları iddiasıyla varoldular. Tabii bu aldatıcı tutum, komünistle-re baskıyı daha da artırdı bir anlamda, şiddetin uygulanmasına teorik bir yer, bir taban hazır-lamış oldular. Yani o yol tutuldu mu, yeteri ka-dar solcu da oluyordun. "Marksizm budur; ötekiler azgın, aşırı ve memlekete zarar veren insanlar" sonucu çıkarılıyordu.

İkinci Cihan Harbinden sonra -yine 'Gü-ven'de altını çizmeye çalıştığım gibi- çok aci-masız koşullarda büyük bir sömürü oldu, hal-kın soyulmasına dayalı sermaye birikimi oldu. Sermaye birikiminden sonra Halk Partisi'nin "sol (!)" kanadı da iflas etti, onları da tasfiye ettiler ve ondan sonra Türkiye gideceği yola koyulmuş oldu. İkinci Cihan Harbi'nden son-ra cepheler daha iyi belirlendi ve tabii bunla-rın hepsi (anti-komünist, anti-emek dernek lazımı), bütün çalışan halklara karşı yeni bir kapitalist uygulamanın peşine düştüler. Ama

tarihsel bir gecikme içindeki Türkiye, hiçbir zaman Batılı anlamda bir kapitalist süreç ya-şayamadı. Tarihte burjuvazinin, özellikle sa-nayi burjuvazisinin ileri olduğu, aristokrasiye karşı mücadele verdiği bir dönem var, biz böyle bir dönemi yaşamadık. Yapısı itibarıyla de doğrudan doğruya Batı emperyalizmiyle hemen ona entegre olmanın yolunu tutan bir nevi finans kapital egemenliği oldu.

İktisat Dergisi - "Türkiye'de burjuvazi -en azından gelişme döneminde- yönetici bürok-rasiyle, karşı karşıya gelecek kadar büyük so-runlar yaşamadı" diyebilir miyiz?

Vedat Türkali - Niye burjuvazi yönetici bürokraşiyle karşı karşıya gelsin ki! Zaten do-laylı veya açık olarak ondan yararlanıyor. Ya-ni devletin elindeki bütün malî imkânları, devlet kurumlarında yetiştirilen adamların çoğunu özel sermaye çekip alıyordu. Kavg-a görünümü, demin değindiğimiz solculuk sa-vındaki bürokraşi ile bir süre olmuştur belki!

İktisat Dergisi - Yeni devletin, millî iktisat parolasıyla bir millî burjuvazi yaratma çabası içinde olduğunu daha önce ifade etmiştik. Sonrasında burjuvazinin devlete karşı de-mokratik haklarını koruması söz konusu ol-mazdı herhalde.

Vedat Türkali - Ta ittihatçılar zamanında başlar bu millî zengin yaratmak çabası. Çün-kü Türkiye'de o zaman servetin çok önemli bir kısmı Rumların, Yahudilerin, Ermenilerin elinde. Aslında her siyasî iktidar, sınıflı top-lumda kendi yanına aldıklarının palazlanma-sına izin verir, ileride ondan yararlanır. Bu si-yasi partilerde de öyle değil mi? Hangi parti iktidara geçerse, o partinin varlıkları daha da varlıklı olur. Bu dünyanın her yerinde bö-y-le. Bizde İkinci Cihan Harbi ile palazlanmış burjuvazinin devlet baskısına karşı gösterme-ye çalıştığı demokrasi yaygarası aslında halk yararına bir şeyler yapmaya çalıştığını sanan "ilerici" bürokratların hesabını görüp iktida-rı engelsiz ele geçirmek oyunuydu.

İktisat Dergisi - Bu dönüşüm çerçevesinde "Batılılaşma" projesinin esas temalarıyla AB 'ye üyelik süreci arasında sizce nasıl bir bağ-lantı kurulabilir?

Vedat Türkali - Türkiye baştan beri şu ve-ya bu şekilde, Batılı bir toplum olma, Batılı değer tablosunu topluma yerleştirme çizgi-sinde yol almaya çalıştı, ama hiçbir zaman -

İkinci Cihan Harbinden sonra çok acımasız koşullarda büyük bir sömürü oldu, halkın soyulmasına dayalı sermaye birikimi oldu.

demin de belirttiğim gibi- başarılı olamadı, çünkü tarihte hiçbir zaman burjuvazinin o ileri aşamasını benimsediği bir dönem olmadı. Demin de söylediğim gibi, sivil-asker bürokratların da desteğiyle ve tarihsel bir olgu olarak faşizmin de yeryüzüne egemen olduğu bir dönemde, demokrasiye, insan haklarına da inanmadan, (vatan, millet gibi) özü olmayan aldatıcı, kof sloganlar, tekrarlanarak bir toplum yaratılmak istendi.

Bugün bunun çok açık bir örneği var; Tahkim Kanunu diye bir kanun çıktı, biliyorsunuz. Nedir Tahkim Kanunu? Mahmut Esat Bozkurt niye Bozkurt soyadını aldı biliyor musunuz? Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'ı imzaladığı vakit Batılılara, Tanzimat'tan beri vaat ettiği hâlâ da üzerinde durulan bir hukuk devleti olduğunun ispatlanması kavgasını veriyordu ve Lozan'da bu gündem maddesi olarak kaldı. Batılılar kendi uyruklarının Türkiye yargılarına yargılanmasını "Sizde adalet yok" gibi gerekçelerle kabul etmiyorlardı.

O dönemde Bozkurt ve Lotus (sanırım Belçika gemisiydi) isimli iki gemi Marmara'da çarpıştı. Türkiye Cumhuriyeti kendi denizlerinde olan bu olaylardan dolayı Lotus'un kaptanını suçlu buldu ve tutukladı. Batıda "Siz bunu tutuklayamazsınız" diye kıyamet koptu. Onun üzerine Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bey, Lahey Adalet Divanı'na gidip Türkiye Cumhuriyeti'ni savundu, davayı kazandı. Onun için de Mustafa Kemal ona "Bozkurt" soyadını verdi. Yani övünülen bir şeydi bunu kabul ettirmemiz. Övünülen şey bugün ne oldu? Bugün Meclisten alalelele çıkarılan farklı bir kanunla, biz devlet olmanın üç şikkından (kaza, icra ve teşri) biri olan kaza hükmünü devretmiş olduk. İcrada kim var? En milliyetçi parti var, kof, çünkü milliyetçiliği palavra. Bir de Sosyal demokrat bir parti var, o da palavra. Çünkü hiçbir zaman Batıların vaktiyle verdikleri anlamda Türkiye'de geçerliliği yok ki, bu deyimlerin. Hepsini özentisi, tekrarlanan boş ve kof şeyler.

İktisat Dergisi - Geçenlerde Ecevit'in başında yer alan bir açıklaması vardı işadamlarına yönelik. "70 model Ecevit'e benziyorsunuz" diyor. Bunu söyleyen bir parti başkanının partisinin sosyal demokrat olduğunu söyleyebilir miyiz?

Vedat Türkali - İlgisi yok. Dediğim gibi,

mesela sosyal demokrasinin Batıda bir tabanı vardır. Sosyal demokrasi, küçük burjuvazinin, -yani teknokratların, mühendislerin, vs.- mutluluğunu sağlayan, onların bir nevi yaşam düzeyini kollayan, yükselten bir hareketin adıdır, bunun kavgasını verir. Batılı patron onu kolay verebilir, neden? Dünya pazarlarında öyle yağma yapar ki, onlara da gerekli böyle bir şeyi verebilir. Mesela, Batıda, iş bulmuşsan aç değilsindir; yani bir standarda kavuşursun. Çocukların iyi-kötü beslenir, araban da olabilir, karın da çalışıyorsa bir süre sonra senede bir ay tatile gidebilirsin. Bizde hala bırakın emekçileri, orta sınıflara, küçük burjuvaziye dahi sağlanamamıştır bu koşullar.

İktisat Dergisi - AB'ye girmemiz (daha doğrusu girmek istememiz) konusunda sürüp giden tartışmalara nasıl bakıyorsunuz?

Vedat Türkali - Bunun bir sosyo-politik, bir de ekonomik yanı var. Ekonomik olarak bize ne getirir? Büyük Batı sermayesinin Türkiye'yi yağmalamasının kapısını açar. Finans kesiminin Bai ile entegre olanları doğal ki, istekli. Sanayi kesimi sallantıda görünüyor. Böyle bir yağmadan emekçiler kuşkusuz ki, zararlı çıkarlar. Vaktiyle de aydınlarımız (1839'da) "Türkiye'ye artık adalet geliyor, keyfi idare kalkıyor, özgür oluyoruz" demişlerdi. 1908'de de aynı umutlarla Meşrutiyet getirilmiş, ama her defasında da bu bizim Batıya biraz daha bağımlı olmaya götürmüştür. Yani ekonomik gelişme ve kazanım halk için söz konusu olmadı. Yani sonuç olarak kazanım bir yana, bağımlılık daha çok arttı her dönem.

Batı bugün farklı bir Batı, kabul etmek ge-

Ekonomik gelişme ve kazanım halk için söz konusu olmadı. Yani sonuç olarak kazanım bir yana, bağımlılık daha çok arttı her dönem.

rekiyor. Evet, emperyalist bir Batı ama, bugün Batıda bütün bu örgütlerde iyi-kötü etkin olan sosyalist ve komünist partiler, ilerici aydınlar, demokratik kitle örgütleri, sendikalar var ve gerçekten özgür ve bağımsız düşünen akademisyenler, aydınlar grubu var. Bütün bunlar ağırlığını koydukları zaman toplumda ses çıkartıyor. Bundan bize ne gelir ve bizde ne kalır; bunu bilmek kolay değil tabii; bu bir.

İkincisi, Avrupa Topluluğu bir nevi imtiyazlı ülkeler kulübüdür ve bu kurulan imtiyaz, içerisindeki bütün bu ilerici unsurlara rağmen dünya soygununa dayanır. Yani geri kalmış ülkelerin, Afrika'nın, Asya'nın, Güney Amerika'nın, Avustralya'nın birçok yerlerinde yaşayan halkların soyulmasına dayanır. Bizim yerimiz neresi? Tabii bizimkiler "Aman Avrupa'da olalım, onlarla beraber olalım" telaşında. Bu bizim küçük burjuvazinin de uyuzunu kaşıyor, onlara da iyi geliyor, ama karar vermek kolay değil. Bana kalırsa, bu konu öyle hemen eski tabirle ceffel kalem kesip atılabilecek bir konu değil. Oturup Türkiye'nin namuslu solunun, gerçek demokrat kesimin tartışması, net kararlara varması gerekir.

İktisat Dergisi - Nasıl bir tartışma kastettiğinizi biraz daha açabilir misiniz?

Vedat Türkali - Türkiye'nin en büyük sorununu örgütlenme sorunu, bugün halk örgütsüz. Örgütsüz halk da sürü demektir. Halkın çıkarlarına saygılı ve bağlı olarak, o uğurda kavgayı göze alan ve o konuda çaplı düşünme yoluna kendini bağlamış kişiler olmak gerekir. Bugün Türkiye'de ciddi ve bütün ülkeye saygın, legal bir Marksist hareket yok, örgüt yok; dağınık, parça parça... Türkiye'nin doğrularını en iyi Marksistler saptayabilirler; çünkü Marksizm bir bilim yöntemidir ve o bilim yöntemini en iyi uygulayanlar gerçek Marksistlerdir. Ama öyle hemen tek bir reçeteye bağlamak da kolay değildir; araştırmak, tüm belgeleri ciddi biçimde toplayıp değerlendirmek ve bir senteze varmak gerekir. Bu da bir kişinin yapacağı iş değildir. O zaman, ayağı yere basan insanlarımızın (bir-ikisi dışında) -gazete köşelerinde palavra sıkırları kastetmiyorum- yani üniversitelerdeki, akademilerdeki, sendikalardaki bağımsız aydınların çaba gösterip, örgüt içerisinde değerlendirip, halkla, sendikalarla tartışıp, net, açık-seçik bir çizgi çekmeleriyle mümkün olur

ancak, o zaman yararlı bir iş yapılmış olur.

İktisat Dergisi - Türkiye'deki demokratikleşme sorununun AB ile entegrasyon süreciyle ilişkilendirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Buna bağlı olarak sizce Avrupa Birliği'ne girmek, toplumun farklı kesimleri açısından bir şeyler getirecek mi, götürcek mi?

Vedat Türkali - Kopenhag Kriterleri gerçekten ileri unsurlar taşıyor; ama bu, altına imza atmakla veya "biz bunu benimsedik" demekle olacak şey değil. Türkiye'de bunlar nasıl uygulanacak, bu kriterlere uygun bir toplum yapısına geçmek için yasalar nasıl düzeltilecek? Bunun sağlıklı oluşabilmesi için, önce bilinçlendirilecek emekçi halk yığınlarının örgütlü desteğini sağlamak gerekir. Birincisi bu.

Bütün bunların maddi faturası ne olacak? Yani Türkiye, bütün bunların aldatması içinde elinde-avucunda ne varsa, Batılılarla ortak olan bizim yerli yağmacılara mı kaptıracak? Belki de gidiş o yönde. O zaman ne kazancımız olur bizim? Bunlar tartışılacak. Evet, işkencenin kalkması, tutuklamalardaki yasaların yurttaşlar çıkarına düzeltilmesi, hepsi güzel şeyler.

Bir de bütün bu güzel şeyler yapılırken, işin Türkiye'den istenilen kısmı var; Türkiye'nin ekonomik düzeyiyle Batılıların ekonomik düzeyi arasındaki ilişkilerden bize ne gelecek, bizden ne alıp götürcek; bunu iyi hesap etmek lazım. Bu tıpkı La Fountain'ın hikayesindeki toprak testiyle bakır güğümün ortaklaşa çeşmeye gitmelerine benziyor. Birbirlerine çarptıkları zaman toprak testi kırılır. Durum nedir; bilhassa ekonomik kesimde çalışan arkadaşların bunları rakamlandırması lazım. Yukarıda değindiğimiz gibi bilinçli, örgütlü emekçi yığınlarının desteği olmadan özlemini duyduğumuz ileri hukuk düzenini böyle bir kapış kapış yağma ortamından kolay kolay çıkaramayız. Bugün Türkiye, Batılılar ve yerli ortakları üçkâğıtçılar tarafından yağmalanıyor. Yağmaya, vurguna, soyguna dayalı bir demokrasi; o olmaz. Yani halkın hayat düzeyini kollayan, ona birtakım haklar tanıyan, insanca yaşamasını sağlayan bir düzene geçilemeyecekse, o kanunların ne anlamı var ki, neyi değiştireceksiniz?

İktisat Dergisi - AB ile mevcut ilişkinin geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz? Yani ufukta üyelik görünüyor mu?

Türkiye'nin doğrularını en iyi Marksistler saptayabilirler; çünkü Marksizm bir bilim yöntemidir ve o bilim yöntemini en iyi uygulayanlar gerçek Marksistlerdir.

Vedat Türkali - Vallahi onu tahmin etmek kolay değil. Türkiye çelişkilerle dolu bir ülke. Bir tarafta -demin işaret ettiğimiz gibi- devleti kuran ve son yıllara kadar da bu devletin sahibi olduğu iddiasında olan, "memleketin asıl sahibi biziz, gelen iktidarlar da kiracı" şeklinde düşünen bir ordu var. Bu kafa yapısının bir yanı bağımsızlıkçı gibi görünüyor, ama bu toplum da bu kadar dar bir çerçevede içerisinde bir deli gömleğine mahkûm edilemez. Bu dönem geçti. Biliyorlar ki, Avrupa Birliği'ne girildiği vakit ordu, polis vs., yan bir kuruluş gibi devletin içinde görevli insanlar olacaklar. Emekli olacaklar, maaşlarına zam yapılacak ve sivil iktidar tarafından yönetilecekler. O zaman da öyle ikide bir kalkıp da "vatan gidiyor" havalalarına giremeyecekler. Bunu istemiyorlar; niye istemiyorlar? Yıllar yılı bu memleketi gerçekten aslında Genelkurmay idare etti. Devlet dediğin nedir ki? Devlet aslında karakolla kışladır, yani bir güçtür. Onlar kendi adlarına yönettiklerini, devlete sahip olduklarını zannederler ama ege-men sınıfların çıkarlarının doğrultusunda -bilinçli veya bilinçsiz- kurtulamazlar.

Altı önemle çizilmesi gerekli bir nokta da budur. En keskin vatansever, milliyetçi sloganlarla devlete sahip çıktıkları zaman da, Türkiye halkları, en soyguncu zümreler tarafından don-gömlek soyuldu.

İktisat Dergisi - Türkiye'de siyaset ve iş dünyasının içinde olanlardan farklı görüşler çıkıyor. Bir kesim Türkiye'nin AB'ye girmesi ile ilgili olarak son derece umutlu ve kararlı ifadeler kullanırken bir kesim de bu konuda oldukça karamsar ifadeler kullanıyor. Böyle

bir topluma, böyle bir yapıya "Avrupa" nasıl bakıyor sizce?

Vedat Türkali - Avrupa'nın, kendi içine bu kadar sorunlu bir toplumu kolay kolay sokaçağını olası sanmıyorum. 65 milyonluk bir ükeyiz, politik, ekonomik birtakım dertlerimiz, hastalıklarımız var; bu bir. Bizdeki "iyimser"lerle "karamsar"ların sınıf, katman çıkarlarına yukarda da değindik. Bir kez daha altını çizelim; bizdeki gerçek sanayi burjuvazisinin de -büyük finans tekellerinin yan kuruluşu olan sanayileri değil- emekçi halklarımızın durumu çok zor.

İkincisi, Batı kapitalizmi aslında şu durumla parmaklarında oynatıyor ülkeyi. Para veriyor, kesiyor, tekrar alıyor vs... Niye tutup da bunu -biçimsel de olsa- ortak bir statüde, alıp yanına oturtsun?.. Ama bunu açıkça söylemek yerine "din ayrılığı vardır" derler, o da belki bir ölçüde etkindir, çünkü Batıda hâlâ haçlı kafası hâkimdir. Nitekim bizde İslami zihniyet Batıyı düşman görmekte devam eden bir kesimi içerir. Fanatik İslami kesim içerisinde gâvur korkusu ve nefreti çok köklü olarak hâlâ vardır. Ama yalnız "din" belirlemiyor tabii bugünkü politikalarını, aralarında da çelişkiler var. Herkes; İngiliz'i, Alman'ı, Fransız'ı bir kandırmacayla 'mavi boncuk' veriyor; çünkü odak noktası olan Türkiye'de büyük çıkarları var. Ortadoğu'da petrolün, Orta Asya dünyasının ortasında son derece stratejik öneme sahip bir ülke Türkiye. Özellikle de Batı emperyalizminin baş patronu, dolann padişahı Amerika için, kolay kolay vazgeçilemeyecek bir ülke.

İktisat Dergisi - Çok teşekkür ederiz.

Batı kapitalizmi Türkiye'yi şu durumuyla parmaklarında oynatıyor. Para veriyor, kesiyor, tekrar alıyor. Niye tutup da bunu -biçimsel de olsa- ortak bir statüde, alıp yanına oturtsun?..

LÜTFEN NOT EDİNİZ!

ÜYE AİDATLARINIZI ve BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR veya SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İFMC)

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim/İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 • Fax: (0212) 255 17 73

İnternet: www.ifmc.org.tr • E-posta: dergi@ifmc.org.tr • bilgi@ifmc.org.tr

İş Bankası Taksim Şubesi Hesap No. 544077 • Akbank Taksim Şubesi Hesap No. 7102

Katkılarımızda zenginleşecek daha güzel bir İktisat Dergisi'nde buluşmak dileğiyle...

Devlet Kurbanı Kobiler

Devlet, insanlık tarihinin en kadim kurumlarından biri. Yığınlar, devlet sayesinde 'millet' olurlar. Başka bir deyişle, devlet, milletin tarihsel seyir içindeki varoluş mümessilidir. Sosyoloji dilinde 'medeniyet' diye nitelediğimiz tarihsel oluşumlar, aslında uzun ömürlü devletlerin (imparatorlukların) kültürel boyutundan başka birşey değildir. Devlet olmadan, medeniyet de olmaz.

Ekonomik boyutuyla devlet, bir vergi toplama mekanizmasıdır. Toplumun her yıl ürettiği servetten bir pay alır; bunun karşılığında, başta güvenlik olmak üzere birtakım hizmetler sunar. Üretilen servet ne kadar çoksa, devletin alacağı pay o kadar yüksek olur. Onun için, devletler sadece toplayacakları vergi miktarına değil, toplumun servet edinme tarzına da duyarlı olurlar.

Devletler, ekonomik anlamda dinamik toplum unsurlarına dayanmak zorundadırlar. Toplum içinde hiçbir öbek dinamizmini sonsuza dek sürdüremeyeceğinden, devletler (eğer uzun ömürlü olmak, tarihte bir iz bırakmak istiyorlarsa) dinamizmini yitiren zümrelere elveda demek zorundadırlar. Kendini toplumun genel dinamizmine değil, belirli zümrelerin çıkarlarına ayarlayan bir devlet, olayların tozu dumanı içinde kaybolup gider.

Aşağı yukarı doğa yasaları kadar kesin bir toplum yasası şudur: Girişimci zümrelerin çocukları ve torunları, birkaç istisna ile, zaman içinde girişim ruhunu yitirirler. Dedelerinin ve babalarının elde ettiği serveti kendi gelecekleri için yeterli teminat sayar, daha fazla çalışmaktansa, az çalışıp hayatın tadını çıkarmayı yeğlerler. Bir kısmı sanata yönelir, bir kısmı düpedüz rantçı olup çıkar. Miras kalan servetlerini faiz ve kira gelirleri elde edecek biçimde değerlendirirler. Thomas Mann'ın *Buddenbrooklar*'da, Orhan Pamuk'un *Cevdet Bey ve Oğulları*'nda vurguladığı gerçek budur.

İkinci bir toplum yasası ise, ister şirket ister devlet olsun, bütün toplumsal kurumların başlangıçta küçük boyutlu oldukları; bir takım ilke veya yasalara uymaları halinde büyüyüp geliştikleri; aksi halde arkalarında hiçbir iz bırakmadan kaybolup gittikleridir. Bugün KOBİ diye nitelediğimiz küçük ve orta-boy şirketler de bu bağlamda ele alınmalıdır.

Bugünün KOBİlerinin bir kısmı, yarının büyük şirketleri olmaya adaydır. Örneğin, Fortune 500 şirketlerinin üçte biri her on yılda bir yer değiştirmekte, bu zaman aralığı ise gün geçtikçe kısalmaktadır. Büyük şirketlerin bir kısmı liste dışı kalırken, aşağıdan yukarıya doğru amansız bir yükseliş sürüp gitmektedir. Türkiye'de devletin görece tarafsız kalabildiği 1980'lerde çok sayıda yeni küçük şirket yuvarı doğru tırmanmış, fakat 1990'ların başlarından itibaren bu yükseliş sistemli bir engellemeyle yüzyüze kalmıştır. Devlet, yeni ve dinamik toplum unsurlarına sahip çıkmak yerine, eski ve verimsiz sermaye zümrelerinin garantörü rolünü oynayarak, kendi olağan ömrünü kemiren garip bir yaratığa dönüşmüştür. Ekonomiyi olduğu kadar devleti de köklerinden sarsan Şubat 2001 krizi, devletin artık kendini sokan akrep olmaya devam edemeyeceğini açık seçik göstermektedir.

KOBİler Almanya'dan Japonya'ya kadar birçok ülkede sanayi ve ticaretin belkemiğidirler. Dünyanın en büyük ekonomisine sahip ABD'de de durum farklı değildir. On yıl önceki bir istatistiğe göre, 1991 yılında ABD'deki 20 milyon 400 bin işletmenin yüzde 89'u 10 kişiden az, yüzde 99'dan fazlası ise 500 kişiden az eleman çalıştıran küçük işletmelerden oluşmaktaydı.¹ Bunların toplam hasıla ve istihdam içindeki payları yüzde 40-50 dolaylarında olduğundan, gerek lokal ve eyalet, gerekse federal kurumlar tarafından son derece ciddiye alınmakta ve korunmaktadırlar. Ulusal finans sistemi içinde biriken fonların en az üçte birinden yararlanabilmekteydiler. (Türkiye'de KOBİlerin toplam finans pasta-sından aldıkları pay yüzde 3'ün altındadır!)

Türkiye'de, KOBİlerin gelişmesi büyük sermaye için büyük bir tehlike sayılmaktadır. Oysa bütün sanayi ülkelerinde, büyük şirketlerin temel dayanağı küçük ve ortaboy işletmelerdir. Japonya'da keiretsu adı verilen sanayi yapılanması içinde, dünyaca ünlü Sony, Toshiba, Toyota gibi şirketlerin birinci ve ikinci halkalarında 4-6 bin arası KOBİ yer almaktadır. Bunların her biri mülkiyet bakımından tamamen bağımsız, ama bir tür 'holding' mantığı içinde çalışan uzman şirketlerdir. Bunlar olmasa, Japon şirketleri her yıl küresel

**Mustafa
Özel***

**Devletler,
ekonomik
anlamda
dinamik
toplum
unsurlarına
dayanmak
zorundadırlar.**

1 Nicholas Siropolis: *Small Business Management*, Boston: Houghton Mifflin, 1994, s. 6.

* Dr. Beykent Üniv.,
İİBF Öğretim Üyesi

pazara 500 milyar dolarlık mal sunamazlar.

Türkiye'de devlet ve büyük sermaye, KOBİleri engellemekle aslında kendi kuyularını kazmaktadır. Faizci bir azınlığa dönüşen kısır bir zümreyi kollamak amacıyla, toplumun en dinamik unsurlarının tüm kazancına adeta el konulmakta ve bu parazit zümreye aktarılmaktadır. Bu gelişmenin kaçınılmaz surette yol açtığı Şubat krizinin ilk günlerinde bir televizyon programında Sayın Üzeyir Garih çok öğretici bir benzetme yapıyor: "Devletler de şirketler gibidir. Şirketler nasıl zaman zaman nakit krizine girerlerse, devletler de böyle anlar yaşarlar. Ben zarar ettiği için batan şirket görmedim. Bugün zarar eder, yarın kar eder. Batan şirketler, ellerinde külliyetli miktarda mal ve emlak olduğu halde, nakit sıkışıklığını atlatabadıkları için batmışlardır." Ne var ki, Sayın Garih büyük bir holdingin ortağı ve yöneticisi sıfatıyla, diğer birçok işadamı gibi devlete toz kondurmuyor ve devletlerin batmasının mümkün olmadığını söyleyip sözlerini noktalyordu. Oysa daha geniş bir tarihi perspektifle meseleye baktığımızda, devletlerin tam da bu yüzden battıklarını görürüz. Zaman devlete şirin gözükme veya yağ çekme zamanı değil, ömrünün uzun olmasını arzu ediyorsak, kulağına gerçeği haykıran zamanıdır. Cemil Meriç, "Tarih aşıkane fısıltıları değil, naraları duyar" diyordu.

Türkiye, 1980'lerdeki kısır, teknoloji üretmeyen bir sanayi kapitalizminden, 1990'lar da asalak bir finans kapitalizmine geçti. Bu geçiş tamamen devletin patronajı altında gerçekleşti. Teknoloji üretmedikleri, boyuna lisansla üretim yaptıkları için küresel pazara açılmayan büyük sanayi şirketleri, ayakta kalabilmek için bir cankurtaran simidine muhtaçtılar. Çünkü iç ekonomide enflasyon yüzünden reel gelirler aşınıyor, dolayısıyla halkın satınalma gücü düşüyordu. Dışarıya mal satamayan, içeride de talep düşüklüğü yaşayan şirketlerin imdadına İç Borçlanma Mekanizması yetişti. Devlet, dünyada eş görülmemiş yükseklikteki reel (enflasyon üstü) faizlerle borçlanmaya başladı. Bankalar işi gücü bırakıp devleti fonlamaya başladılar (tam anlamıyla Birebir Bankacılık!) Sanayi şirketlerinin kazançları içinde faiz gelirlerinin payı neredeyse sıfırdan yüzde doksana çıktı. Devletin vergi gelirleri sadece faizleri karşılamaya yetmez oldu.. Bu gelişmeleri soyut,

kendi kendini ayarlayan piyasa ilişkileri çerçevesinde değerlendirmemiz asla mümkün değildir. Bu adı konulmamış bir kurtarma operasyonudur. Devlet, kendi ömrünü kemiren kısır bir sermaye sınıfını ideolojik gerekçelerle kurtarmaya çalışmaktadır.

Bütün sanayi ülkelerinde, burjuva veya kapitalist terimleriyle nitelenen işveren, kendi işçi ve yöneticilerinin kafa ve kol emeklerine dayanarak, küresel pazardaki benzerleriyle rekabet eder. Japon kapitalist Amerikan kapitalistle, Alman kapitalist İngilizle, vb. Rekabetin getirisini de çalışanları ve tedarikçi KOBİlerle bir ölçüde paylaşırlar. Oysa Türkiye'de kapitalistlerimiz, yabancı kapitalistlerle işbirliği içinde kendi insanımızı aşağı doğru bastırmakla meşguller. Birkaç istisna ile, sanayiciliğe değil, acente olmaya talipler. Diş macununu bile lisansla imal ediyorlar!

Devletler dinamik zümrelerin omuzları üzerinde yükselirler. Küçük şirketlerinin dinamizmine **set çekenler**, ancak yabancıların lutfuyla ayakta kalabilirler. Ve zaman içinde, onlar için 'yabancı' kavramı anlamını yitirir. Türkiye'nin gelecek çeyrek yüzyılı, halk ile siyasi/askeri/ekonomik elit arasında, yabancıların **felsefesine** ve ekonomi politikasına dair **tartışma** ve **çatışma**yla geçecektir. KOBİler bu kavganın halk safındaki öncü kuvvetidirler.

Küçük şirketlerinin dinamizmine set çekenler, ancak yabancıların lutfuyla ayakta kalabilirler.

Avrupa'nın Entegrasyonu Sürecinin Çelişkileri

1. Giriş

AB'nin ortaya çıkışı farklı teorik perspektifler açısından yorumlanabilir. Günümüzde en etkin olanları (yeni) kurumsalcı ve devletlerarası (intergovernmentalist) bakış açılarıdır. İkili bütünleşmeyi temelde yapısal bir zorunluluğun sonucu olarak açıklıyor: bir kurum bir kere kurulduğunda, onun etkileri bütünleşmenin diğer alanlarına taşmaktadır. 'Dışa taşıma' temel devindirici etmendir. Kurumsalcılığın yeni biçimleri taşıma etkisinin ima ettiği otomatikliği bir kenara bırakmış ve bütünleşme sürecinde geri dönüşlerin olma olasılığını görmüşlerdir; örneğin, politik faktörlerin neden olduğu 'geri taşıma'lar. Diğer taraftan devletlerarasılıkçı yaklaşım temel devindirici etmen olarak farklı devletlerin çıkarlarını vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre büyük Avrupa devletlerinin çıkarları karşılıklı olarak uyumlu olduğunda entegrasyon ilerlemektedir.¹

Her ne kadar bu iki yaklaşım teorik ve analitik boyutlarda farklılıklar taşısa da, bazı önemli ortak bileşenlere de sahiptirler. Temelde, Avrupa'nın entegrasyonu sürecine ilk başta itki olan sosyo-ekonomik etmenler olarak ikisi de şu boyutları vurgulamaktadır: Öncelikle Avrupa devletlerinin dünya pazarında tutunmak için artık yeterince büyük olmadıklarının kavranması. İkincisi, genelde ikinci dünya savaşının nedenlerinden biri olduğu düşünülen ekonomik korumacılıktan uzak durma isteği.² Üçüncüsü Sovyetler Birliği ve Avrupalı komünist partilerin büyümesini engellemek. Özellikle Fransa tarafından istenen dördüncüsü ise Alman ekonomisinin Avrupa bağlamında entegrasyonunu sağlayarak Alman yayılmacılığının tekrar ortaya çıkma olasılığını engellemek.³

Sınıfsal analize dayalı üçüncü bir seçenek ise, potansiyel olarak daha verimli olmasına karşın bariz ideolojik nedenlerden ötürü resmi ve akademik yazından çıkarılmıştır. Yine de bu çalışmada benimsenen perspektif bu olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, AET'yi oluşturan ülkelerin* (Lüksemburg hariç) sahip olduğu emperyalist geçmiş ve doğaları ele alındığında, onların bütünleşmesiyle ortaya çıkacak yapının aynı tohuma sahip olması ve aynı yabani ot şeklinde büyümesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla Avrupa ülkelerinin görece küçüklüğüyle ilgili tartışma, (savaş sonrası dönemde)⁴ dekolonizasyonun Avrupa'nın uluslararası alandaki ağırlığını azalt-

masından ve egemen ülke Almanya'nın ağırlığının Doğu ve Batı Almanya olarak bölünmesi sonucunda daha da azalmasından sonra Avrupa projesinin edindiği yayılmacı eğilimi gizlemektedir; korumacılıktan uzak durma isteğiyle ilgili tez ise özenle, AET'nin AET üyesi olmayan ülkelere (Üçüncü Dünya dahil) yönelik korumacı doğasına değinmiyor; eski Sovyetler Birliği'nin baskı altına alınması durtuşunu vurgulayan bakış açısı ise yalnızca ideolojik ve politik nedenlerle değil ama özellikle ekonomik yayılmacılıktan kaynaklanan nedenlerle onu yok etme isteğini ortaya koymaktadır; son olarak Fransa'nın Alman yayılmacılığını engellemek istediği iddiası açıkça Fransa'nın kendi yayılmacı projesini saklamaya yaramaktadır; bu da öyle bir projedir ki, (Fransa'nın ekonomik ağırlığının yetersizliğinden ötürü) ancak diğer eski kolonyal güçlerle yeni bir bağlamda yapılacak işbirliğiyle gerçekleştirilebilecektir.

Tesadüfi olmayan bir şekilde halkın katılımının olmadığı (demokratik karar alma gücünden bahsetmiyoruz bile) ulusal (ve uluslararası) sermayenin* yönettiği bir sürecin o kadar çok yönü vardır ki. Bu makale bu ve ilgili başka özellikleri incelemektedir. Burada AB'nin bütünleşmesinin yalnızca bazı boyutlarının inceleneyeceği ve kapsamlı olma iddiasının bulunmadığı açıkça bilinmelidir. Ancak makalenin bundan sonraki bölümleri okuyucuya bu karmaşık sürece içkin olan çelişkileri tanıtmaya yetecektir.

2. Yardım, Büyüme ve Bağımlı Kalkınma

Geleneksel olarak, emperyalizm hakkındaki araştırmalar 'ana ülkeler' ve onların kolonileri arasındaki ilişkiye odaklanır. Emperyalizmin bu kolonyal türünde

- Koloniler, kolonyal merkeze hammadde aktarmalı ve kolonyal merkezden sanayi ürünleri ithal etmelidir, bu yüzden

- Kolonilerin kapitalist ekonomik büyümeleri ve ürün çeşitlilikleri ya düşük olmaktadır ya da hiç olmamaktadır.

Ancak daha yeni olan bir emperyalist ilişki türü vardır (örneğin bazı Güney Amerika ve Asya ülkeleri için geçerli olan). Burada bağımlı ülke bir dereceye kadar kapitalist büyüme ve farklılaşma gerçekleştirebilmektedir ancak bu durum aşağıdaki bağlamlarda bağımlı bir kalkınma ve sermaye birikimidir:

- Bağımlı ülkedeki sermaye, üretimini ve

Bruno* ve Guglielmo Carchedi Çevirenler; Bülent Hoca***, Mehmet Karaoğlu******

1. Bu yaklaşımların birer değerlendirmesi için bkz. Bieling and Steinhilber, 1997.
2. ABD'nin, Avrupa'nın anti-komünist kale rolünü oynaması için önkoşul olarak gördüğü Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında kendi çıkarları vardı ve bu nedenle katkı sağladı.
3. Bu politika, 1951'den, yani ESCS'nin Fransız-Alman barışını sağlama yolunda bir araç olarak görüldüğü zamandan 1992'ye kadar, yani ABA (Maastricht Antlaşması) görüşmelerindeki önemli güdülerden birisinin 1990'daki birleşmeden sonra Almanya'nın ekonomik üstünlüğünün zapt edilmesi olduğu zamana kadar, sürekli bir Fransız politikası olmuştur.
4. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 1958'de kurulmuş ve 1965'te ECSC ve Avratom ile birleşerek Avrupa Topluluğu (AT) haline gelmiştir ve bu da 1992'de Avrupa Birliği (AB) haline gelmiştir.

* Alternatif Avrupa Koordinatörü
** Amsterdam Üniv.
*** Araç Gör.
Beykent Üniv.
**** Beykent Üniv.

daha genel olarak ekonomik faaliyetlerini merkezdeki pazarlara uyarlar ve merkez bunlara bu bağımlılık sürecinin devamı için gerekenleri (yardım ve altyapı için sermaye dahil) ihraç eder;

- Bağımlı ülkeler, merkezdekenden daha emek yoğun tekniklerin (bunlar görece ileri teknikler de olabilirler) kullanılması yoluyla emperyalist ülkelerin ihtiyacı olanları (istediklerini)⁵ üretirler, böylece bağımlı ülkelere emperyalist ülkelere değer aktarılır (Carchedi, 1991, bölüm 7'ye bakınız);

- Daha ileri teknolojiler bazında merkez ülkelerle rekabet edemeyeceklerine göre bağımlı ülkeler emek maliyetinden 'kurtarmak' zorundadırlar. Bu demektir ki, kullanım değerleri açısından ücretler merkezde görece yüksek ve bağımlı ülkelerde (bazen mutlak olarak) düşük olabilmektedir.

Emperyalizmin kolonyal türünde, kolonyal ülkelerin pazarı emperyalist merkez için mallarını satacağı bir pazar olarak önemli olmaktadır. Emperyalizmin bağımlı kalkınma türünde ise bu defa merkezin pazarı, emperyalist merkez tarafından belirlenen bağımlı ülkenin üretimi için malların satılacağı bir pazar olarak önemli olmaktadır. Emperyalizmin kolonyal türünde kolonilerin kaynakları zorlanabilir ve pazarları, uygun olduğu sürece kullanılabilir.

Sonrasında da, önemli bir sanayileşme ve sermaye gelişimi süreci gerçekleşmeden terk edilebilirlerdi. Aslında, çoğu zaman kolonilerde mevcut sanayi dalları emperyalist uluslar tarafından yok edilmiştir.⁶ Emperyalizmin bağımlı kalkınma türünde, bazı bağımlı ülkeler önemli bir kapitalist gelişme süreci bile geçirebilir, ancak bu yalnızca bağımlı bir şekilde gerçekleşebilir.

AB ülkeleri, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleriyle (AKP), kolonyal bir emperyalist ilişkiye sahiptir, ancak bazı Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle (ODAÜ) daha farklı bir emperyalist ilişki geliştirebilir. Fakat bunun yanında AB bir bütün olarak da bu iki ülke kümesiyle bir dizi emperyalist ilişkiye sahiptir. Bunu görmek için şunu düşünün. Sınıf analizi perspektifine göre bir ülkenin başka bir ülkeyle emperyalist ilişkilerinin olduğunu söylemek sadece aşağıdakileri gösteren bir kısaltmadır:

- Emperyalist merkezdeki bazı kapitalist işletmelerin hakim olunan bloktaki başka işletmelerle bu tür ilişkileri vardır

- Bu ilişkiler yasal olarak bağlayıcı bir dizi enstrümanın ifadesi olacak bir dizi ulusal kuruma ihtiyaç duyarlar ki, mümkün hale

gelsinler.

Günümüzde emperyalist ilişkiler IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlara da ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu kurumlar esas olarak, üye ülkelerin (temelde merkezde olanların) çıkarlarına aracılık ettikleri için kendi emperyalist politikalarının peşinde olan kurumlar olarak bakmak doğru olmayacaktır. AB için durum farklıdır. Burada, hem çelişen ulusal çıkarlara aracılık etmek söz konusudur, hem de üye devletlerin egemenliklerinin bir kısmını devrettikleri AB'nin farklı kurumları tarafından ortak çıkarların görece olarak bağımsız formüle edilmesi vardır. AB (henüz) bir devlet olmamakla beraber, bir bütün olarak üye devletlerin (ekonomik) ilişkileriyle ilgili yasalar ve dolayısıyla düzenlemeler yapmasını sağlayan yasal enstrümanlara sahiptir. Dolayısıyla emperyalizm yeni sınırlara ulaşmıştır. Kesin olarak söylemek gerekirse, AB emperyalizmi şu boyutlara işaret etmektedir;

- Kapitalist işletmeler arası (dolayısıyla 'ülkeler arası') emperyalist ilişkiler

- Ve bu ilişkiler AB kurumları tarafından ortaya konan ve yasal olarak bağlayıcı bir dizi kuralla gerçekleştirilmekte ve aracılık edilmektedir; AKP ülkeleri ile yapılan Lome Anlaşmaları ve ODAÜ ile yapılan işbirliği anlaşmaları.

Kuşkusuz, bir bütün olarak AB'nin emperyalizmi (gerçek AB emperyalizmi) AB üye ülkelerinin emperyalizmleriyle (ulusal emperyalizmler) kesin olarak bağlantılıdır. Şu anda AB emperyalizmi, ulusal emperyalizmlere göre daha az etkili görülebilir, ancak bu AB'nin bütünleşmesi süreci ilerledikçe değişmek zorunda olan bir durumdur. Bu çalışmanın amaçları açısından, AB emperyalizminin bu iki boyutunun farklı etkilerini ayırt etmek gerekmemektedir.

Sanayi alanında bir defa emperyalist ilişki (ister kolonyalist olsun ister bağımlı kalkınma ilişkileri olsun) kurulduktan sonra bütün diğer ilişkiler aynı kapsamda incelenebilir. Dolayısıyla, Ortak Tarım Politikası AB dışındaki zayıf ülkelere bağımlı bir tarımsal gelişmeyi dayatma politikası olarak ortaya çıkmaktadır. Schengen Sistemi, AB'nin emek gücünün yeniden üretimini, AB'nin kendi gereksinimlerine uygun bir şekilde düzenleyen bir unsur olarak görülebilir. Ve Batı Avrupa Birliği (BAB), AB'nin emperyalist isteklerini yerlne getirmek için kendi askeri kolunu oluşturma girişimi olarak görülebilir. Bu boyutlar sonraki bölümlerde tartışılacaktır. Bu bölüm, sana-

5. Günümüzde bile bağımlı ülkelerin seçkinlerinin oluşturulması konusunda Avrupa'nın rolü ABD'nin çok gerisindedir. Avrupa üniversitelerinde 50.000 Aşyalı öğrencinin okutulmasına karşılık ABD üniversitelerine 215.000 Aşyalı öğrenci kabul edilmiştir.
6. Ortak Pazar'ın ilk öneren Hollanda dışişleri bakanı Beyen, 'seçilmiş bir politikacı değil Philips'in eski bir yetkilisi ve Unilever'in yöneticisidir ve doğrudan IMF tarafından Hollanda bankaları kuruluna getirilmiştir' (Anderson, 1997:63) ve Avrupa entegrasyonunun 'babası' olan Monnet de, uluslararası bankacıdır.
7. Bu sonraki seçenek merkezin çıkarına olmayacaktır. IMF'nin rolü, bağımlı ülkede bağımlı bir sanayiyi teşvik ederken bağımlı ülkeyi daha düşük emek maliyetleriyle (ücretler) rekabet etmeye zorlamaktır.
8. Bu demek değildir ki yabancı sermaye yardımları durduğu zaman bu ülkelerin zenginlikleri kendiliğinden artacaktır. Kapitalist geri kalmışlığa karşı farklı bir tür, sosyalist türde bir kalkınma.

yi alanında AB emperyalizminin AKP ülkeleri ve ODAÜ ile ilişkisiyle ilgilenmektedir. AKP ülkeleriyle başlayalım.

AKP ülkeleriyle AB'nin ticareti ve AB'nin onlara yardımı, yalnızca bu ülkelerin Avrupa'nın eski kolonileri olmalarından değil fakat aynı zamanda AB tarafından en çok tercih edilen ülkeler olmaları açısından ilginçtir. Otuz yıllık yardım ve ayrıcalıklı bir ilgiden sonra bu ülkelerin en azından bir derece ekonomik büyüme gerçekleştirmiş olmaları beklenebilir. Ancak gerçekte olan bundan çok farklıdır. Başlangıçta Roma Antlaşması AET (ve onun üye devletleri) ile deniz aşırı ülkeler ve halen koloni olan bölgeler arasında tek taraflı bir ilişki kurulmasına olanak sağladı. 1960'lar bir dekolonizasyon dönemi idi. Bu durum Topluluk ile eski koloniler arasındaki ilişkide bir değişim gerektiriyordu. Birleşik Krallığın da Topluluk'a girmesiyle birlikte bir değişime olan ihtiyaç daha da artmıştı, çünkü genişlemiş Topluluk ile İngiliz Uluslar Topluluğu arasındaki ilişki sorunu da ortaya çıkmış oluyordu. Zamanla Topluluk ve eski kolonileri arasındaki ilişkiler Lome Anlaşmalarıyla kurumsallaştırıldı. Bu anlaşmalardan 1975, 1980, 1985 ve 1989 yıllarında olmak üzere dört tane gerçekleştirildi. Sonuncusu 69 ülkeyi, bir başka ifadeyle BM'nin üçte birini içine alıyordu ve 1990-2000 yıllarını kapsamaktaydı.

Lome Anlaşmalarının ilk özelliği AKP ülkelerine yapılan 'kalkınma' yardımları, yani temelde hibelerdi. 1995-2000 yılları için toplam 13 milyar Ecu'lük yardımın 12 milyar Ecu'sü hibe biçiminde, 1 milyar Ecu'sü de risk sermayesi biçimindedir (borçlar, ortaklıklar ve yarı sermaye niteliğindeki diğer yardımlar). AKP ülkeleri lehine olduğu iddia edilen en göze çarpanıcı unsurlar Stabex, Sysmin ve yapısal ayarlama hibeleridir. Stabex, ya da İhraç Gelirlerini Dengele Tutma Sistemi ('System for the Stabilization of Export Earnings'), belirlenen bazı ürünlerden elde ettikleri ihracat gelirlerindeki istikrarsızlıkların AKP ülkelerine olan zararlı etkilerini telafi etmeyi amaçlamaktadır. Stabex paralarının ödenmesi Lome I ve Lome II'de herhangi bir şarta bağlı değildi, Lome III bazı koşullar getirdi ve Lome IV bu koşulları daha da katılaştırdı. Bu anlaşma gelirleri düşen sektörler öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Mali akışın ürün çeşitliliğini artırmasına ise ancak bu sektörlerdeki zorluklar aşıldığı takdirde izin verilmektedir. Bu zorlukların yapısal doğası bir veri olduğundan, bu koşullar aslında Stabex fonlarının ürün çeşitliliğinin

artırılması amacıyla kullanılmasına yönelik yasaklamalardır.

Sysmin 'Mineralleri Dengele Tutma Sistemi' ('System for Stabilizing Minerals') anlamına gelmektedir. Bu sistem, madencilik sektörüne yoğun bir şekilde bağımlı olan ve bu sektörde zorluklar yaşayan AKP ülkelerine uygulanmaktadır. Burada Sysmin, üretimin eski düzeyine yeniden getirilmesi, çeşitliliğin artırılması için ve üretimin rasyonalizasyonu için mali yardım vermektedir. Dolayısıyla Sysmin, AB için son derece önemli bir ekonomik girdi olan koloni madenlerinin üretiminin sürdürülebilmesi için bir araçtır. Burada da ürün çeşitlendirmesi az önce değinilen nedenlerden ötürü içi boş bir laftır.

Son olarak yapısal ayarlama, ekonomideki bazı dengesizlikleri azaltma hedefli bir dizi politikayı tanımlamaktadır. Uzun vadeli kalkınmayı, üretim çıktısının ve istihdamın ivmeli büyümesini, ekonomik istikrarı ve toplumsal hoşgörüyü vurgulamaktadır. Yardım ve kalkınma politikalarıyla ilgilenen sıradan herhangi bir gözlemci bile merkez tarafından 'hibe' edilen paranın bir kısmının merkez tarafından, egemen olduğu bloğa dayatılan ekonomik politikaların tahammül edilemeyen sonuçlarını azaltmak için kullanılmak zorunda olduğunu bilir. Dolayısıyla Lome hibeleri, kolonyal ilişkilerin devam etmesi için AB tarafından AKP ülkelerine verilen kısıntılardır. Hibelerin azaltılıyor olması, AB'nin bu tür ilişkilere olan ilgisini kaybetmekte olduğunun bir göstergesidir.

Lome Anlaşmalarının ikinci bir önemli özelliği AB'nin garanti ettiği AKP ülkelerinden yapılan ihracatlara uygulanan tercih sistemidir. AKP'nin ihracatının, ki çoğu temel mallardır, pratikte tamamı AB'ye kotasız girmektedir. AKP ülkelerinin AB'ye ihracatının toplam ihracatlarının yüzde kırkı olduğu gerçeği, bu yardımın önemini açığa çıkarmaktadır. Özellikle tarım ürünleri konusunda (sonraki bölüme bakınız) bunun bazı istisnaları olmuştur.

Lome programlarının değerlendirilmesi oldukça aydınlatıcı olmaktadır. 'Sanayi ihracatında serbest giriş ve tarım ihracatının büyük bir kısmında Ortak Tarım Politikası'nda tanınan imtiyazlara karşın, yirmi yıl boyunca AKP'nin Avrupa'ya ihracatı hayal kırıklığı yaratmıştır. AB'deki pazar payları 1976'da %6,7'den 1993'te 3,4'e düşerken, daha az kayırlan gelişmekte olan ülkeler daha başarılı bir performans sergilemişlerdir' (Hewitt ve Koning, 1996:63). 1994'te bu pay daha da dü-

**Lome hibeleri,
kolonyal
ilişkilerin
devam etmesi
için AB
tarafından
Afrika, Karaip
ve Pasifik
ülkelerine
verilen
kısıntılardır.**

şüp %2,8 olmuştur (Avrupa Kalkınma Politikaları Geliştirme Merkezi, 1996:21). 'Bununla beraber, AKP ülkeleri halen AB pazarlarına yoğun bir şekilde bağımlıdır ve ihracatlarını hammaddelerin dışındaki ürünlerle çeşitlendirmeyi gerçekleştirmekte başarılı olamamışlardır' (Hewitt ve Köning, 1996: 63). İhracat paylarını artırmayı başaran birkaç ülke olmuştur ancak bunun kayırlan ülke statüsünden kaynaklanıp kaynaklanmadığı oldukça şüphelidir.

Buradan bir ilk sonuç çıkarılabilir: Kayırlan ülke statüsü en iyi durumda yetersiz ve en kötü durumda sınırlı bir bağımlı kalkınmanın bile önünde engeldir.

Henüz net ve kalıcı kalkınma kalıpları ayırtetmek için çok erken olmasına karşın, durum ODAÜ için daha farklı olabilir. Kolonyalizmde, gelişmiş olan ülkeler egemen oldukları ülkelere tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin net ithalatçısı ve egemen oldukları ülkelere sanayi ürünlerinin net ihracatçısıdır. Bu model, aşırı üretimin tarım sektörünü değil sadece sanayi sektörünü karakterize ettiği bir duruma karşılık düşmektedir. Diğer taraftan burada incelenen durum, sanayi sektörlerinde realizasyon problemleriyle birlikte AB'nin yapısal tarımsal fazlası olmasıyla karakterize olmaktadır.

Öncelikle tanımlı ele alalım. 1990-1994 aralığında AB tarımsal ürünler ve gıda ürünleri sektöründe bir net ithalatçıdan (1990'da -1 milyar Ecu) net bir ihracatçıya (1994'te +1,2 milyar Ecu) dönüşmüştür. Bu durumun tek istisnası Romanya'dır. Bunun nedeni, AB'nin ODAÜ'den yaptığı ithalat hacminin değişmesi ve ODAÜ'ye AB ihracat hacminin ise üç katına çıkmasıdır. İnsanın, İşbirliği Anlaşmalarının ODAÜ'nün gıda ve tarım ticaretine yardım mı ettiğini yoksa sadece OTP'yi mi koruduğunu merak etmemesi elde değil (Bojnec, 1996:452). ODAÜ'nün tarım sektörü, AB'nin tarımsal ürünlerini emen bir pazar işlevi göerek sanayi sektörüne benzer bir işlevi yerine getirir gibi görünmektedir. Diğer taraftan, mineral yakıtlarında, yağlarda ve ilgili malzemelerde klasik yapı (AB'nin ithalattan fazla ihracat yapması) ortaya çıkmaktadır.

Şimdi de imalat ürünlerine bakalım. Bu sektördeki ticaret aynı dönemde neredeyse üç katına çıkmış ve AB'nin fazlası yapısal hale gelmiştir (1990'da 1,5 milyar Ecu'den 1994'te 6,1 milyar Ecu'ye), dolayısıyla gelişmiş ülkelerde (AB) aşırı üretimi tezi doğrulanmış olmaktadır. Bu pozitif ticaret dengesi, bazı imalat ürünlerindeki negatif ticaret

dengesinin, kimyasal ürünler, makineler ve ulaşım araçları (yüksek teknoloji ürünleri) tarafından fazlasıyla dengelenmesinden kaynaklanmaktadır. Dahası, ODAÜ'nün AB pazarına girmesinin nedeni, giderek artan bir şekilde, dışa dönük işlenmiş mal ticaretine dönük önlemlerden kaynaklanmaktadır. Bu, Doğu Avrupa şirketlerinin AB işletmeleri için ara mallar işlemesidir.⁹ Bu veriler aşağıdakilere dayalı bir kalkınma yapısını göstermektedir:

- * ODAÜ'de sanayi ürünlerinin toplam ithalat ve ihracatında net bir negatif ticaret dengesi ve

- * Bağımlı ülkelerde teknolojik olarak az gelişmiş üretim yöntemleri.

Bu durumun özgül farklılığı ise ODAÜ'nün Sovyet sistemi altında görell olarak yüksek bir sanayileşmeyi zaten gerçekleştirmiş olmasıdır. Sorun, bu ülkelerin bunu koruyup koruyamayacağı (hatta genişletip genişletemeyeceği) ve dolayısıyla bir bağımlı sanayileşme sürecine mi gireceği yoksa bir sanayisizleşme sürecine girip bir tür kolonyal egemenlik altına mı girecekleridir.

ODAÜ'nün AB'ye artan ihracatının bir çok terapiden kaynaklanan verimlilik artışından kaynaklanmadığına dikkat edilmelidir. Bu durum daha çok, öncesinde COMECON (Council for Mutual Economic Assistance) ülkelerine yönlendirilen ihracatın AB'ye yönlendirilmesi nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu ticari yönlendirme, AB ile ODAÜ arasındaki İşbirliği Anlaşmalarının bir parçası olarak Soğuk Savaş'ın ticari duvarlarının 1990-91 yıllarında azaltılması ve COMECON'un ortadan kalkması sayesinde mümkün olmuştur. Bu da, ODAÜ imalat ürünlerinin AB'ye yeterince girememesinin nedeninin düşük kaliteden, yetersiz pazarlamadan vb., yani 'Komünizm'in mirasından dolayı değil, AB'nin politik maksatlı korumacılığı nedeniyle (Gowan, 1995:21). Bu ticari yönlendirmenin sonucu, AB'yle ticaret dengesinde yapısal bir açıktır. Makro ölçekli üç örnek şöyledir: Polonya (1988'de +604 milyon Ecu'den 1994'te -1704 milyon Ecu'ye), Romanya (1988'de +1620 milyon Ecu'den 1994'te -134 milyon Ecu'ye) ve Macaristan (1988'de -196 milyon Ecu'den 1994'te -1191 milyon Ecu'ye).

Şimdiye kadar, var olan cari hesap açığı sermaye akışıyla telafi edilebiliyordu. Bu akış üç şekilde sorun yaratmaktadır. Birincisi, yabancı sermaye akışı pek çok farklı nedenden ötürü durabilir. Bu durum Meksika krizi (bak. Carchedi, 1997) ve Asya krizleri örneklerinin

Kayırlan ülke statüsü en iyi durumda yetersiz ve en kötü durumda sınırlı bir bağımlı kalkınmanın bile önünde engeldir.

9. 'Tekstil ve giyimde ihracatı Birliğe yapılan toplam OPT ihracatının yüzde 75'inden fazlasına ulaşırken, Doğu Avrupa'nın [ODAÜ 6, G.C.] AB'ye toplam ihracatının içinde outward processing in payı, 1994'te %18,5'e ulaşmıştır (Avrupa Ekonomik Komisyonu, 1995:109).

gösterdiği gibi önemli bozukluklara ve zorluklara yol açar. İkinci olarak, bu akış özelleştirme reçeteleri sonucunda gerçekleşmektedir ve dolayısıyla tekrarlanabilir değildir. Üçüncü olarak, ODAÜ yabancı sermayeyi çekebilmek için yerli bonoları yüksek faiz oranlarından satmak zorundadır. Ancak, enflasyonist baskının engellenmesi için bu sermaye akışı sterilize edilmelidir. Dolayısıyla ODAÜ bu yabancı dövizli düşük faizli yabancı devlet kağıtlarına yatırmak zorundadır. Kayıp yüksek bir düzeyde olabilir. Dolayısıyla ODAÜ'nün AB'ye yalnızca ticari akış açısından değil (yüksek ticaret açıkları ODAÜ'yü AB ile IMF ve Dünya Bankası gibi diğer uluslararası örgütlerin emirlerine açık hale getiriyor) aynı zamanda sermaye akışı açısından da bağımlı hale gelmektedir.

Almanya'nın oynadığı baskın rol bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Birincisi, ODAÜ'nün AB'deki başlıca ticari ortağı Almanya'dır. İkincisi, 2000 Ajandası ile birlikte Komisyon 1997'de, AB'ye üyelik için başvuran on bir ülkeden altısıyla görüşmelere başlamayı önermiştir. Almanya'nın AB'nin doğudaki sınır ülkesi olmama isteği düşünüldüğünde, bu altı ülkeden üç tanesinin, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın Almanya'yla ortak sınıra sahip olmaları ve Slovenya'nın da Almanya'nın uzantısı olan Avusturya'yla ortak sınıra sahip olması, bu yeni üyeliklerde Almanya'nın ağırlığını göstermektedir.¹⁰

Sonuç olarak, ODAÜ ülkelerinde bir dereceye kadar büyüme ve sanayileşme sağlayacak olan teknolojik gelişkinlik düzeyi önde gelen AB ülkelerinden sürekli olarak daha geride olacağı için, ODAÜ ülkelerindeki ürünlerin AB'ye satılması, gümrük duvarlarının bulunmaması durumunda bile sürekli bir değer kaybının gerçekleşmesi demek olacaktır. Bu yapısal değer kaybı nedeniyle ODAÜ sermaye birikimi yarışında arkada kalmaya devam edecektir ve dolayısıyla kendi görece ekonomik ve teknolojik gerilik koşullarını yeniden üretecektir (Carchedi, 1991, 5. ve 7. bölümler). Bu yüzden, bu ülkelerin hem önde gelen AB ülkelerine olan ihracatları hem de bu ülkelerden ithalatları, esas olarak bu AB ülkelerindeki pazarların doygunluk düzeyi tarafından, yani ekonomik çevrimleri tarafından belirlenecektir. Görece gerilikleri düşük ücretler gerektirecektir. Alım gücünün ve dolayısıyla ODAÜ'deki kitlelerin tüketim kapasitelerinin düşmesi, geçici bir olgu olmanın çok ötesinde, gelişmiş ülkelerin dayattığı çer-

çevede gerçekleşen kapitalist sistemle bütünleşmenin getirdiği yapısal bir özellik olacaktır. ODAÜ'ye empoze edilen ihracata dayalı model yalnızca uluslararası ekonomi içindeki bu yeni rolünün kılıfıdır.

3. Ortak Tarım Politikası (OTP)

Genellikle 1958 Roma Anlaşmasının tarafların farklı ulusal çıkarları arasında sağlanan ince bir denge olduğu iddia edilir. Daha özel olarak ise şu noktalar vurgulanmaktadır. İlk olarak, bu Anlaşmayla, Almanya yüksek sınai verimliliğinden ötürü sınai ürünlerde serbest ticaretten kar elde edecekken Fransa tarım sektöründe daha verimli olduğu için tarım ürünlerindeki serbest ticaretten kar elde edebilecekti. İki ülkenin rekabet gücü taşıyan pozisyonlarını karşılıklı olarak aynı seviyeye getirmek için her iki ürün kategorisinde serbest ticaretin oluşturulması gerekiyordu. İkincisi, 1958'de tarım düşük verimlilikteydi ve çalışan nüfusun %20'sinin istihdam olduğu sektörde gelirler düşüktü. Hükümetler bir taraftan belli bir sabit fiyat düzeyini korumak zorundayken diğer taraftan üretim ve verimlilik artışını hızlandırmak zorundaydı. Üçüncüsü, İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma kıtlık kabusları Avrupa'nın gıda üretiminde kendine yeterli hale gelmesi gerektiğine dair kanaatin oluşmasında önemli bir rol oynadı.

Burada, yine sınıf analizine dayanan farklı bir okuma, projenin gerçek doğasını açığa çıkarmaya yardım edecektir. İlk noktaya ilgili olarak, tarımın ortak ekonomi politikasına girmesinin adaletle hiçbir ilgisinin olmadığı, esasen ekonomik birleşmenin başlanması için zorunlu bir adım olduğunun söylenmesi gerekir.¹¹ İkinci olarak, Avrupalı çiftçiler için minimum bir gelir sağlama isteğinin ardında, kesinlikle sosyal adaletle ilgili gerekçelerin yarattığı güdüler yoktu. Bunun yerine, tarımsal toplum kesiminin oluşturduğu müthiş lobinin Avrupa'nın hükümet partilerinin, özellikle Hristiyan Demokratlar ve diğer muhafazakar partilerin gücünün kaynağı olması vardı. Çiftçilere garantili bir gelir (fiyat desteği) sağlayacak belli tedbirler, Soğuk Savaş'ın belirlediği politik ve ideolojik iklimde oldukça hassas ve önemli bir politik meseleydi. Son olarak, gıda üretiminde kendine yeterliliğin gerçek amacı pek de kıtlığın önlenmesi değildi (böylesi bir hedef ancak savaş gibi olağandışı koşullarda geçerlidir). Bundan çok, yeterli düzeyde gıda üretiminin, kendi başına emperyalizmin bir özelliği değilse de, emperyalist bir politikanın mutlak

Kitlelerin tüketim kapasitelerinin düşmesi, geçici bir olgu olmanın çok ötesinde, gelişmiş ülkelerin dayattığı çerçevede gerçekleşen kapitalist sistemle bütünleşmenin getirdiği yapısal bir özellik olacaktır.

10. Diğer iki ülke Kıbrıs ve Estonya'dır.

11. Dahası, green rates üzerinde yapılacak bir inceleme (ki yer kısıtı nedeniyle burada yapılamaz), bu sistemin Fransa'dan ziyade Almanya'ya yaradığını gösterecektir.

ön şartı oluşu vardı ve halen de öyledir.

AT Anlaşması'nın 39'uncu maddesinde ortaya konulduğu gibi, OTP'nin amaçlarını bu çıkarlar şekillendirdi. Bunlar; (1) tarımsal verimliliği artırmak, (2) çiftçiler için tatmin-kar bir yaşam düzeyini garanti etmek, (3) piyasaları stabilize etmek, (4) erzak garantisini sağlamak, (5) erzakı tüketicilere makul fiyatlarda sunmak. Fakat Roma Anlaşması bu hedeflere nasıl ulaşılabileceğinin ipucunu çok az verir. Ancak 1962'de, tahıllar için pazar organizasyonu meydana getirildiği zaman OTP başlatıldı.

Bugüne gelince, fiyat müdahalesi aşağıdaki karakteristiklere sahiptir. Dünya pazarındaki fiyatların (Avrupa seviyesine göre) düşük düzeyde olduğu veriyken, Avrupalı çiftçilerin geliri eğer ürünleri dünya fiyatlarından satılacak olursa oldukça düşük kalırdı. Bu durum bir müdahale fiyatını gerektirir. Bu fiyat çiftçilere garanti edilen fiyattır. Yani, AB eğer çiftçiler ürünlerini daha yüksek fiyata satamazlarsa bu ürünleri (müdahale ofisleri üzerinden) satın almayı kendisi taahhüt etmektedir. Dolayısıyla bu fiyat çiftçilerin ürünlerini satabilecekleri alt limittir ve bundan dolayı garantili bir gelire denk düşmektedir. Eğer talep yeterince güçlüyse çiftçiler daha yüksek fiyata da satış yapabileceklerdir.

Müdahale fiyatlarının dünya piyasa fiyatlarından yüksek olduğu ortadayken, tüccarlar, dünya piyasa fiyatlarında alım yapıp AB içinde müdahale fiyatlarından satış yapabilir ve böylece, maliyeti tarım bütçesi üzerinde olan sınırsız ve garantili karlar yapabilirlerdi. Bunu önlemek için, müdahale fiyatından yüksek bir eşik fiyatı gereklidir. Bu fiyat malların AB'ye ithal edilebileceği fiyattır ve dünya piyasa fiyatı ile buna eklenen bir vergiye eşittir. Bu yolla, AB çiftçileri dış rekabete karşı korunmaktadır.

AB'nin müdahale ofislerinin satın aldığı üründen fazla gelen miktarı depolarır ve daha sonra dünya piyasasında satılır. Bu durumda AB, (çiftçilere ödediği) müdahale fiyatıyla (bu ürünleri sattığı) dünya piyasa fiyatı arasındaki fark kadar bir zarara uğrar. Bu zarar kabaca ithalat vergisine eşittir. Alternatif olarak fazla, çiftçilerin (tüccarların) kendileri tarafından dışarıda satılabilir. Bu durumda AB onlara, iç piyasa fiyatıyla (kabaca müdahale fiyatıyla çakışır) dünya piyasa fiyatı arasındaki fark kadar ihracat geri ödemesi yapar. 1996'da toplam AB bütçesinin %48'inin tarımsal fiyat desteklemesine gittiği bir veriyken, resmi literatürün ciddi bir tavırla AB'nin

korumacılık karşıtı bir örgüt olduğunu ileri sürebilmesine insan hayret etmektedir.¹²

Korumacılık kendiliğinden ve başlı başına emperyalist bir politikanın unsuru değildir. Bağımlı bir ülkenin emperyalist ilişkilere karşı savunma aracı da olabilir. Ancak durum AB için farklıdır. AB'nin durumunda tarımsal korumacılık, AB'ye girebilecek tarımsal ürünlerin tipini ve miktarını dikte edebilmektedir. Böylelikle AB ekonomisine kendisini uyarlayanlar, bağımlı ülkelerin tarım sektörleri olmaktadır, ancak tersi değil. (Kennedy, Tokyo ve Uruguay Round'larının bir analizinde ortaya konulduğu gibi) OTP'nin en güçlü tenkitçisi olan ABD'ye açısından ise, korumacılık, emperyalist güçlerin hiyerarşisine göre yapılan emperyalist merkezin kendi içinde ve emperyalistler arasında meydana gelen rekabetin bir unsurudur (bunun için özellikle 4.bölüme bakınız).

Yılların akışı içinde OTP çeşitli değişiklikler geçirdi. Bu değişikliklerin ortaya çıkmasında temelde dört neden etkin oldu. İlki, OTP'nin finansmanının maliyeti yıllar geçtikçe artmıştı ve ODAÜ'nün katılımıyla çok fazla külfetli bir hale gelecekti. İkincisi, 1989'dan beri 'komünizm tehlikesi' gerilemişti ve böylece tarım kesiminin oyları, hala önemli olmakla birlikte, muhafazakar partiler için merkezi önemini kaybetti. Üçüncüsü, OTP'nin korumacı doğası, Avrupa Ortak Pazarı'nın ilk yıllarında iki şeytanın küçüğü durumundayken (ABD'nin Avrupa'nın ekonomik gücünün yeniden kurulmasındaki çıkarları için 2 numaralı dipnota bakınız), şimdi yabancı rakipler için, özellikle ABD için çok fazla engel haline gelmişti. Artık AB devasa bir rakip olmuştu. Dördüncüsü, orjinal fiyat desteğinde yapılan sayısız değişikliklerden ve deneysel, ad hoc planların ortaya atılmasından dolayı, OTP'nin yönetimi giderek karmaşık ve hilelerle dolu hale geldi.

Bu nedenlerle, 1992'den başlayarak müdahale fiyatı indirimlere tabi oldu. Bununla birlikte, çiftçilerin gelirlerini birden, çok şiddetli biçimde eritmek için, bu fiyat indirimleri çiftçilere direkt gelir ödemeleri yapılarak dengelenmektedir. Tahıllar için bu ödemeler, çiftçilerin ekilebilir arazilerinin belli bir yüzdesini ayrı tutmaya razı olmaları şartına bağlanmaktadır.¹³ Ayrı tutulacak bu araziler ne insan ne de hayvan gıdası üretimi için kullanılamazlar. Ancak, başka tür kullanımlara izin verilmektedir. 1994-95'e kadar, ekilebilir toprakların %12,25'inin maksatlı olarak ekilmediği (Tracy, 1996: 20) ve üretimin re-

**Korumacılık
kendiliğinden
ve başlı başına
emperyalist bir
politikanın
unsuru
değildir.
Bağımlı bir
ülkenin
emperyalist
ilişkilere karşı
savunma aracı
da olabilir.
Ancak durum
AB için
farklıdır.**

12. 1992'de %52'ydi, ancak bu düşüş, hemen aşağıda açıklanacak terkedilmiş olan sistem yüzündendir.

13. Bu koşul, 92 tona kadar üretim yapan çiftçiler olarak tanımlanan küçük üreticiler için geçerli değildir.

formdan önceki üç yılın ortalamasına göre %6 ila %7 düştüğü tahmin edilmektedir.

Şimdi kısaca OTP'nin 'rasyonalitesini' değerlendirebiliriz. Destekleyicilerinin iddiasına göre sistemin ilk avantajı gıda üretimini ve tüketimini çok hızlandırmış olmasıdır. Son yirmi yılda, besin maddeleri için yapılan mutfak masrafının oranının %28'den %20'ye düştüğü belirtilmektedir (Avrupa Komisyonu, 1996: 7). Durum bu olabilir ancak bu durum doğru bir perspektifle ele alınmalıdır. Buna karşı ilk argüman şudur: Oranın düşmesi Avrupa'nın yükselen yaşam düzeyinden kaynaklanmaktadır.¹⁴ Ve bu da sonuçta kısmen, AB'yle diğer (bağımlı) besin üreticileri arasındaki emperyalist ilişkilerle mümkün olan ucuz gıda ithalatından kaynaklanmaktadır. Yüksek eşik fiyatları olmasaydı oran daha da düşebilirdi.

İkinci karşı argüman şudur: AB'nin bağımlı ülkelerden gıda ithalatı bu ülkelerin toprağının AB'nin gıda tüketimi için kullanıldığına işaret eder. Tersinden, AB'den bağımlı ülkelere gıda ihracatı da AB toprağının bu ülkeler için kullanıldığına işaret eder. Eğer hububat, pirinç, patates, şeker ve sebze (AB ürünleri) ile turuncgiller, muz, soya fasulyesi, tapyoka, melaş, kahve, kakao, ayçiçeği çekirdeği, hurma yağı, pamuk, çay, tütün, yer fıstığı ve doğal kauçuktaki (bağımlı ülkelerin ürünleri) ticareti dikkate alındığında, AB'nin kendi gıda üretimi için bağımlı ülkelerin 228.000 km² toprağını kullandığı ve bu ülkelerin kendi gıda üretimleri için AB'nin 97.000 km² toprağını kullandıkları tahmini yapılmaktadır (Yeryüzünün Dostları Avrupa, 1995, Ekte tablo 3.13). Bir taraftan AB tarımsal fazla üretirken (bu fazlanın bir kısmı bağımlı ülkelere gidiyor) diğer taraftan kendi tüketimine yönelik gıda üretimi için bağımlı ülkelerin net 130.000 km² toprağını (Yunanistan kadar) kullanmaktadır. Bu toprak bağımlı ülkelerde gıda üretimi için kullanılabilir (ki şimdikiinden daha büyük ölçüde de öyleydi).

İkinci olarak, OTP destekleyicileri OTP'nin tarımın rasyonalizasyonunu teşvik ettiğini iddia etmektedirler. Yani daha büyük çiftlikler ve dolayısıyla daha yüksek verimlilik. Dahası verimlilik de, daha az verimli arazilerin ayrı tutulmasından dolayı %5'den %7'ye yükseldi. Bir defa daha, durum gerçekten böyle olabilir. Bununla birlikte, OTP, fiyatları yükselttiği ölçüde daha verimli yani genellikle daha büyük olan çiftçilere yaramıştır. Çünkü yaptıkları yatırımdan birim başına daha büyük çıktı almaktadırlar. OTP fiyatları düşür-

düğü ölçüde ise düşük verimliliği olan çiftçileri daha verimli olanlara göre daha çok vurmaktadır. Çünkü düşük verimliliği olanların kar marjları düşüktür ve bu yüzden ekonomik zorluk durumunda başvurabilecekleri finansman kaynakları cılızdır. Özetle, pozitif fiyat hareketleri daha büyük üreticilere daha küçük üreticilerden daha çok yarmakta ve negatif fiyat hareketleri daha küçük üreticileri daha büyüklerden daha çok vurmaktadır. Bu durum yoğunlaşma ve merkezileşme ile sonuçlanmaktadır ki her iki süreç OTP'nin bilinçli gelir transferleriyle de hızlandırılmaktadır. 'Bir tahmine göre (CEC, Temmuz 1991) OTP harcamalarının %80'i çiftçilerin sadece %20'sine ve ezici bir ağırlıkla da daha büyük ve zengin olanlarına gitmektedir' (Avrupa Komisyonu, 1994: 27). Bununla birlikte, küçük (1-10 hektar) ve orta ölçekli (10-50 hektar) çiftliklerin sayısında azalma ve büyük çiftliklerin (50 hektardan fazla) sayısında buna eşlik eden bir artma oldu. Bu gelişmenin bir sonucu olarak bugün tüm Avrupa tarım üretiminin %75'i çiftliklerin %25'inden gelmektedir (Middleton, O'Keefe ve Moyo, 1993: 127). Rasyonalizasyonun ve yüksek iç gıda fiyatlarının madalyonun iki yüzü olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncüsü, sistemin destekçileri 1992 reformlarının sonucu olarak fazlaların önemli ölçüde düştüğünü ileri sürmektedirler: 1995'te tarımsal stok, bir haftalık üretimden daha az, 28.000 tondur; buğday stokları 1990'da 25 milyon tondan 5 milyon tona ve et stokları üretimin %5'inden daha azına düştü (Avrupa Komisyonu, 1996: 10). Genelde unutulunan nokta AB'de yoksulluğun ve dünyada açlığın arttığı bir ortamda, AB çiftçilerine gıda üretmemeleri için ödeme yapıldığıdır.¹⁵

Fazlaları yoksullara dağıtmak gün gibi ortada olan bir seçenek değil midir? Ancak kapitalist yapıda bunun bir seçenek olması hemen hemen imkansızdır. Eğer fazla (üretmiş veya potansiyel olarak varolan) AB'deki muhtaçlara serbestçe dağıtılacak olsaydı, bu ürünlere olan talep düşebilir ve dolayısıyla fazlanın ve müdahale maliyetlerinin artmasına neden olabilirdi. Bu yüzden tarımsal fazlaların yalnızca minimal bir bölümü bu yolla ortadan kaldırılabilir. İki veri sorunu doğru ele almaya yardımcı olur. 1987'den sonraki dokuz yılda, 1 milyar Ecu değerinde gıda maddesi AB'deki yoksullara dağıtıldı (Avrupa Komisyonu, 1996: 9). Bu miktar EAGGF'nin (40 milyar eküden fazla) Garanti bölümünün sadece bir senelik, 1996'daki miktarının

Pozitif fiyat hareketleri daha büyük üreticilere daha küçük üreticilerden daha çok yarmakta ve negatif fiyat hareketleri daha küçük üreticileri daha büyüklerden daha çok vurmaktadır.

14. Aile bütçesinde gıda giderlerinin oranı, aile bütçesi arttıkça düşer.

15. Temelde, OTP'nin en az iki büyük alanda negatif yansımaları vardı ve bugün de halen olmaktadır: çevre ve dünyadaki açlık. Yer darlığı nedeniyle sadece ikinci noktaya kısaca değinilecektir.

%2,5'inden daha azdır. Bu kadar küçük miktarlar talebi kayda değer biçimde etkilemezler ve bu miktarların müdahale maliyetleri üzerinde de hiçbir etkileri olmaz.

Fazlalar dünyadaki yoksullara da verilemezler. Bu gıda ürünleri hiçbir alım gücü olmayan dünyadaki en yoksullara ücretsiz biçimde ne kadar verilirse verilsin dünya piyasa fiyatlarının hiç etkilenmeyeceği veya minimal ölçüde etkileneceği ileri sürülebilirdi. Pekî niye bu yol izlenmedi? Bunun nedeni fazlaları dünya pazarında satmaktansa bunları dağıtmanın ekonomik olarak daha az uygun oluşudur. Bu kayıp, eğer verici ülke ödeyecekse taşıma ve alıcı ülkedeki dağıtım masraflarıyla daha da artacak olurdu. Bu nedenle, gıda yardımı OTP'ye çok sınırlı bir ölçekte uygundur (ya insanî denilen amaçlar için ya da politik manivela aracı olarak) ve stoklama maliyetlerinden kazanma ihtiyacının mecbur etmediği durumlardan daha sıktır.

Dahası, gıda yardımı maliyetlerini kimin ödediği sorusunu sormak gerekiyor? Bunlar AB yurttaşlarından sağlanan ödenekle, örneğin vergilendirmeyle finanse edilmektedirler. Dolayısıyla milyonlarca aç insanı kurtarma noktasına gelmek dünya halkları arasında adil bölüşüm ve dayanışma ilkesinin aktif takibyle mümkün olurdu: AB, çiftçilerini, bağımlı ülkeler için, aç insanları kurtarmak üzere üretmeleri için destekler ve bu işlemin maliyetini AB vergi mükellefleri yüklenirdi. Fakat bu işlem, hem işbirliğinden çok rekabete dayan kapitalist sistemin hareket biçimine hem de emperyalist merkezle bağımlı blok arasındaki ilişkilerin doğasına karşıt bir işlem olurdu. Bu ilişkiler içinde merkez, bağımlı ülkelere değer (gıda dahil) elde eder ve **elbette** bu değeri onlara geri vermek üzere elde **etmez**. Eğer değer ters yönde akıyorsa, bu ya yatırım yapıldığı ya da borç verildiği içindir, dağıtıldığı için değil. Bu ilişkiler içinde merkez, bağımlı ülkeden götürdüğünün yalnızca minimal bir bölümünü geri verebilir (örneğin gelişme yardımı olarak). Yalnızca Avrupa emekçi sınıflarının bilincinde meydana gelecek büyük bir değişiklik kütlese bir gıda yardımı programını olanaklı hale getirecektir.

OTP kapitalist rasyonalitenin katıksız bir ürünüdür. Bir yandan Avrupa tarımının rasyonalizasyonunu sağlamakta ve dolayısıyla daha yüksek verimliliğe, daha büyük yoğunlaşma ve merkezileşmeye (yani daha büyük tarım holdinglerine) ve büyük üretim birimleri için daha yüksek karlara neden olmaktadır. Diğer yandan ise, hem kendi içinde hem

de çok daha fazlasıyla birebir kendisine bağımlı ülkelerde, zenginlik içinde yoksulluk ve bolluk içinde kıtlık yaratmaktadır. Fakat tartışmamız açısından daha önemli olan, OTP'nin, gıda üreticisi ülkeleri sadece ürünlerinin değerinin bir bölümünü mübadele sürecinde kaybetmeye mecbur etmekte değil fakat aynı zamanda tarımsal üretimlerini kendi iç ihtiyaçları yerine AB'nin iç pazarına adapte etmeye zorlamakta AB emperyalizminin bir enstrümanı olduğudur.

4. Ortak Askeri Politika

AB içinde, ekonomik güç olarak bir ulus üstünken¹⁶, aynı şey askeri güç için söylenemez. Askerî planda, sadece bir ulusun diğerlerine açık bir üstünlüğünün olmaması söz konusu değil fakat aynı zamanda her üye devletin kendi çıkarlarını ilerletmek için kendi askeri aygıtlarına sahip olması da söz konusu. AB'nin ikinci spesifik niteliği açısından bu önemli bir faktördür; AB'nin askeri alanındaki zayıflığı. Daha başlangıçtan itibaren, yani 2. Dünya Savaşı sonrası ilk savunma antlaşmasından itibaren bu zayıflık mevcuttur. 1948'de, Batı Avrupa Birliği'ni (BAB) kuran Brüksel Antlaşması imzalandı. Birliğin üyeleri Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere'di. Amacı ekonomik, sosyal ve kültürel konularda işbirliği ve ortak savunmaydı: Üye ülkelerden biri saldırıya uğrarsa, diğer üyeler saldırıya uğrayan tarafa güçleri ölçüsünde tüm askeri ve diğer gerekli yardım ve desteği sağlayacaktı (madde 5). Ayrıca, 'NATO kurmayının iki defa kullanımının istenmeyen bir durum olduğunu kabul ederek' BAB, 'ilgili NATO otoritelerine askeri konularda bilgi ve tavsiye için' bağlı kalmayı taahhüt etti. Böylece BAB NATO'nun Avrupa ayağı olarak doğmuş oldu.

Geleneksel olarak ABD hegemonyasından (nispeten) bağımsız bir Avrupa Savunma projesinin destekçisi olagelen Fransa için bu yeterli değildi. 1950-54 döneminde, Fransa'da yeni bir proje üzerinde durulmaya başlandı. Plevin Planı'nda (yazarı Jean Monnet'di) savunulan bu proje Avrupa Savunma Topluluğu (AST) idi. Öneri, NATO'nun altında, Avrupa Savunma Bakanı ve Bakanlar Konseyi tarafından yönetilen, ortak bir komutan, ortak bütçe ve ortak silah tedarikine sahip bir Avrupa Ordusu öngörüyordu. Almanya hariç, tüm üye devletler Avrupa Ordusu'ndan ayrı olarak kolonileri ve diğer amaçlar için kendi ulusal güçlerini bulundurabileceklerdi. Önerinin amacı Alman ordusunu ye-

Fazlaları yoksullara dağıtmak gün gibi ortada olan bir seçenek değil midir? Ancak kapitalist yapıda bunun bir seçenek olması hemen hemen imkansızdır.

16. Bu, ekonomik entegrasyonun neden Avrupa sermayesinin baskın kesimi olan Almanya sermayesinin önderliği altında ve dolayısıyla onun için işlevsel bir şekilde gerçekleştiğini açıklamaktadır. Bu nokta APB ve APS tarafından gösterilmektedir. Bu durum, bu dergideki başka bir makalenin konusu olmuştur (Carchedi, 1997).

niden kurmadan Almanya'nın Soğuk Savaş için silahlanmasını sağlamaktı.

Bu şema, De Gaulle'un 'ulusal komutanlıkların bir bileşimini emrinde bulunduran birleşik bir Avrupa ordusu' görüşüyle birlikte biraz farklılaştı. Bu farklılıklara rağmen, iki plan da ortak bir özelliğe sahipti. İkisi de 'Avrupa'nın kendi ordusu olmadan Avrupa olamayacağı' (op.cit: 12) inancına sahipti. Fakat, AST'yi kurma girişimi 31 Ağustos 1954'te Fransız Parlamentosunun reddiyle birlikte kazaya uğradı. Bunun sonucunda, Almanya BAB'a 1954'te ve NATO'ya 1955'de üye oldu.¹⁷ De Gaulle'un süper güç olma hırsları da NATO'nun diğer Avrupalı devletleri tarafından paylaşılmamaları nedeniyle gündemden düştü.

AST'nin kurulmasındaki başarısızlıktan sonra, Brüksel'de 1954'te imzalanan değişiklikle birlikte BAB yeniden gündeme geldi. Küçük değişikliklere rağmen, 1954 Antlaşması da savunmada işbirliği (madde 5) çağrısında bulunuyordu ve yine bu işbirliği bilgi ve tavsiye için NATO'ya bağımlı olmak zorundaydı (madde 4). Önceki gibi 1954 Antlaşması da AST'nin sadece silik bir versiyonuydu ve fiilen NATO'nun, dolayısıyla da ABD'nin hegemonyasını teyid ediyordu. BAB 1980'lerin başına kadar uykuya yatırıldı. Ta ki NATO'nun 1979 Aralığı'nda orta menzilli nükleer güç (ONG) silahlarını Avrupa'ya yerleştirme kararıyla ateşlenen 'Avrupa füzeleri' krizi patlak verene kadar. Kısmen bu krize tepki olarak BAB'a dönük ilgi yeniden uyandı. Ancak bununla birlikte, 'Sovyet tehdidi' varolduğu sürece, kısa vadede BAB'ı güçlendirerek NATO'yu zayıflatma korkusu uzun vadede daha bağımsız bir Avrupa ordusuna sahip olmanın avantajından ağır basıyordu. Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte NATO'nun daha küçük ve BAB'ın daha büyük bir role sahip olacağı beklenebilirdi. Ancak az sonra göreceğimiz gibi hiç de öyle olmadı.

BAB üyesi ülkelerin 1991 Maastricht zirvesi deklarasyonunda şunlar söyleniyordu: 'Amaç BAB'ı aşamalı olarak Avrupa Birliği'nin savunma bileşeni olarak yapılandırmaktır. Bu amaçla, Avrupa Birliği'nin isteği üzerine BAB, Birliğin savunmayla ilgili sonuçları olan karar ve eylemlerini dikkatle ele almak ve uygulamak üzere hazırlanacaktır'. 1992 Petersberg deklarasyonu ile birlikte operasyonların çerçevesine 'insani ve kurtarma amaçlı görevler; barış sağlamakla ilgili görevler; barış sağlamak dahil müdahale gücünün kriz yönetimindeki görevleri' de girdi. Bu BAB için savunmanın ötesinde çok daha geniş bir çerçeveye işa-

ret eder. Bununla birlikte, Maastricht deklarasyonu şunu ekler: "Amaç BAB'ı Atlantik Paketi'nin Avrupa ayağını güçlendirmek üzere geliştirmektir... BAB Atlantik Paketi'nde benimsenen görevlere uygun olarak hareket edecektir". Böylece BAB hareket sahasını genişletmektedir. Ancak NATO'ya ve dolayısıyla ABD'ye karşı süreklilik kazanmış fiili bağımlılığının sınırları içerisinde¹⁸.

İki faktör bu devamlı zayıflığı açıklamaya yardımcı olur. İlki BAB'ın kendi içindeki bölünme, yani BAB'ın rolü ve NATO'yla ilişkisi üzerine üyeleri arasındaki bölünme. Bu görüş ayrılığındaki temel boyut İngilizlerin özerk bir Avrupa askeri gücü geliştirmek karşısındaki çekimserliğidir. Birleşik Krallık her zaman askeri işbirliğinden yana ancak askeri birleşmeye karşı olmuştur.¹⁹ Bunun tarihsel ve ideolojik nedenleri vardır; örneğin ulusal egemenliğini kaybetme korkusu veya Britanya'nın '2. Dünya Savaşı sonunda, etkileyecek gerçek bir büyük güç bularak büyük güç statüsüne mümkün olduğu kadar yakın bir statü elde etmeye çalışmak yönünde yaptığı tercih' (Chuter, 1997:114). Bunlar ve benzeri faktörler bilinçli ekonomik politikalar ve çıkarlarla açıklanmalıdır. Dolayısıyla, ulusal egemenlik nosyonuna bağlılık ve onu kaybetme korkusu Britanya'nın büyük bir emperyalist güç olduğu tarihsel evrenin artığıdır. Bu, ideolojilerin, onları belirleyen ekonomik durumdan daha uzun yaşayabileceklerinin bir örneğidir. Bu ideolojinin emperyal dönemden daha uzun yaşamasının nedeni, onun İngiliz sermayesinin en zayıf sektörlerini savunmuş ve hala savunuyor oluşudur.

Bunlar, Avrupa ekonomik entegrasyonunun her zamankinden daha sıkı biçimlerinden en fazla zarar görmeye aday olan ve Avrupa ekonomik entegrasyonunun kapsamına katılmaya (1973'den önce) veya (bu tarihten sonra) bu kapsamı derinleştirmeye karşı ulusal egemenliği kaybetme argümanını ideolojik bir silah olarak kullanan sektörlerdir.

Britanya'nın büyük güç statüsünü korumak çabasına gelirse, Britanya'nın başlangıçta AET'ye katılmamakta çok özel çıkarları vardı ve daha sonrasında, 1973'de ise katılmakta, başlangıçta en çok serbest ticaretten kazanabileceğini düşünürken ASTB'nin oluşumundan hemen sonra, hem ticari akışın hem de sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesinin AET'ye katılımı gerektirdiğini fark etti. Bununla birlikte, Britanya ekonomik entegrasyonun alanını sınırlamak istedi ve hala da istiyor. Çünkü tam entegrasyon ne sına-

17. Fransız Parlamentosu içinde AST'a karşı çeşitli tezler öne sürülmüştür. Bazıların Sovyetler Birliği'nin AST'yi yeni bir askeri tehdit olarak görüp AST'ın bir silahlanma yarışını kışkırtacağını savurken, bazıları AST'ın yeni bir Alman Askeri gücüne karşı NATO'ya kıyasla daha az denetim sağlayacağından korkuyordu, başkaları ise iki yenik ulus ve üç küçük ülke aynı önem seviyesinde tutulmak istemiyordu. Ancak Fransa dışında da AST'a dönük olumlu bir yaklaşım vardı. AST anlaşması sadece Altı devlet tarafından imzalanıp diğer beş parlamento tarafından onaylanmakla kalmamış, ABD başkanı Eisenhower da AST'ı desteklemişti. Bu durumun nedenleri muhtemelen ABD Donanması'nın bir danışmanının, birinci sınıf bir Avrupa taktik ve stratejik nükleer gücünün Avrupa'ya maliyetinin GSMH'sinin %7'olacakken Sovyetler Birliği'ni GSMH'sinin %30'unu harcamaya zorlayacağını ilişkin düşüncesi (ki gerici çevreler arasında yaygın bir şekilde paylaşılan bir düşüncedir) tarafından açığa vurulanlardır. Bu durum Sovyet ekonomisini yıkabilirdi ve dolayısıyla yaşam standartlarını yükseltmesini imkansız hale getirdi. 1971'de açıklanan bu düşünce, SSCB'nin çöküşüne kadar Soğuk Savaş döneminde değişmez olarak kalmıştır.

sermayesinin az gelişmiş sektörlerinin ne de mali sermayesinin çıkarlarına olacaktır. İngiliz mali sermayesiyle ilgili olarak Avrupa Para Birliği'ni (APB) ele alalım. APB içinde pauid Euro tarafından yutulacaktır. Çünkü Euro, dolaylı yoldan da olsa, Alman oligopol sermayesinin çıkarlarını yansıtan kriterlere göre yönetilmektedir²⁰ ve Londra genel ekonomik anlamda ve daha özelde mali piyasalarda bağımlı bir rol oynamak zorunda kalacaktır. Bağımsız bir Avrupa askeri gücü, bir tür (federal) Avrupa devletini ve dolayısıyla İngiltere'nin Avrupa Birliği'ne tam anlamda ekonomik entegrasyonunu zorlayan kuvvetli bir etken olacaktır. Bu, Britanya'nın, BAB'ın açık bir askeri güç haline getirilmesine karşı olan muhalefeti açıklamaktadır.²¹ Ancak hemen şimdi göreceğimiz gibi, ABP'nin entegrasyon sürecini hızlandırıcı etkisi bu politikayı eskitir.

Böylelikle 1997 Amsterdam Antlaşması (Hükümetler arası Konferans) öncesinde BAB meselesini ele alan müzakereler daha anlaşılır hale geliyor. Birleşik Krallık BAB'ı NATO'ya bağlı özerk bir ordu olarak tutmak taraftarıyken Almanya ve Fransa BAB'ı AB'nin ikinci ayağına, Ortak Dış ve Savunma Politikası'na (ODGP) bağlamak istiyordu. Bu farklılık, daha çok Almanya ve Fransa'nın taraftarı olduğu (federal) bir Avrupa devletine doğru olan akışa İngiltere'nin direnme isteğini açığa vurdu. Dahası Avrupa Parlamentosu üç ayaklı yapının sürdürülmesine karşıydı ve ODGP'nin (ve aynı zamanda Justice and Home Affairs'in) AT'ye bağlanmasını isteyebilirdi. Bunun, şimdilik pratik olarak var olmayan, ki Yugoslavya sonrası şovlara müdahalede yapılan hata bunu gösterdi, ortak dış politikanın oluşumunu canlandıracağı düşünülüyordu. Aynı zamanda bu şekilde AB'nin dış politikasının demokratik içeriği de artırılabilirdi. Amsterdam Antlaşmasının sonucu Fransa ve Almanya'nın isteklerine karşın Britanya'nın muhalefeti yüzünden BAB'ın AB'ye entegre edilmemesi oldu. Bununla beraber bu politikanın uzun vadede sürdürülebilir olup olmadığı kuşkuludur (bu tartışma için aşağıdaki paragraflara bakınız).

BAB'ın zayıflığının ikinci nedeninin üstün ABD askeri gücü olduğu açıktır. İsteğini direkt dayatmaktan çok, ABD, askeri üstünlüğünü NATO üzerinden ortaya koyar. NATO 1949'da resmi olarak Sovyet yayılmacılığını durdurmak, gerçekte ise askeri gücü aracılığıyla Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına katkıda bulunmak amacıyla kuruldu. 1991'de Sovyetler Bir-

liği'nin çökmesi ve çözülmesi ile birlikte NATO ansızın kendini düşmansız buldu. Bu gelişme BAB'ın etkin biçimde gelişmesi için bir fırsat yaratmış gibi görülebilirdi.

Gerçekten Sovyetler Birliği'nin çökmesinden önce BAB'ın bu biçimde gelişmesinin NATO'yu zayıflatacağı ciddiyle iddia edilebilirdi. NATO'nun zayıflaması ise, ABD SSCB'yle askeri olarak karşı karşıya gelebilecek tek askeri güçken Avrupa ülkelerinin istemediği bir şeydi. Dolayısıyla SSCB'nin dağılmasından sonra Avrupa askeri gücü için artan bir ilgi beklenirdi. Ancak, NATO'nun etkisi azalmak bir yana arttı. ABD'nin NATO aracılığıyla BAB üzerindeki askeri üstünlüğünü uygulayabileceği ve dolayısıyla sergileyebileceği en az üç biçim var.

İlki, AB ve BM tarafından savunulan stratejinin başarısızlığı ile ilgilidir. Bu strateji tüm ilgili taraflarla görüşmelere ve çoğunluğu Avrupalı askerler olmak üzere BM birliklerinin yerleştirilmesine dayanıyordu. Bu strateji başarısız olunca ABD, Sırp mevzilerine hava saldırılarına ve 15 Aralık 1995 tarihli Dayton anlaşmasının uygulanmasına dayalı kendi askeri seçeneğini dayattı. Avrupa stratejisinin başarısız olmasından dolayı NATO BM'nin askeri ordusu haline geldi (Lo Stato del Mondo, 1998: 45-50). NATO'nun başarısı gerçekte ABD'nin başarısıydı ve böylelikle ABD Avrupa üzerindeki siyasi ve askeri etkisini sürdürmüş oldu. Ayrıca, Dayton anlaşması önce IFOR'la (Implementation Force), yani uygulama gücüyle, ve sonra da SFOR'la (Stabilisation Force), yani stabilizasyon gücüyle uygulamaya sokuldu. Bu çok uluslu askeri kuvvet grupları 1994 Ocak'ında NATO zirvesi sırasında yapılandırıldı ve 3 Haziran 1996 Berlin NATO zirvesinde onaylandı. BAB ülkelerinin, BAB ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGIT)²² bünyesinde kararlaştırılan askeri operasyonları NATO altyapısını kullanmak suretiyle (ve muhtemelen ABD'nin katılımı olmadan) yürütebileceğinin kararlaştırılması başarıydı. Resmi açıklamalarda da belirtildiği gibi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin (AGSK) gelişimi için temel atılmıştır.²³ Ancak NATO'nun operasyon yapısını sağladığı ve bu gelişmeler üzerinde kontrol yetkisini koruduğu dikkate alındığında Avrupa'nın bağımsızlığının oldukça sınırlı kaldığı açıktır. Güç ilişkileri itibarıyla, ABD AB'nin her askeri inisiyatifini kontrol edebilir ve veto etme hakkına sahiptir.

ABD'nin BAB üzerinde askeri gücünü gösterdiği ikinci biçim NATO'yla Rusya'nın politik

18. Günümüzde BAB'ın on tane Avrupa'lı tam üyesi, beş tane gözlemcisi, üç tane ortak üyesi ve on tane de ortak partneri vardır.

19. BAB'ın zayıflığının bir göstergesi Britanya'nın BAB'a katılma konusundaki gönüllülüğü ancak AST'a karşı olan düşmanlığıdır.

20. Carchedi (1997) Ecu'yü ve sonrasında da Euro'yu güçlü bir para birimi yapmanın gelişmiş sermaye kesimlerinin (Alman oligopollerinin önderliği altındaki oligopolistik sermayenin) çıkarları doğrultusunda olduğunu iddia etmektedir.

21. Kuşkusuz önemli siyasi aktörler arasında farklılıklar vardır. 1970'lerde ve 1980'lerde Muhafazakar Parti Avrupa ekonomilerini canlandırmanın yolu olarak Topluluğun kısıtlayıcı parasal ve mali politikalarıyla uyumlu politikalarından yanaydı. Diğer yandan İşçi Partisi giderek kötüleşen sanayi sektörleri için ithalat denetimi, devlet müdahalesi ve sübvansiyondan yanaydı (Newman, 1989).

ve askeri alanlarda işbirliğini başlatan yakın zamanlı anlaşmasından geliyor. Mayıs 1997'da 'NATO ve Rusya Federasyonu arasında Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Üzerine Kurucu Anlaşma' imzalandı. Bu, Rusya'nın umduğu gibi bağlayıcı bir anlaşma değildi ancak basitçe devlet ve hükümet başkanları arasındaki bir taahhüdü. Buna göre Rusya ve NATO kalıcı bir ortak komitede oturacaklar ancak olağanüstü ve kriz durumlarında NATO kendi kararlarını alacaktır. Açık ki Rusya NATO'ya göre ikincil bir konum kabul etmiştir. Bu durum gerek Rusya gerekse de pek çok Avrupa devletinin güçlenmiş olarak görmek isteyecekleri AGİT'in etkisini azaltmaktadır. Bunun nedeni açıkça, ABD'nin NATO'da AGİT'te olduğundan daha etkili olmasıdır.²³

Son olarak, ABD'nin askeri üstünlüğünün ve BAB'ın bağımlılığının açığa çıktığı üçüncü blicim, NATO'nun bir taraftan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne (ODAÜ) diğer taraftan Arap ülkelerine dönük politikasıdır. NATO'nun Doğuya yayılması dikkate alındığında, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan zaten NATO üyesi olmuşlardır. ODAÜ'nün diğer üyeleri de aynı yoldadırlar. Bu politikanın esas amacı ABD'nin etki alanını askeri alandan ekonomik alana genişletmek ve AB'nin (özellikle Almanya'nın) bu ülkelerle bağlarını sağlamaktır. Bunun gerçekleştirilmesinin aracı askeri alanda yapılacaklardır. Gerçekten NATO üyeliği yeni ülkelerin silah teçhizatlarını NATO'nun kullandığı teçhizatla uygunluğunu sağlamak için yenilemeleri demektir. Örneğin, yeni üye ülkeler Sovyet Mig'lerinin yerine F-16 bombardıman uçaklarını edinmeye başlamış durumdadır. Böylece dünya silah ticaretinin yarısını zaten kontrol eden Amerikan askeri-sınai kompleksi için yeni ve muazzam bir iş başlamış olmaktadır. Dahası, bir defa bu silahlar edinilince bakım, yedek parça ve yenileme için daha fazlası harcanmak zorunda kalınacaktır. Bu ülkelerin böylesi devasa harcamalar için gerekli fonlara sahip olmadığı veriyken, bu ülkeler çaresiz ABD kredilerine başvurmak ve dolayısıyla ABD'ye olan ekonomik bağımlılıklarını artırmak zorunda kalacaklar (Dinucci, 1998:26). Aynı şey, devasa ve 'demode' silah teçhizatı yenilenmek zorunda kalınca Rusya için geçerli olacak.

Arap ülkelerine gelince, ABD politikaları Körfezdeki petrol rezervlerini hedef alır. ABD Suudi Arabistan'dan sonra ikinci petrol üreticisi olmasına rağmen, rezervlerinin şimdiki tüketim hızıyla 10 yıl sonra tükeneceği tahmin edilmektedir. Suudi Arabistan rezervleri

ise tersine 80 yıl ve Irak'ın ise 10 yıl dayanağıdır. Fakat tek faktör bu değildir. Orta Doğu petrol ihracatının %57'si Asya ülkelerine (bunun %25'i Japonya'ya) ve %25'i Batı Avrupa'ya gidiyor. Bu yüzden bu rezervlerin kontrolü ABD'nin müttefikleri dahil tüm ülkeler üzerindeki ekonomik ve askeri liderliğini elde tutması için çok temel stratejik öneme sahip (op.cit p.27). Bu, NATO'nun 'komünizm' yerine 'Arap kökten dinciliği'ni yerleştirmeyi içeren ve dünya barışına ve demokrasiye yeni bir tehdit olan Ortadoğu'daki NATO politikalarını açıklar.

Bu gelişmelerin sonucu olarak, NATO'nun politik anlamı bir değişim geçirmeye başladı. 1980'lerin sonuna kadar esas işlevi 'komünist tehlike'ye karşı 'savunma'nın başı olmakken, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte NATO'nun yeni imajı 'Arap kökten dinciliği'ne karşı koruma dahil 'uluslararası toplum' için global 'savunma' sağlamaktan oluşuyor. Bu, devletler arası savaşları engellemek, devrik hükümetlerin yerine demokratik hükümetleri tekrar kurmak ve 'demokratik olmayan hükümetler'in düşürülmesini kolaylaştırmayı içeriyor. Elbette, hangi savaşların engellenmesi gerektiğini hangi hükümetlerin demokratik olduğunu NATO'nun kendisi belirliyor. NATO şimdi dünyanın kolektif bilincinde dünya demokrasisinin, barışının ve düzenin garantörü olarak yansıtılıyor. Bu, BAB'ın iç zayıflığı ile birlikte, ABD'nin baskın olduğuna alternatif bir askeri güç merkezini kurmak amacındaki BAB ve AGİT gibi tüm projeleri engelleyen iki unsur.

AB'nin askeri zayıflığı, askeri gücünün ekonomik gücünü karşıladığı ve daha ileri çektiği gerçek bir süper güç olma ihtimalinin önünde çok güçlü bir fren durumunda. Bununla birlikte bu zayıflığa neden olan önemli bir faktör yani İngiltere'nin daha büyük bir politik ve askeri entegrasyona karşı olan isteksizliği ekonomik güçler tarafından aşındırılmaktadır ve beklenebileceğinden daha hızlı bu isteksizlik sona erebilir. Örneğin, Londra dahil hiçbir Avrupa borsasının diğer daha büyük borsalarla yarışacak kadar büyük olmadığını giderek daha çok farkına varılıyor. Şu alıntı bu noktayı kristalize edecektir: '11 Avrupa ülkesinin ve Britanya'nın borsaları geçen yılın sonunda (1997, B. ve G. C.) 5.5 trilyon dolar civarında bir değere sahipti. Bu değer tüm ABD borsasının yarısı ve Japon borsasının iki katı kadardır... Ancak büyüme potansiyeli devasadır. Avrupa ekonomisi Amerikaninkinden biraz daha büyüktür... ve

22. AGİK, ya da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1974'te Helsinki Konferansı'yla başlamıştır ve sonrasında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na dönüşmüştür (AGİT). 1992'de AGİT'in rolünün barışı sağlama, erken uyan ve kriz yönetimi olarak geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. NATO AGİT görevlerini desteklemek için kendi kaynaklarını ve deneyimlerini sunmayı teklif etmiştir. AGİT ABD ve Kanada'yla birlikte tüm Avrupa ülkelerini kapsamakla birlikte, BAB'da ODAÜ ve Baltık ülkelerinin ancak birleşik ortak statüsü vardır.

23. Howorth'ın işaret ettiği gibi, "kimlik" fikrinin hoş çiftanlamlılığı, herhangi bir kurumsallığa basmamak için anlambilimsel bir denemedir. (Türkçe karşılığı "kimlik" olan İngilizce'deki 'identity' kelimesinin bir diğer anlamı da 'benzerlik' ya da 'özdeşlik'tir - Ç.N.).

24. NATO'nun artan etkisi, Fransa'nın daha güçlü bir BAB'a doğru giden ilerleyişin eksikliğini olduğunu anlaması ve 5 Aralık 1995'te (en azından kısmen) tekrar NATO'ya girmesiyle birlikte daha da güçlenmiştir. Fransa birleşik bir Avrupa'nın gibi hegemonik bir projenin güçlü ve bağımsız bir askeri örgüt gerektirdiğini bile rek 1966 yılında NATO'dan çıkmıştı.

AB hükümetleri önümüzdeki yıllarda 300 milyar dolar değerinde binlerce şirketi muhtemelen özelleştirecekler' (Buerkle, 1998).

Dolayısıyla birleşme zorunludur. Londra'nın, en büyük 300 Avrupa şirketinin hisselerinin ticareti için tek bir sistem geliştirmek yolunda bir adım olarak, (Alman sermayesinin finansal kalbi ve rastlantı olmayan biçimde Avrupa Merkez Bankası'nın yerli olan) Frankfurt'la bir birlik aramaya başlaması rastlantı değildir. Bunun sonrasında diğer Avrupa borsaları onlara katılmak zorunda kalacaktır ve onların da katılımıyla tek bir hisse ticareti sistemi oluşacaktır. Böyle bir sistemin yatırımcılar için avantajları daha büyük likidite, muhtemelen daha düşük faiz oranları, daha düşük işlem maliyetleri ve kur farkından doğan risklerin elmine edilmesi olacaktır. Ödül komisyonlar ve ödemeler türünden olacaktır. Euro'nun kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, yatırımlar kolaylaşacaktır. Çünkü fon yöneticileri farklı ülkelerdeki teşebbüslerin tüzel kazanç hesaplarını sadece bir para birimi cinsinden karşılaştırma olanağını elde edeceklerdir. Londra Borsası başkanının yaptığı açıklama önemlidir: 'Londra eğer üyelerinin çoğunluğu desteklerse hisselerin fiyatlandırmasını Euro'yla bile yapmaya başlayabilir' (ibid). Bu, İngiltere'de Euro'nun kullanılmaya başlanmasını zorlayan önemli bir faktör olacaktır. Benzer nedenlerle, İngiltere er ya da geç Avrupa Merkez Bankası'na katılmak zorunda kalacaktır. Bu noktada ortak askeri güç karşısındaki tutumu değişebilir. Bu, birleşik ve görece özerk bir askeri kapasiteye yol açtığı ölçüde, AB'yi çok daha etkili bir 'uluslararası aktör' haline getirecektir. Aynı zamanda, diğer süper güçlerle askeri karşı karşıya gelişlere dair kurgular politik edebiyat alanına ait olmaktan çıkabilecektir.

5. Schengen ve AB göç politikası

Göç, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik yeniden kuruluşunda merkezi rolünü güçlü büyüme koşulları altında ucuz emek sağlayarak oynadı. Bunun ücretleri düşük tuttuğu ve karlılığı artırdığı, dolayısıyla ekonomik büyümeyi ve yeni işlerin yaratılmasını kamçıladığı iddia ediliyor. Göreceğimiz gibi, bu tez yanlıştır. Şu da iddia edilmektedir: 1970'lerin başında, yükselen ücretler nedeniyle, büyüme durdu ve bunu bir ekonomik depresyon, kriz ve yüksek işsizlik oranı dönem izledi; bunun sonucunda, ücretlerin sınırlandırılması ve göçmenlerin (zorla) ana vatanlarına dönmeleri talepleri güçlendi. Bu te-

zin de yanlış olduğunu göreceğiz. Maalesef, Avrupa emekçi sınıfının geniş bir kesimi yabancı emekçilerin ana vatanlarına (zorunlu) dönüşünün hem yerli emekçiler için daha fazla iş imkanı sağlayacağı hem de ücretlerini yukarı çekeceği argümanını kabul etmiştir. Kabul ettikleri bir diğer argüman ise düşük ücretlerin karlılığı ve yatırımı artıracığı, dolayısıyla büyüme ve istihdamı kamçılayacağıdır. İki argüman da sezgisel olarak caziptir. Çünkü Ortodoks ekonominin temel akideleri insanların çoğu tarafından doğru olarak kabul edilmiştir. Ama yazık ki bunlar yanlıştır. Ortak yargılar bazen ortak saçmalıklardır.

İlk olarak, yabancı işçilerin ana vatanlarına dönmeleri, yerli işçilerin iş bulma şanslarını artırmıyormuş gibi görünecektir. Bu bazıları için geçerli olabilir, fakat bütün düşünüldüğünde, yüksek işsizlik oranları veriyken ana vatana dönüş yeni işlerin yaratılması yönünde bir etkiye neden olmaksızın sadece işsizlerin sayısını azaltacaktır. İkincisi, genelde yabancı işçiler düşük ücretli işlerde çalışırken, bu işçiler yerlilerle yer değiştirdiği ölçüde, bu ikincilerin ücretleri artmak yerine azalacaktır. Bu noktada daha düşük emek arzının yerli işçilerin daha yüksek ücretler talep etmelerine olanak sağlayacağı itirazı yapılabilecektir. Böyle olabilir ancak, ki bu üçüncü noktadır, düşük emek arzıyla yüksek ücretler arasında hiçbir otomatik ilişki yoktur. Dışa göçün olduğu alanlarda ücretlerin düşük kaldığı ve bu alanların nispeten az geliştiğine dair basit veri (İtalyan Mezzogiorno gibi) bu noktayı kanıtlamaya yeter. Bunun yerine, emek arzındaki düşmenin ücretleri etkileyip etkilemeyeceği ve etkileyecekse nasıl etkileyeceğini belirleyen sermayeyle emek arasındaki güç dengesidir. Bu güç dengesindeki önemli bir faktör de ekonomik çevrimin içinde bulunduğu evre tarafından belirlenmektedir. Eğer ekonomi durgunlukta ve emek başka şeylerle birlikte yüksek işsizlik ve ideolojik tabiyet nedeniyle zayıfsa, emek arzının düşmesi ücretlerde bir değişmeye yol açmayabilir.

Dördüncüsü ve en önemlisi, işçilerin ücretlerinde ve işsizler için iş olanaklarında yabancı işçilerin ülkelerine dönmelerinden dolayı başlangıçta bir artma oluyorsa bile, bu kısa dönemli iyileşme bir süre sonra ortadan kalkacaktır. Yerli işçiler için 'olumlu' gelişme (daha yüksek ücretler ve daha düşük işsizlik) bir defa sona erdiği zaman kapitalist ekonominin iç dinamikleri nedeniyle, yani tekrar tekrar krize girme eğilimi nedeniyle daha fazla işsizlik baş gösterecektir.²⁵ Bu noktada,

**Göç,
Avrupa'nın
İkinci Dünya
Savaşı sonrası
ekonomik
yeniden
kuruluşunda
merkezi rolünü
güçlü büyüme
koşulları
altında ucuz
emek
sağlayarak
oynadı.**

25. Bu düşünceler, ekonomik çevrimin bu-
rada yer darlığından
ötürü sunulma-
yan bir analizini
önkoşul olarak var-
sıymaktadır.

sadece suçlayacak yabancı işçi kalmamış olmayacak fakat aynı zamanda emeğin mücadeleye gücü, emek sermayenin krize ve ekonomik gerçekliğe bakışını kabul etmiş olacağı için büyük ölçüde zayıflamış olacaktır. Başka bir ifadeyle emek, sermayenin işsizliğin ve krizlerin ya 'çok yüksek ücretler' ya da 'çok fazla emek arzı'ndan, yani sermayeden değil de emekten kaynaklandığı görüşünü kabul etmiş olacaktır.

Yüksek ücretler kitlelerin alım gücünü artırır ancak karları azaltır. Düşük ücretler ise ters etkiye sahiptir yani nihai olarak satışları düşürerek karları düşürür. Ücretlerin düzeyi sadece çevrimin şeklini değiştirebilir fakat asla krizin nedeni de değildir çaresi de. Bu sonuç yabancı emek için önemlidir. Neo-klasik tarzda olduğu gibi krizlerden çıkış (yüksek karlılık, yatırımlar, büyüme ve istihdam yoluyla) düşük ücretlerle olsaydı yabancı emeği çıkarmanın (emeklilik aylıkları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi emek maliyetlerini düşürmek için) ve bu arada ücret oranlarını sabit tutmanın bir anlamı olabilirdi. Keynezyen tarzda düşünürsek, yüksek ücretler (daha yüksek alım gücü ve talep uyarılması yoluyla) krizden çıkışı sağlasaydı yabancı emeği çıkarmanın (emek arzını azaltmak ve yerli işçilerin pazarlık gücünü artırmak için) ve bu arada ücret oranlarını artırmanın anlamı olabilirdi. Her iki durumda da yabancı emeği Birlik dışına çıkarmak ve dolayısıyla Avrupa'da emeğin iki bölmesi arasında çelişen nesnel çıkarlar olduğunu ileri sürmek için ekonomik rasyonel bulunmuş olacaktır.

Tersine, eğer krizlerle ücret oranlarını manipüle ederek baş edilemiyorsa, yabancı emeğin çıkarılması krizden çıkışı sağlamadan, ücret oranları üzerindeki etkisiyle sadece çevrimin şeklini değiştirecektir. Kriz ise emekçi sınıfın her iki bölmesini vurmaya devam edecektir. Yabancı ve yerli işçiler arasında (çıkarımdan başlayıp ücret düzeylerine ve krizi derinleştirmeye kadar uzanan) çelişen ekonomik çıkarlar olduğu argümanının Ortodoks ekonomik analize dayanan bir mit olduğunu göstermiş oluyoruz. Ortodoks ekonominin kanunlarının kabul edilmesi başka hiçbir şeye yol açmıyorsa bile, Avrupa'da emeğin yerli ve yabancı bölmelerinin çelişen çıkarlara sahip olduğu nosyonunun kabulüne yol açmaktadır. Bu, emeğin kendi stratejisini geliştirme-sindeki ürktütücü yetersizliğini açıklamakta ise ancak bir başlangıç noktasıdır.

Eğer durum böyleyse, Avrupa işçi sınıfının farklı bölmeleri arasında dayanışmaya

dayanan bir politika için nesnel nedenler kavranabilir hale gelir. Ana vatana dönme eğer çözümün bir parçası olmayacaksa, yerli işçilerin (dolayısıyla emeğin) stratejisi, yabancı işçileri mevcut işlerden uzaklaştırmak yerine yeni ekonomik ilişkiler bağlamında daha fazla iş için mücadele etmeye odaklanmalıdır. Ana vatan dönmeye karşı çıkarak ve buna karşı argümanlar geliştirerek emek, dayanışma ve eşitliğe dayanan bir politika için nesnel nedenler bulabilir. Moral argümanlar önemli olmakla birlikte yetersizdir. Avrupa'daki emek açısından yabancı işçilerin ana vatanlarına dönmeleri hem ekonomik olarak işlevsiz hem de ideolojik olarak yenilgiyi baştan kabul etmek demektir.

AB içinde yerli ve yabancı işçiler arasında dayanışma için nesnel bir temel kurduktan ve buna ihtiyaç olduğunu saptadıktan sonra AB'deki yabancı emeğe özgü sorunların bazı-larını ve ilgili stratejileri ele alalım.

İlk spesifik problem AB'nin demokratik eksikliği ile ilgilidir. Bu, Avrupa Parlamentosu'nun, üye devletlerin Parlamentolarına kıyasla oldukça sınırlı kalan karar alma gücü olmasıdır. Amsterdam Anlaşmasına rağmen karar alma gücü temelde Avrupa Konseyi'nde, Bakanlar Konseyi'nde ve Komisyonda bulunmaktadır. Dolayısıyla emeğin Avrupa yasalarını etkileme kabiliyeti üye devletlerdeki (zaten sınırlanmış olan) benzeri güçlere kıyasla çok daha azdır. Bu eksik AB göçmenleri için daha da önem kazanmaktadır. Avrupa Birliği Anlaşması'nın (ABA) 8. maddesi bir Üye Devletin uyruğunda olan herkesin Birliğin bir vatandaşı olduğunu ilan eder. Bu madde Üye Devletlerin sınırları içinde serbestçe dolaşım ve ikamet hakkını,²⁶ belediye ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını, diplomatik koruma ve temsil hakkını, Avrupa Parlamentosuna dilekçe verme hakkını ve Ombudsmana başvurma hakkını verir. Buna rağmen, bu hakların uygulanması şu nedenlerle ciddi ölçüde sınırlanmıştır: (1) Göçmenlerin hem bu hakların varlığına hem de kaldıkları ülkenin diline ve kurumlarına dair bilgilerinin kıtlığı, (2) Bu hizmetleri kullanmaktaki kısmen haklı korkuları veya bu hizmetlerin kullanımında duydukları tedirginlik.

Bu güçlükler AB dışından gelen göçmenler için daha da şiddetlenmektedir. ABA, illegal göçmenler bir yana, AB içinde yasal olarak ikamet etmekte olan dokuz milyon üçüncü dünya yurttaşını yukarıdaki sınırlı hakların dışında bırakmaktadır. Bu göçmenler AB'nin on altıncı

**Emek
örgütlerinin ve
daha genel
olarak sivil ve
politik hakların
dışında
bırakılmak
yabancı işçileri
yasadışılığa
itmektedir.**

26. Ancak 'bu Anlaş-mada ortaya konu-lan sınırlamalar ve koşullar ile onu et-kin kılabacak ölçüler'e tabi olacaktır.

Üye Devleti olarak adlandırılmaktadırlar. Dahası ABA, Birlik yurttaşlığını bir Üye Devletin yurttaşlığına bağlamaktadır. Dolayısıyla bu sınırlı haklardan yararlanmayı, esasında zaten göçmenleri yurttaşlığa almamak amacıyla olan ulusal yasalara bağlı kılmaktadır.

Emek örgütlerinin ve daha genel olarak sivil ve politik hakların dışında bırakılmak yabancı işçileri yasadışılığa itmektir. Bu durum onları vicdansız girişimciler için kolay bir av haline getirmektedir. Bu vicdansız girişimciler onları yasal olarak ikamet eden işçilere ve yerli işçilere karşı şantaj yapmak ve pazarlık güçlerini zayıflatmak için kullanabilirler.²⁷ Emek cephesi tüm yasal göçmenler için AB yurttaşlığı ve aynı zamanda yasadışı göçmenlerin yasallaştırılması için çabuk ve şeffaf prosedürler talep etmelidir. Bu taleplerin çerçevesi eşitlikçiliği, dayanışmayı ve kendini yönetmeyi vurgulayan bir perspektifle çizilmelidir.

İkinci spesifik problem göçmenlerin AB'ye girme hakkıyla ilgilidir. Kapalı kapı politikası göçün durduğu anlamına gelmemektedir. Onun yerine bu politika yasal göçün çarpıcı biçimde düştüğünü ve yasadışı göçün sürdüğünü göstermektedir. Yasadışı göçün sürmesi hem az gelişmiş ülkelerin çaresiz yığınlarının basıncından hem de normal artık değerinin üzerinde artık değer elde ederek yaşayan AB teşebbüslerinin talebinden kaynaklanmaktadır. Bu durum farklı derecelerde de olsa tüm AB ülkeleri için geçerlidir. Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İtalya gibi geleneksel olarak göç veren ülkeler artık böyle ülkeler oldukları kadar göç alan ülkeler haline de gelmişlerdir. İtalya ve İspanya'nın her birine 1995'te Üye Devletlerin dışından bir milyon işçiden fazlasının göç ettiği ve Yunanistan'a 500.000'den fazla yasadışı göçmenin göç ettiği tahmin edilmektedir (Geddes, 1995: 201).

Emeğin dışa veya içe doğru akmasının ücretler ve işsizlik üzerindeki etkisinin sermaye ve emek arasındaki güç ilişkilerine bağlı olduğu daha önce belirtildi. Emek cephesinin (yeni) yabancı işçileri yerli işçilerin sermayeye karşı savaşımında potansiyel bir yardım olarak değil de, sermayenin algıladığı gibi yerli işçilerin rakibi olarak algıladığı durumda, sadece söz konusu güç ilişkileri emek açısından negatif yönde etkilenecektir. Buna karşın eğer emek cephesi yabancı işçileri sosyalist bir perspektifle iş ve daha yüksek ücretler için savaşıma katılmasını sağlayacağı kendi içinden üyeler olarak düşünürse, bu sadece her üye ülkede sosyalist projeyi ilerletmeyecek ve bu sadece emeğin sermayenin şanta-

jından kurtulmasını sağlamayacak fakat aynı zamanda bu politika uluslararası dayanışmaya katkı sağlamış ve dolayısıyla ev sahibi ülkede sosyalist projeyi güçlendirmiş olacaktır. Emek cephesi, göçmenleri kendi sosyalist kalkınma projesine katmayı amaçlayan açık kapı politikası geliştirmelidir. Bu politika, dışarıya göç veren AB üyesi olmayan ülkelerde, sosyalist iktisadi gelişmeyi teşvik edecek geniş çaplı yardım programları vb. gibi bu ülkelerden göçü zorunlu kılan nedenleri ortadan kaldırma ihtiyacına vurgu yapan daha geniş bir politikaya işaret eder. Açık kapı politikasının alabileceği somut biçim hangi somut koşullarda bunun kavgasının verileceğine bağlıdır. Şimdiden söylenebilecek olan tek şey bu politikanın, sosyalist örgütsel ilkelere göre uygulanması için gerekli altyapının yaratılmasında ev sahibi ülkeye olanak tanıyacak biçimde düzenlenmesinin gerekebileceğidir.

Üçüncü spesifik problem AB'ye göçün kriminalizasyonu ile ilgilidir. Schengen Anlaşmasının 7. maddesi bir yerinde Üye Devletlerin 'yasadışı göçe karşı ve güvenliği tehlikeye sokabilecek aktivitelere karşı' korunması gereğini belirtir (Tractatenblad der Koninkrijk der Nederlanden, 1985). ABA da aynı yaklaşımı göstererek K.1 maddesinde sığınma, iç göç ve üçüncü ülkelere göçü konu eder. Aynı madde uyuşturucu alışkanlığı ve kaçakçılık, uluslararası çapta dolandırıcılık, terörizm ve diğer ciddi uluslararası suç biçimleriyle mücadele etmeyi de konu eder. Dahası, ABA madde 6'da milliyete göre ayrımcılığı (Üye Devletlerin uyrukları için) ve madde 119'da cinsiyete göre ayrımcılığı yasaklarken etnik veya ırk temelinde ayrımcılığı yasaklamaz. Hatta Sosyal Anlaşma, başlangıç bölümünde 'ayrımcılığın her biçimiyle mücadele etmenin önemli olduğunu' deklare eder. Fakat açık olarak sadece 'cinsiyet, renk, ırk, fikir ve inançlara göre ayrımcılığı' belirtir, dolayısıyla etnik ayrımcılığı unuttur (Avrupa Topluları Konseyi, 1990). Bu yaklaşımın sonucu felakettir.

İlk olarak, hem yasal hem de yasadışı göçlerle ve AB dışında gelen sığınma arayışındakiyle baş etmek için kapsamlı politik kriterler ve araçlar geliştirilmiş ve geliştirilmektedir. Bunların en dikkate değer 5schengen sistemidir.²⁸ Schengen Anlaşması 14 Haziran 1985'de imzalanmıştır. Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda ortak sınırlarındaki kontrolleri aşamalı olarak kaldırmak ve anlaşmanın tarafı olan Üye Devletlerin, diğer Üye Devletlerin ve üçüncü ülkelerin tüm vatandaşlarına hareket serbestisi getirmek üzere anlaşmışlardır.

27. AB üyesi olmayan ülkelerdeki işçilere uygulanan daha yüksek sınırlı oranları bu devlet politikasının bilinci ya da bilinçsiz bir sonucu olabilir. Örneğin Kanada'da Göçmen Olmayanları İşe Alma Yetkisi Programı (GOLAYP) aracılığıyla kabul edilen yabancı işçiler belirli bir iş ve belirli bir patrona belirli bir süre için bağlanırlar. Bu durum, onların, ücretleri ve çalışma koşulları konusunda pazarlık yapma güçlerini azaltır, dolayısıyla 'sunulan koşulları kabul etmek ya da sınırdışı edilmek' zorunda bırakıldıkları için baskıları ve sömürüyü artırır (Sharma, 1997:19). 1993'e gelindiğinde göçmen işçilerin %70'i bu geçici vizeli işçilerden oluşmaktaydı. Sharma'nın dediği gibi, 'emek gücünün özgür olmayan biçimlerinin tekrar empoze edilmesi (ya da bunun devam ettirilmesi) ... patronların karlarını sağlama alma (ya da yükseltme) ve işçi sınıfının kolektif gücünü daha da zayıflatma girişimi bağlamında görülmelidir' (ibid:29).
28. Schengen'in öncülleri Trevi grupları (Avrupa ülkelerinin terörizm konularında işbirliği yapmalarını sağlamak üzere 1976'da kurulmuşlardır) ve konuyla ilgili kurulan bazı geçici gruplardır (örneğin, Göçle İlgili Ad Hoc Grup beklenildiği gibi iltica isteyenler tarafından değil, iltica isteyenlerin süştürmesini durdurmak için hükümetler tarafından kurulmuştur). Trevi grubu

Aynı zamanda Anlaşma, suç karşı mücadelede işbirliğini de amaçlamıştır. Anlaşma hükümleri arası bir paketti ve ne parlamentoların onayını gerektiriyordu ne de uygulama için gerekli düzenlemeleri ve garantileri belirliyordu. Bu ikincisi Schengen Konvansiyonu'nda gerçekleştirildi. Bu Konvansiyon aynı beş devlet tarafından 19 Haziran 1990'da imzalandı ve bu defa parlamentoların onayına tabiydi. Aynı zamanda Konvansiyon ilgili ulusal yasaları da değiştiriyordu.¹⁹

Schengen'de ortaya konan kontrol sisteminin önemli bir parçası Schengen Konvansiyonu'nda 92 ile 119. maddeler arasında düzenlenen Schengen Bilgi Sistemi'ydı (SBS). SBS'nin merkezinde, Strasburg'da bulunan bir merkezli bilgisayardan ('teknik destek fonksiyonu') bilgi almak ve bu bilgisayara bilgi ulaştırmak bulunuyordu. Bunun amacı sadece örneğin çalıntı arabalar ve pasaportlarla ilgili olarak değil fakat aynı zamanda Birliğin bir suç işleyen tüm yurttaşları ve istenmeyen yabancılarla ilgili olarak da iç kontrolü sağlamak üzere gerekli bilgileri toplamaktı. Schengen Konvansiyonu'nun 94. maddesi Avrupa Konseyi'nin tavsiyesini (Kişisel Bilgilerin Otomatik İşlenmesiyle ilgili Bireylerin Korunması için 28 Ocak 1981 tarihli Konvansiyon) kabul eder ve dini inanç, politik aidiyet, ırk ve cinsi eğilimlerle ilgili bilgi toplamayı yasaklar. Buna rağmen, bu koruyucu önlemler bizzat tavsiyesinin kendisi tarafından büyük ölçüde zaafa uğratılır. Çünkü bu tavsiye zorunlu durumlarda soruşturma için bu bilgilerin toplanmasına izin verir (Bunyan, 1993: 26). Aynı zamanda, AB dışından gelen göçmenler üzerindeki kontrol çok sıkılaştırılmıştır. 'Muhtemelen bu durumu ateşleyen, göçmenlere karşı belli ulusal yasaların artan şiddetidir. Bu yasalar da sonuçta, eğer aşırı milliyetçiliğin zorlamasıyla değilse son zamanlarda giderek artan yabancı düşmanlığının zorlamasıyla gündeme geliyor olabilirler' (Convey ve Kupiszewski, 1995: 942-3).

Yerli işçilerin kendi hareket özgürlüklerinin artması karşılığında AB yurttaşı olmayanlar için engellerin artırılmasını kabul etmeleri tehlikesi olasılık olarak vardır (Schengen Anlaşmasının 7. maddesinde belirtilen amaç iç sınırların kaldırılması ve sınırın dış sınırlara taşınmasıdır). Ancak önemli olan nokta, iç göçün daha serbest hale gelmesinin ve AB yurttaşı olmayanların AB'ye girişlerinde artan kısıtlamaların, emeğin değil sermayenin ihtiyaçlarıyla şekillenmekte oluşudur. Sermayenin emekçilerin hareket ve ikamet serbes-

liğine ihtiyacı vardır fakat aynı zamanda kendi çıkarları açısından işlevli olmayacak hareket biçimlerini kontrol ve denetimi altına almayı da ister. Esasında yasadışı göçmenin kim olduğunu tanımlayan sermayedir. Bu yasadışı göçmenler sadece uyuşturucu dağıtıcıları ve benzeri suçlular değildir. Aynı zamanda sermayenin (artık) kullanamayacağı göçmenlerdir. Kısacası sermaye insanların emek gücü olarak hareket serbestisine sahip olmalarını ister. Dolayısıyla da emek gücünün sınırların ilerisine ve gerisine olan hareketleri, (yerli ve yabancı) emeğin değil de kendisinin çıkarlarına uyduğu ölçüde ancak bu serbestiyi ister.

Yasadışı göçün kontrolü, denetimi ve önlenmesi pahalı bir iştir. Hem yerli hem de yabancı işçilere karşı alınan bu acımasız önlemlerin maliyeti hakkında bir tahmin yapılmamıştır. Ancak Birliğin bu göçmenlerin konaklamalarını sağlamak için göze alabileceği harcamalar her ne miktardaysa bu miktarı geçmesi pekala muhtemeldir (ve açık kapı politikasına karşı ileri sürülen argümanların dayanağı bu konaklama masraflarıdır). Bu harcamalar minimal olsaydı bile, ki durum hiç de öyle değildir, kabul ve koruma yerine kontrol ve baskının seçildiği gerçeği, bu önlemlerin emeğin (özellikle 'yasadışı' göçmenlerin) değil sermayenin ihtiyaçlarını yansıttığının açık bir göstergesidir.

Dahası, Geddes'in belirttiği gibi, eğer göç bir adli vaka olarak yorumlanırsa, sadece göç karşıtı politikalar ulusal ve uluslar üstü düzeyde meşrulaştırılmış olmaz fakat aynı zamanda ırkçı ideolojileri savunan gruplar politik gündemin merkezine daha fazla çekilmiş olurlar (Geddes, 1995: 207-8). Bu, AB'nin neden uluslar üstü düzeyde ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını karşılayacak yasal hükümler koymadığını açıklayan bir faktör olabilir. Üye ülkeler gelince, onlar bu fenomenle başa çıkmak için oldukça sınırlı bir kapasite geliştirmişlerdir. 1995'de 'Komisyon tarafından ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla mücadele etmek için uygun olarak tanımlanan yedi anlaşmadan' sadece üçü tüm üye devletler tarafından onaylanmıştır (Geddes, 1995: 199). Ayrıca, 'ırkçı ayrımcılığın kurbanları için yasal adli yardım ulusal hükümlere bağlıdır' (Geddes, 1995: 211). 1995'de on beş Üye Devletin sadece dördü (İngiltere, Hollanda, Fransa ve Belçika) kapsamlı ırkçılık karşıtı yasalar koymuşlardı. Ancak bu ülkelerin bile ırkçı şiddet ve propaganda karşı kayıtsız bir tutumları vardır.

Göç ve sığınma politikalarının gösterdiği, bu karmaşık süreçten yeni bir Avrupa devleti

'1980'lerin ortalarında kapsamını, göç, vizeler, iltica isteyenler ve sınır kontrolleri de dahil olmak üzere serbest hareketin tüm polisiye ve güvenlik boyutlarını kapsayacak şekilde genişletmiştir' (Weber, 1993b:142). Dolayısıyla, Birlik bu politikalarla ilgilenmeye başladığından beri (ki hep tekil devletlerin düzenlemesi gereken bir mesele olarak görüldüyordu) göç ve sığınma politikaları ceza adalet(siz)liğin bir boyutu olmuştur. Trevi grubu'nun Avropol tarafından izlendiği varsayılmıştır (ABA, madde K.1.1). Başlangıç aşamasında Avropol (Europol) istihbarat toplayacak bir operasyon olarak düşünülmüyordu. AB'nin entegrasyonunun en utanç verici boyutlarından birisi olan AB'nin göçmen ve iltica politikaları hakkında bkz. Bunyan, 1993; Webber, 1993a; Webber, 1993b. Eğilim 'bütün bu geçici grupların Bakanlar Konseyi'nin yardımıyla kalıcı kurumlar değiştirilmez' üzere... devletler arası bir işbirliği çatısı altında toplanmasıdır' (Bunyan, 1993:15).

29. 1998'e gelindiğinde, Anlaşma Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, Portekiz, İtalya ve Avusturya tarafından yerine getirilmiştir. Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya ve İzlanda'nın da katılımı planlanmıştır. Schengen Anlaşması devletler arası sistemi korumak isteyen ABA'ya dahil edilmemiştir. Schen-

ortaya çıktığı takdirde ve ortaya çıktığı vakit, hiçbir demokrat düşünceli Avrupa yurttaşının hoş karşılamayacağı özelliklere sahip olacağıdır: 'Göç ve sığınma politikaları..., gizlilik kültürü..., yükselen ırkçılık ve faşizm zemini birlikte ele alındıklarında ortaya çıkan, Avrupa devletinin dış sınırlarında bir "karantina kordonu"nu kurumlaştırmakta olduğu ve iç kontrol için tüm toplumu etkileyecek acımasız mekanizmalar kurmakta olduğudur. Otomatik devletin tüm alamet-i farikaları bulunmaktadır. Bu devlette güç hiçbir demokratik veya yasal mekanizmayla hesap vermeye çağrılmayan memurların elinde bulunmaktadır' (Bunyan, 1993: 33). Emek cephesi göç ve sığınmanın suç olarak değerlendirilmemesini, Schengen Anlaşması ve diğer baskıcı aygıtların kaldırılmasını ve (gerçekten demokratik bir karar alma süreciyle) giriş kriterinin yeniden formülasyonunu talep etmelidir.

Sonuç olarak Avrupalı yerli emek, sermayenin mantık ve politikalarını kabul ederek kısa vadeli taktik bir zafer kazanabilir ancak stratejik savaşımı kesinlikle kaybedecektir. Avrupa emek cephesi, emeğin bir bütün olarak daha fazla temsil ve katılım gücü kazanması için yabancı işçilere daha fazla temsil ve katılım gücü talep etmelidir. AB'ye girişte mevcut engeller kaldırılmalı ve kabul kriterleri emeğin daha az değil daha çok güç kazanacağı biçimde formüle edilmelidir. Yabancı işçilere, yerli işçilerin yararlandığı hakların aynısına sahip gözüyle bakılmalıdır. Bu ve diğer politikaların çerçevesi, dayanağı insanların kendini yönetmesi olan demokratik sistemin unsurları olarak emeğin yerli ve yabancı bölmeleri arasında dayanışma ve eşitliği vurgulayan bir perspektifle çizilmelidir. Kısacası, emek cephesinin stratejisi, gerçekte yabancı işçi diye birşey olmadığı bilincine dayalı olmalıdır. Bu strateji aynı zamanda, göç hareketleri ile Avrupa emek gücünün Avrupa sermayesinin çıkarları için yeniden üretimi arasındaki bağlantıyı koparacak olmasıyla etkili bir anti-emperyalist savaşım haline gelecektir.

Kaynakça

1. Anderson, P. (1997) 'Under the Sign of the Intermittent', in P. Anderson and P. Gowan (eds.) *The Question of Europe*, Verso, London: 51-71.
2. Anderson, P. and P. Gowan (eds.) (1997) *The Question of Europe*, Verso, London.
3. Bieling, H.-J. and J. Steinhilber (1977) 'Zur Dynamik der Europäischen Integration: Theorien und Projekte', in Z., No.32, December: 18-30.
4. Bojnec, S. (1996) 'Integration of Central Europe in the Common Agricultural Policy of the European Union', in *The World Economy*, Vol.14, No.4: 447-463.
5. Buertke, T. (1998) 'London-Frankfurt Stock Linkup Set', in *International Herald Tribune*, July 8.
6. Bunyan, T. (ed.) (1993) *Statewatching the New Europe*, Russell Press.
7. Carchedi, G. (1991) *Frontiers of Political Economy*, Verso, London.
8. Carchedi, G. (1997) 'The EMU, Monetary Crises and the Single European Currency', in *Capital & Class* 63, Autumn: 85-114.
9. Chuter, D. (1997) 'The United Kingdom', in J. Howorth and A. Menon (eds.) *The European Union and National Defence Policy*, Routledge.
10. Commission of the European Communities (1990) *Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
11. Convey, A. and M. Kupiszewski (1995) 'Keeping up with Schengen: Migration and Policy in the European Union', in *International Migration Review*, Vol. XXIX, No.4, Winter: 939-963.
12. Dinucci, M. (1998) 'La Nuova Strategia della Nato', in *L'Espresso*, March-April: 26-28.
13. Economic Commission for Europe (1995) *Economic Bulletin for Europe*, Volume 47, New York and Geneva.
14. European Centre for Development Policy Management (1996) *Beyond Lomé IV*, Maastricht.
15. European Commission (1994) 'Agricultural Policy for the 21st century', in *European Economy*, No.4.
16. European Commission (1996) *Hoe Beheert de Europese Unie Landbouw en Visserij?* Office of Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
17. Friends of the Earth Europe (1995) *Towards a Sustainable Europe*, Brussels.
18. Galtung, J. (1971) *De EEG als Nieuwe Supermacht*, van Gennep.
19. Geddes, A. (1995) 'Immigrant and ethnic minorities and the EU's "Democratic Deficit"', in *Journal of Common Market Studies*, Vol.33, No.2, June: 197-217.
20. Gowan, P. (1995) 'Neo-Liberal theory and practice for Eastern Europe', in *New Left Review*, No.213, September-October: 3-60.
21. Hewitt, A. and A. Koning (1966) 'Europe's preferred partners? How the ACP countries should develop their trade', in *The ACP-EU Courier*, No.156, March-April: 63-4.
22. Howorth, J. (1997) 'National Defence and Europe Security Integration', in J. Howorth and A. Menon (eds.) *The European Union and National Defence Policy*, Routledge.
23. Lo stato del Mondo, Il Saggiatore, Milano.
24. Middleton, N., P. O'Keefe and S. Moyó (1993) *The Tears of the Crocodile*, Pluto Press.
25. Sharma, M. R. (1997) 'Birds of Prey or Birds of Passage: The Movement of Capital and the Migration of Labour', in *Labour, Capital and Society*, April, Vol.30, No.1: 8-38.
26. Newman, M. (1989) *Britain and the EEC: Effects of Membership*, European Dossiers Series, PNL Press, London.
27. Tractatenblad der Koninkrijk der Nederlanden, 1985, Nr.102.
28. Tracy, M. (1996) *Agricultural Policy in the European Union*, APS-Agricultural Policy Studies, La Hutte, Belgium.
29. Treaty on European Union, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1995.
30. Webber, F. (1993a) 'The New Europe: Immigration and Asylum', in T. Bunyan (ed.) *Statewatching the New Europe*, Russell Press: 130-141.
31. Webber, F. (1993b) 'European Conventions on Immigration and Asylum', in T. Bunyan (ed.) *Statewatching the New Europe*, Russell Press: 142-153.

gen Anlaşmalarının 131. maddesi Anlaşmanın kendisinin yürütülmesi için bakanlardan oluşan bir İcra Komitesi kurmaktadır. Anlaşmaya katılan on üç taraf (İzlanda ve Birleşik Krallık hariç on beş AB üyesi) Komitede bir sandalye hakkına sahiptir. Komite, Merkezî Pazarlık Grubuna ve onun çalışan organlarına günlük işlemleri belirlemektedir. Komitede kararların oybirliğiyle alınmak zorunda oluşu (132. madde), işlemler genelde hantaldır. Bu güçlüğü aşmak için, Amsterdam Anlaşması, 'Schengen Kazancı Avrupa Birliği çerçevesine Bütünleştirme Protokolü' aracılığıyla Schengen sisteminin dahil eder. Bunun sonucu olarak, 'Konsey İcra Komitesinin yerine geçer' (2. madde). Schengen Kazancı Bütün AB üyesi devletler tarafından 2002'ye kadar yerine getirilmek zorundadır. Bunun sonucu olarak Britanya ve o zamana kadar Britanya ve İrlanda bu sisteme dahil olmak zorunda kalamaz.

Dünya ekonomisinin nereye gittiği sorusuna verilebilecek net bir yanıtın bulunamaması zihinleri bulandırmaya devam ediyor. Gerçekten de dünya piyasalarına hakim olan istikrarsızlık ve belirsizlik, geleceğe ilişkin karamsar öngörülerin ağırlık kazanmasına neden oluyor. Özellikle iki büyükün -ABD ve Japonya- resesyon belirtilerinin giderek güçlenmesi endişe ile izleniyor.

Yılın ilk üç aylık döneminde dünya ekonomisinde ciddi bir gerileme olduğu açıklanan rakamlarla da belirginlik kazandı. Mart ayında dünya borsalarında yaşanan düşüşler üretimdeki gerileme ile birleştiğinde dile getirilmekten korkulan 'resesyona' doğru giden bir sürecin nasıl tersine çevrilebileceği sorusu ekonomik gündemin en acil konusunu oluşturdu. Sorunun yanıtının bulunması öncelikle ABD ekonomisinin yaşadığı sürecin niteliği hakkında bir tespit yapmayı gerektiriyor. Japon ekonomisinin 'resesyonist' niteliği artık resmi çevrelerce bile kabul edilmiş olmasına rağmen ABD ekonomisi için aynı şeyleri söylemek henüz mümkün değil.

Bu arada dünya ekonomisi için bir diğer tedirginlik yaratan olguyu gözden kaçırmamak gerekiyor. Türkiye'nin ve Arjantin'in yaşadığı kriz, 94 Meksika, 98 Rusya ve 99 Brezilya'dan sonra yeni bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendiriliyor. Özellikle Euro bölgesinde kriz örneği olarak gösterilen Türkiye'nin durumu endişe ile izlenmektedir. ABD ve Japon ekonomisindeki gerilemenin sonuçlarının ülkemizin çıkış olanakları üzerinde son derece etkili olacağı açıktır.

ABD Süreci Tersine Çevrilebilir mi?

2001 yılında yüzde 1 ila yüzde 1.5 arasında gerileyeceği öngörülen ABD ekonomisinde, firma karlılıklarının yeniden gözden geçirilmesi borsada düşüşe ve yatırım harcamaları ile tüketim harcamalarının daralmasına yol açtı. Ekonominin geleceğine güven duymayanların oranı yüzde 71'e çıktı ve hane halkının yüzde 55'i çok gerekli olmayan alımlarını kısma başladı. Ayrıca 90'lı yılların ortalarından bu yana riskli alacaklarını arttıran bankaların durumu da Amerikan ekonomisine duyulan güvensizliği pekiştiren unsurlardan birini oluşturdu. Fakat bununla birlikte ekonominin belli sektörlerinde hiçbir durgunluk belirtisi görülmemektedir. Örneğin İnşaat ve otomotiv sektörlerinde satışlar gerilememiş-

tir. Bu nedenler kimi ekonomistleri daha iyimser olmaya ve uzun vadede Amerikan ekonomisinin güçlü olduğunu düşündürmeye itmektedir. Hatta kimi gözlemciler, ekonomiyi hareketlendirecek en önemli unsurun 'vergî indirimi' olduğu yolunda ısrar eden Bush yönetiminin durumu abartarak ekonominin daha kötüye doğru gitmesine yol açtığını ileri sürmektedirler.

Şu andaki ismi 'resesyon' olsun olmasın ABD ekonomisi yılın ilk üç aylık rakamlarından da anlaşılacağı üzere bir gerileme trendine girmiştir. FED Başkanı Greenspan bu olguyu izah ederken korumacılık yönündeki her türlü girişimin krizi derinleştireceğine işaret etmiştir. Burada belki de üstü örtülü olarak işaret edilmek istenen gerilemenin sürüp derinleşmesinin özellikle Japon ekonomisi ve hemen ardından Avrupa ekonomisi üzerindeki olası ve korkutucu etkileridir.

Avrupa'nın Dengeleri Şimdilik Sağlam

Her ne kadar Avrupa ekonomisi şimdilik ABD ve Japonya'da patlayan fırtınadan etkilenmemiş gözüküyorsa da bunun sürekli devamı beklenemez. Dünyanın bu iki devinin rahatsızlıkları sonunda Avrupa'ya da sıçrayacaktır. Tartışılan bu yansımanın hangi düzeyde olacağıdır. Euro bölgesinin şu anda en önemli avantajı güçlü bir iç talep dinamiğine sahip olmasıdır. Bununla birlikte şimdiden bölgenin ABD ye olan ihracatında olumsuz etkilenmelerin yaşandığı görülmektedir. Avrupa Merkez Bankası da dünya ekonomisindeki yavaşlamayı artık kabul etmektedir. Bununla birlikte şu andaki belirtiler Avrupa ekonomisinin sağlam dengelere sahip olduğu ve bozulmasının güç olduğunu göstermektedir. Amerikan ekonomisindeki gerileme Batı'dan çok, dengeleri bozulmuş Japonya'yı ciddi bir şekilde etkileyeceğe benziyor.

Japon Mucizesine Ne Oldu?

Dünyanın ikinci ekonomik gücü olan Japonya Ocak ayında dört yıldan bu yana ilk kez ticari açık verdi ve ihracatı sadece yüzde 3.1 oranında artarken ithalatı yüzde 24.3 oranında bir artış gösterdi. Diğer yandan Japonya yeni 20 aydan beri en düşük düzeyine inerken, borsada da birbiri ardısıra çöküntüler yaşanıyor. Sanayi üretimindeki daralma ile işsizliğin artmasını da bu verilere eklediğimizde ekonominin ciddi bir resesyon yaşadığı

Metin Sarfatı*

Her ne kadar
Avrupa
ekonomisi
şimdilik ABD
ve Japonya'da
patlayan
fırtınadan
etkilenmemiş
gözüküyorsa
da bunun
sürekli devamı
beklenemez.

Dr.
Marmara Üniv.

ğna kuşku kalmıyor. Alınan tüm önlemler, yapılan tüm planlar ekonomiyi canlandırmak bir yana borçlanma düzeyini yükseltiyor. Bankacılık sisteminde ciddi tıkanıklıklar yaşanıyor. 1990 yılından beri en ciddi krizini yaşayan ve 1997'den beri ilk kez açık veren Japon ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu olumsuzluklar şu şekilde sıralanabilir;

- İç talep düşüklüğü
- ABD ekonomisinin yavaşlaması
- Kamu maliyesindeki dengesizlik
- Bankaların zayıflayan mali yapıları
- Nihayet politik istikrarsızlık

Japonya'nın girdiği deflasyonist süreçten kurtulma çabaları ABD'deki 'gerileme'den fazlası ile etkilenmiş görünüyor. 2003 yılında 666.000 milyar yene ulaşması beklenen kamu borcu bir bakanın değişimiyle iflas etmiş kamu maliyesinin göstergesi niteliğini taşıyor. Kamulaştırılması gündeme gelen ve borsadaki çö-

küşten fazlası ile etkilenen bankalar, yetersiz siyasi kadroların yönettiği ekonomide sürekli bir kanama oluşturuyor. Japonya'nın yaşadığı 'dramatik çöküş' kimi iktisat çevrelerinde, 'Keynesçi politikaların sonu mu?' şeklindeki bir tartışmayı da gündeme getirmiş durumdadır.

Sonuç

ABD ekonomisindeki gerileme kimi uzmanlara göre finans kaynaklı bir kriz niteliği taşıyor. Bu görüş açısı doğal olarak Amerikan Bankalarının mali yapısını gündeme getirmektedir. Hatta finansal kriz ile sistemik kriz arasındaki ilişkiler tartışma konusu yapılmaya başlanmıştır. Acaba 1929 krizi tekrarlanır mı sorusu gizli-açık sorulmaya başlanmıştır. Sorun şudur: Sistemik krize dönüşümü Greenspan engelleyebilir mi yoksa finansal istikrarsızlık Japon Bankalarının tehdit edici güçsüzlüğü ile birleşip işleri çığrından çıkarır mı?

Birikim¹⁴⁵

Araba devrilince...

AHMET İNSEL ■ MICHEL ZERBATO ■ CÜNEYT AKMAN ■ AYŞE BUĞRA ■
NURAY MERT ■ REFET S. GÜRKAYNAK ■ ROBERT WADE ■ JAMES K.
GALBRAITH ■ ROBERT KURZ ■ ALPER KALİBER ■ AYŞEGÜL DEVECİOĞLU
■ ÖMER LAÇİNER ■ AYŞE UYGUN ■ CEMAL POYRAZ ■ KENAN ERÇEL

B A Y İ L E R D E

B İ R İ K İ M Y A Y I N L A R I
Klodfarer Cad. No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul Tel: (0.212) 516 22 60
Fax: (0.212) 516 12 58 • e-mail: birikim@iletisim.com.tr

Ülkelerden Kısa Kısa

ABD: Amerikan GSYİH'si 2000'in son üç aylık döneminde yüzde 1.4 oranında büyüdü. Bu 1995'ten beri yaşanan en düşük oran. Bir önceki dönemde GSYİH artışı yüzde 2.2 olmuştu.

Amerikan bankaları kredi koşullarını ağırlaştırdı. 2001'in ikinci üç aylık döneminde ABD ekonomisinde toparlanma bekleniyor.

Ülkede GSYİH artışı rakamları tekrar gözden geçiriliyor.

İSRAİL: İsrail'de yabancı yatırımlar rekor bir düzeye ulaştı. 1999'da 9 milyar dolar olan bu rakam 2000'de 11.5 milyar dolara ulaştı.

JAPONYA: Ocak ayında ülkeye ithal edilen araba sayısında yüzde 4.1 oranında artış kaydedildi.

ASYA: Asya'da artan yoksulluk bölgede bir dengesizlik unsuru yaratmaya aday görünüyor.

ALMANYA: Ocak ayında Almanya'da işsizlik oranında yüzde 10 düzeyinde bir artış görüldü.

Schröder'e göre 2000 yılında ekonomi yüzde 2.8 oranında büyüyecek.

EURO: Bölgede beklenen fiyat artışları yüzde 2 düzeyinde. Amerikan ekonomisindeki yavaşlamanın bölge ekonomisinin temel dinamiğinin iç faktörlerden kaynaklanıyor olmasından dolayı çok önemli bir etkisi olmayacağı ileri sürülüyor.

Avrupa Merkez Bankası 15 Şubat'ta diğer Merkez Bankalarını takip etmeyerek faiz oranlarını indirmeyi reddetti.

2000'nin üçüncü üç aylık döneminde bir öncekine göre GSYİH'de yüzde 0.7 düzeyinde bir artış kaydedildi. 1999'un üçüncü dönemine göre Euro Bölgesi ve Avrupa Birliği GSYİH'si yüzde 3.4 ve yüzde 3.3 oranında artış gösterdi.

Avrupa Merkez Bankası Başkanı'na göre tüm ekonomik göstergeler fiyat istikrarının lehinde.

2001 ve 2002 yılları için Euro bölgesinde beklenen büyüme oranı yüzde 3.

İSVİÇRE: Ocak ayında işsizlik oranı yüzde 2 olarak tespit edildi.

Bütçe 2000 yılında 4.55 milyar İsviçre Frangı düzeyinde bir fazlalık verdi. 1999'da ise bütçe 2.64 milyarlık bir açık vermişti.

İSVEÇ: Cari dengede 51.1 milyar kuron düzeyinde bir fazlalık oluştu.

İRLANDA: 2001 yılı bütçesinde vergi indirimini ön plana alan İrlanda AB'nin eleştirisine uğradı.

PETROL: Alaska'da çıkan petrolün ABD'nin enerji bağımlılığını azaltmaya yetmeyeceği ileri sürüldü. ABD günde 19.4 milyon varil petrol tüketiyor.

FRANSA: Fransız ekonomisinde ciddi bir büyüme beklentisi var.

Petrol fiyatlarının düşüşü ile Fransa 82 milyon Frank düzeyinde bir fazlalık verdi.

2001'in ilk üç ayında Fransa'nın yüzde 0.6'lık bir büyüme oranına ulaşması bekleniyor. 2000'nin son üç aylık döneminde bu oran yüzde 0.8 olmuştu.

Ücretli kesimin gelirinde üçüncü üç aylık dönemde yüzde 1.8 düzeyinde bir iyileşme sağlandı. Bu rakam enflasyondan arındırıldığında ücretlerde reel anlamda herhangi bir artış sağlanamadığı belirlendi.

Aralık ayında sanayi üretiminde bir önceki aya göre yüzde 0.1 oranında artış sağlandı.

Sanayi üretimi 2000 yılında Fransa'da yüzde 3.2, Euro bölgesinde yüzde 5.5, AB ülkelerinde ise yüzde 5 oranında arttı.

2000'in dördüncü üç aylık döneminde büyüme oranı yüzde 0.9, 12 aylık enflasyon oranı ise yüzde 1.2 düzeyinde belirlendi.

İNGİLTERE: Ülkede sağlanan ekonomik büyümenin ABD'deki gerilemenin etkilerine dayanabilecek yapıda olduğu belirtiliyor.

DANİMARKA: Cari işlemler dengesi 2000'nin Aralık ayında 800 milyon kuron fazlalık verdi.

BREZİLYA: 2000 yılında GSYİH 1999'a göre yüzde 4.20'lik bir artış gösterdi.

İTALYA: Kasım ayında sanayi üretiminde yüzde 1.0 oranında artış yaşandı.

POLONYA: 2000 yılında GSYİH yüzde 4.2 oranında artış gösterdi. 2001 yılı için ise hükümet öngörülen artış oranını gözden geçirerek yüzde 5.1 den yüzde 4.5'e indirdi.

BALKANLAR: Bölgedeki yedi ülkenin GSYİH'si 2000 yılında yüzde 3.7 oranında artış gösterdi.

GÜNEY KORE: Hükümet likidite sıkışıklığı yaşayan firmalara toplam 42 milyar dolarlık finansman desteği sağladı.

ÇİN: GSYİH da bu yıl yüzde 7 ile yüzde 8 arası artış bekleniyor.

RUSYA: Ülkenin borcunun büyük bölümünün alacaklısı olan Almanya, Rusya'nın

ödemede isteksiz davranması halinde, G8'e tam üyelik hakkını elde edemeyeceğini ileri sürüyor. 2000 yılında GSYİH yüzde 7.7'lik düzeyde bir artış gösterdi.

Rusya 2000 yılında bir önceki yıla göre yüzde 68.7'lik artışla rekor düzeyde ticari fazlalık verdi.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ: Çin'in DTÖ'ye tam üyeliğinin önündeki iki engel aşılamıyor. Tarım ve hizmetler sektörüne ilişkin görüş ayrılıkları bu bağlamda Pekin'in 900 milyon çiftçiye desteklemek istemesi başlıca tartışma konusunu oluşturuyor.

Bush yönetimi 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü görüşmelerine tekrar başlanılmasına olumlu bakıyor.

İMF: Örgüt 2001 yılı için Dünya ekonomisi büyüme öngörüsünü yüzde 4.2'den 3.4'e çekti.

İSPANYA: Ticaret açığı 2000 yılında yüzde 32.2 artıp 43.04 milyar Euro'ya ulaştı.

PORTEKİZ: 2000 yılının ilk 11 ayında ticaret açığı 14.4 Euroya ulaştı.

2000 yılının dördüncü üç aylık döneminde işsizlik oranı yüzde 0.3 oranında azaldı.

TAYLAND: Ülkenin yeni göreve başlayan Başbakanı hükümetin ekonomiyi hareketlendirecek bir bütçe ile işe başlayacağını söyledi. Bu durumda açık verecek bütçenin daha ileride dengeye getirilmesi planlanıyor.

AFRİKA: Uluslararası büyük bankacılar sorunlarını dinlemek ve çözmek için Afrika'ya geldiler!

YOKSUL ÜLKELER: Onbeş Avrupa ülkesi sınırlarını en yoksul ülkelerin ürünlerine açma kararı aldılar. Kırksekiz ülkeye uygulanacak olan bu karar öncelikle; muz, şeker ve pirinci kapsıyor. Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticaretin liberalleştirilmesi önerisine uygun olarak yürürlüğe konulan politikaların sonucu merak konusu.

AVUSTRALYA: Ülke ekonomisinin dünyadaki ekonomik gerilemeye dayanabilecek güçte olduğu ileri sürüldü.

İktisat Dünyası ve Nobel : 1974

Gunnar Myrdal

Çalışma sahaları açısından olsun ideolojik açıdan olsun birbirleri ile son derece zıt konumlarda olan Myrdal ile Hayek'in aynı Nobel ödülünü paylaşmaları son derece ilginç olmuştur. Para teorisi ve konjonktür politikaları her ne kadar ikisinin de gençlik dönemi ilgileri olmuşsa da iki iktisatçının arasında bunun dışında ortak bir payda bulmak son derece güçtür. Myrdal İsveç'te doğmuş. 1927'de Stockholm Üniversitesi'nde iktisat doktorasını vermiştir. 1932'de sosyal demokrat hükümetin ekonomi danışmanı olmuştur. 1934'de Stockholm Üniversitesi'nde profesör ünvanı ile ders vermiştir. Muhtelif tarihlerde senatörlük, elçilik, bakanlık görevlerinde bulunmuştur. ABD'de zenci problemi üzerine incelemeler yapmıştır. Asya'ya ilişkin ekonomik gelişme sorunlarını incelemiştir. Eşi Alva da 1982 yılında Nobel Barış ödülünü kazanmıştır.

Myrdal öncelikle para teorisi alanında çalışmalar başlar. Lindahl ve Ohlin ile birlikte Stockholm ekolünü oluşturur. "Parasal denge" isimli eserinde Wicksell'in bir eleştirisini önerir. Wicksell'in ayı dönemde Hayek ile Keynes'i etkilediğini unutmamak gerekir.

Öngörülen tasarruf ve yatırımlarla gerçekleşmiş büyüklükler arasındaki ayrımı somutlaştırmak için 'ex ante' ve 'ex post' kavramlarını analize dahil eder. Bu büyüklükler arasında 'ex ante' bir dengesizlik, sonra 'ex post' bir dengeye dönüştüğünde enflasyon ve işsizliğe neden olmaktadır. Keynes'in "Genel Teori" de vardığı önemli sonuçların büyük kısmını Myrdal'ın çalışmalarında görmek mümkündür. Kimilerine göre Myrdal bir anlamda Keynes devriminin öncüsüdür. Örneğin Ohlin'le birlikte hazırladıkları bir raporda işsizliği önlemek için altyapıyı düzenleyerek kamu harcamaları yapılmasını denizyolları ve karayollarının modernleştirmeye başlanılmasını önerir. Fakat bunun için vergilerin artırılmasına -özel tüketimi kısacağı gerekçesi ile- karşı çıkar. Kamu açığının finansmanı için en iyi yol ise Myrdal'a göre Hazine Bonolarının Merkez Bankası tarafından iskonto edilmesidir.

Myrdal ortodoks ekonomi teorisine sürekli olarak eleştirel yaklaşır. Bilimde norma-

tif olan ile pozitif olan arasında bir ayırım yapılamayacağını, bilim adamının değer yargısından arındırılmayacağını ileri sürer. Myrdal sosyal problemin tek yönlü analiz edilemeyeceğini, sosyal gerçekliğin ekonomik, politik, psikolojik, ideolojik yönlerinin olduğunu savunur. Eşitsizliğin ve az gelişmişliğin incelendiği yazılarında da temelde bu yaklaşım vardır. Bir kez bozulunca dengenin tekrar kendiliğinden kurulacağı tezine şiddetle karşı çıkar.

Kendini rasyonalist düşüncenin ve aydınlanmacıların bir mirasçısı olarak gören Myrdal, liberalizmin olduğu kadar marksist sosyalizmin de karşısında bir tavır alıyordu. Yaşamı boyunca yeni bir uluslararası ekonomik eşitliği ve ulusların işbirliğini savunan Myrdal son zamanlarında büyük bir karamsarlığa kapılmış ve çalışmalarını silahsızlanma ve barış problemi üzerine yoğunlaştırmıştı.

TEMEL YAPITLARI

- 1927. *Prisbildningsproblemet och förandeligheten* [Le Problème de la formation des prix et le changement économique], Uppsala et Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- 1931. "Om penningteoretisk jämvikt. En studie över den 'normala ranten' i Wicksells penninglära", *Ekonomisk Tidskrift*, vol. 33, 191-302; version allemande rév.
- 1933, "Der Gleichgewichtsbegriff als Instrument der geldtheoretischen Analyse", in F.A Hayek (dir.), *Beiträge zur Geldtheorie*, Vienne, Julius Springer, 361-485; version angl.rév.
- 1939, *Monetary Equilibrium*, Londres, William Hodge; trad. fr.
- 1950, *L'Equilibre monétaire*, Paris, Médicis.
- 1934. Avec Alva Myrdal, *Kris i befolkningsfragan* [Crise dans la situation démographique], Stockholm, Bonnier.
- 1944. *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*, New-York, Harper&Brothers.
- 1969. *Objectivity in Social Research*, NewYork, Pantheon Books.
- 1979. *Essays and Lectures after 1975*, éditée par Mutsumi Okada, Kyoto, Keibunsha.

Metin Sarfatı*

Dr. Marmara Univ.

Kitap Tanıtımı: Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*

Kapitalizm, 1970'li yıllarla birlikte içine düştüğü büyük krizlerden kurtulabilmek umudu ile ciddi bir dönüşüm içine girmiştir. "Yeni liberalizm" olarak adlandırılan bu dönüşüm, esas olarak yine büyük bir kriz ve bunun ardından gelen Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmi ayakta tutabilmek amacı ile benimsenen ve "kapitalizmin sosyalizasyonu" olarak nitelendirilebileceğimiz, Keynesyen anlayışa koşut olarak ortaya atılmıştır. Esasen "yeni" olarak kendini tanımlayan bu dönüşüm politikaları dünyaya iki büyük savaşı ve bir de büyük krizi yaşatan 20.yy başlarındaki serbest piyasa düzenine dayalı kapitalist anlayışın pek de uzağında değildir. Yeni liberal politikalar, kapitalist dünyada çeyrek yüzyılı aşkın bir süredir, geniş toplum kesimlerinin keynesyen dönemde geliştirdikleri demokratik kurumlar üzerinde baskılar kurarak ve bu kurumlar aracılığı ile elde edilen kazanımları yok sayarak, büyük bir ısrarla sürdürülmektedir. Bugün gelinen noktada, bu politikaların sonuçları bakımından da 20.yy başındaki dönem ile benzerlikler (özellikle az gelişmiş ülkelerde) gösterdiği dikkat çekmektedir.

Diğer birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'ye de yeni liberalizm bir süre gecikme ile gelmiş ve 12 Eylül gibi ekonomik, siyasal ve kültürel alanda büyük dönüşümü sağlayacak bir askeri darbenin ardına sığınarak uygulamaya konulmuştur. Yeni liberal anlayışın Türkiye'de hakim olduğu yirmi yılı aşkın sürede, "yeni" ekonomik düzene geçişte engel olarak görülen toplumun birçok demokratik hak ve özgürlükleri sınırlandırılmıştır. Böylelikle ekonomik ve sosyal kararlar, toplum kesimlerinin katılımından uzak, antidemokratik bir biçimde belirlenmiş ve uygulanmıştır. Bunun sonucu olarak, yeni liberalizmin az gelişmiş ülkelere uygun görüldüğü yapılanma, ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan bütünüyle yaşama geçirilmiştir.

"Türkiye'de Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik" başlığı taşıyan bu çalışma, bize yirmi yılı aşkın süredir

uygulanan politikaların, bugün ortaya çıkarttığı sonuçları ve bunları emek piyasalarındaki yansımalarını değerlendirme olanağı vermektedir. Aslında çalışmanın herhangi bir dönemdeki politikaları sorgulamak gibi bir kaygısı bulunmamaktadır. Yazarların temel amacı, Türkiye'de emek piyasasının mevcut durumunu özellikle DIE istatistiklerine dayanarak analiz etmek, işsizliğin kaynağını oluşturan nedenleri ortaya koymak ve istihdamın artırılmasına yönelik politikalar önermektir. Ancak, mevcut durumdan sorumlu olan ekonomik ve sosyal politikaların yeni liberal dönüşümle birlikte olduğu ve bugüne kadar uygulana geldiği düşünüldüğünde, bu çalışmayı yeni liberalizm politikalarının az gelişmiş ülkelerin emek piyasalarında ortaya çıkarttığı sonuçların Türkiye üzerinden bir örneği olarak değerlendirmek de mümkündür.

Çalışma, Türkiye'de emek piyasasını, emek talebi ve emek arzı olmak üzere iki yönlü olarak ele almakta, ayrıca özellikle son on yıldır Türkiye ekonomisinde yoğun olarak tartışılan emek piyasasının esnekliği konusunu irdelemektedir. Emek piyasasının talep

Hazırlayan:
Özgür Müftüoğlu*

- Hacer Ansal
- Suat Küçükçiftçi
- Özlem Onaran
- Benan Zeki Orbay

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul Kasım 2000

* Friedrich Ebert Vakfı'nın katkılarıyla basılmıştır.
** Dr. Marmara Üniv. İİBF

yönü ele alındığında üzerine özellikle vurgu yapılan konular şunlardır;

24 Ocak kararları ile birlikte ithal ikameci dönem sonlandırılmış, ihracata dayalı dışa açık büyüme modeli uygulamaya konulmuş ve teşvikler sayesinde ihracatta önemli bir artış sağlanmıştır. Yine bu kararlarla birlikte maliyetlerin ve özellikle de emek maliyetlerinin düşürülmesi öngörülmüş, bunun hayata geçirilmesi amacıyla yönelik olarak emek kesimini baskı altına almak üzere 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül ile birlikte emeğin başta örgütlenme özgürlüğü olmak üzere demokratik mücadele mekanizmaları, bazı sendikaların kapatılması, toplu sözleşmelerin askıya alınması ve grevlerin yasaklanması ile önce bütünüyle ortadan kaldırılmış, daha sonra ise 1982 Anayasası ve buna paralel olarak çıkartılan yasalar ile büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Buna bağlı olarak da reel ücretler ciddi biçimde düşmüştür. Gerek ihracat artışı, gerekse reel ücretlerin, diğer bir söyleyişle emek maliyetinin azalması karşılığında istihdam ithal ikameci döneme göre düşük kalmıştır. Neoklasik iktisat teorisinin ücretlerin düşürülmesi ile işsizliğin azalacağı öngörüsünün aksine gerçekleşen bu durum, yazarlar tarafından iş talepteki azalmaya bağlanmıştır.

Yine 1980 yılında uygulamaya başlayan yeni liberal ekonomi politikaları ve 12 Eylül'ün emeği baskı altında tutan uygulamalarının bir sonucu olarak karlılık büyük ölçüde artmıştır. Ancak, artan karların üretimi ve verimliliği arttırıcı yatırımlara dönüşmemesine bağlı olarak emek talebinde artış olmamıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye ekonomisi düşük ücret ve düşük istihdam artışına dayalı bir kısır döngü içine girmiştir.

Türkiye'de istihdamın önemli bir bölümü kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır. Son on yılda kentlerde küçük işletmelerde çalışanlar arasında ücretsiz aile işçisi konumundaki işçilerin istihdam içindeki payı giderek artmıştır. Bu durum yazarlar tarafından ekonomide yaratılan işlerin, vasıfsız işçilerin düşük ücretle veya ücretsiz olarak çalıştırıldığı, düşük kaliteli işler olduğu biçiminde yorumlanmaktadır.

Özellikle, yeni liberal uygulamaların bir sonucu olarak büyük sanayiye dayalı örgütlenme modelinin parçalanarak küçük üretime dayalı örgütlenme modeline dönüşmesi ve buna paralel olarak devlet tarafından da teşvik edilen küçük üretimin artması ve tale-

ron uygulaması gibi etkenler enformelleşmeye uygun üretimin artmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, bölgelerarası dengesizliklerin ortadan kaldırılamamasına da bağlı olarak, formel sektörün istihdam kapasitesinin çok ötesinde vasıfsız emek kentlere göç etmiş ve enformel sektörün büyümesine yol açmıştır. Emeğin büyük ölçüde esnek olduğu enformel sektörün tüm emek piyasası içindeki yüksek payı, emek piyasasının bütününde esnekliğe neden olmaktadır. Ayrıca, iş güvenliği gibi sosyal güvenlik mekanizmalarının olmayışı ve mevcut yasal düzenlemelerin de yeterince denetlenemeyişi formel sektörde de esnekliği artırmaktadır.

Yine yukarıda belirtilen nedenlerle, ekonomide önemli bir yere sahip olan küçük işletmelerin, özellikle imalat sanayinde emek yoğun ve geri teknolojiler kullanmaları, bu işletmelerin katma değere katkılarının büyük işletmelere göre daha az olmasına neden olmaktadır. Küçük işletmelerin istihdam içindeki paylarının yüksekliği de göz önüne alındığında, bu işletmeler önemli bir sorun haline gelmiştir.

Yeni liberalizmin özelleştirme politikalarının bir gereği olarak, Türkiye'de özellikle 1984 yılı ile birlikte, kamu işletmelerine yapılan yatırımlar giderek azaltılmaya başlamış, böylece bir çok kamu işletmesinin etkinliği ve verimliliği azaltılmıştır. Son yıllarda da özelleştirme uygulamalarının hızlanması ve bazı kamu işletmelerinin kapatılması nedeni ile kamu kesiminde istihdam azalmıştır. Buna karşılık hala toplam istihdam içinde kamu kesiminin önemli bir yeri vardır (tarım dışı istihdamda yüzde 17, ücretli işçi istihdamında yüzde 30). Yazarlar, bir taraftan kamu hizmetlerindeki düşük kalite ve verimliliği, diğer taraftan ise, kamu kesiminin istihdam yaratma bakımından önemine dikkat çekmekte ve kamu sektörünün verimliliğini artıracak ve istihdamı ihtiyaç duyulan sektörlerle yeniden dağıtacak bir politika değişikliğinin gerekliliğini savunmaktadır.

Çalışmada, Türkiye'de emek piyasalarının arz yönü, demografik yapı ve eğitim ile ilgili veriler değerlendirilerek ele alınmıştır. Bu bağlamda, toplam nüfus ve buna bağlı olarak çalışma çağı nüfustaki hızlı artışa karşılık işgücüne katılma oranı 1963 yılından bu yana sürekli bir biçimde azalmıştır (1963 yılında yüzde 67, 1998 yılında yüzde 48). İşgücüne katılma oranı, özellikle kentlerde ve kadınlarda düşüktür. Kentlerde işgücüne katılma

oranının kırsal kesime göre düşük olmasında ki başlıca neden, kırsal kesimdeki kadın, erkek ve genç nüfusun büyük ölçüde tarımda çalışmasıdır. Buna karşılık kentlerde, okulu gençlerin fazla olması, kadınların düşük ücretler, kötü çalışma koşulları nedeni ile ev kadınlığını tercih etmeleri ve emeklilik yaşının düşük olmasına bağlı olarak çalışma yaşamından erken ayrılanların fazla olması gibi etkenler işgücüne katılma oranının düşük olmasına neden olmaktadır. Kırsal kesimden kentlere yönelen hızlı göç hareketleri, hem kentlerdeki, hem de Türkiye genelindeki işgücüne katılma oranının düşmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de emek arzının diğer bir temel özelliği de, işgücünün genel eğitim düzeyinin gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük olmasıdır. Uluslararası rekabette öne çıkan yeni teknoloji uygulamalarında Türkiye'deki işgücünün eğitim eksikliği önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, formal okul eğitiminin yeniden gözden geçirilmesi ve beceri geliştirici eğitim politikalarının acilen gündeme gelmesi yazarlar tarafından önerilmektedir.

Türkiye'de emek piyasasının incelendiği bölümde son olarak, Türkiye'de emek piyasasının ne kadar esnek olduğu sorgulanmaktadır. Yeni liberalizmin temel argümanlarından biri olan esneklik, Türkiye'de büyük ölçüde emek piyasalarının sınırsız bir kuralılaşması olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, 12 Eylül darbesi öncelikle, Anayasa ve yasalardaki emeği korumaya yönelik düzenlemeleri ortadan kaldırmış, sendikaları bir daha eski güçlerine ulaşamayacakları bir biçimde etkisizleştirmiştir. Böylece, Türkiye'de emeğin her şekilde esnekliğinin sağlanabilmesinin önü açılmıştır. Bunun yanı sıra, kurumsal yapının tamamen dışında kalan enformel sektörün esnekliği, formal sektörü de etkilemekte ve emek piyasalarının esnekliğini artırmaktadır.

Türkiye'de esnekliğin önündeki kurumsal engellerin büyük ölçüde ortadan kaldırılması ile birlikte, başta ücret olmak üzere, istihdamda ve diğer çalışma koşullarında esneklik sağlanmıştır. Ancak, işveren çevrelerince bu da yeterli bulunmamakta ve esnekliği engellediği gerekçesi ile 12 Eylül yasalarının da uygulanmayarak emek piyasasında tam bir kuralılaşmanın hakim olması savunulmaktadır.

Yazarlara göre, Türkiye'de emek piyasası kurumsal yapı ve ücretler bakımından yete-

rince esnektir. Gerekli olan, işgücüne yeni vasıflar ve beceriler kazandırılarak (işlevsel) esnekliğin sağlanmasıdır. Ayrıca, enformel istihdamın önlenmesi, iş hukukunun bu kesimi de içine alacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve sosyal güvenlikle ilgili olarak işverenlerin sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayacak yaptırımların uygulanması gerekmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye'deki işsizlik ve eksik istihdamın yapısı ele alınmıştır. Bu bağlamda, yazarların işsizliğin yapısına yönelik tahlilleri ve değerlendirmeleri şu şekilde özetlenebilir;

Türkiye'de işsizlik yeni, uzun süreli ve nitelikli işler yaratma kapasitesindeki sınırlılıktan kaynaklanmaktadır. Bu durum, ekonomideki yapısal sorunlarla doğrudan bağlantılıdır. Ekonomideki yapısal sorunların temeli ise imalat sanayindeki zayıf yatırım performansıdır. İstihdamda uzun süreli ve istikrarlı bir artış, yeni yatırımlara dayalı bir verimlilik artışını gerektirir. Türkiye'de ise ekonominin rekabet gücünü arttırmak için düşük ücretlere bağımlı olan ve verimlilik artışlarını kapasite kullanımlarını arttırmaya veya işçi çıkartmaya dayandıran sanayileşme politikaları uygulanmaktadır. Bu politikalar uzun dönemde yatırım oranını, ekonominin büyüme potansiyelini ve istihdam yaratma kapasitesini de sınırlandırmaktadır.

Yazarlara göre, ekonominin içine düştüğü bu durumu aşabilmesi ancak, yüksek nitelikli, yüksek kalitede ve yüksek ücretli işlerin teknoloji ve büyüme potansiyelinde bir ilerleme, diğer bir deyişle, emek piyasalarında yeniden bir yapılanma ile sağlanabilir. Bu da işyerinde eğitim ve kamu sektörünün öncülüğünde sistematik bir eğitim faaliyeti ile olanaklıdır.

Çalışmanın son bölümünde, yazarların elde edilen bulgular doğrultusunda işsizliği önlemeye yönelik politika önerileri yer almaktadır. Bu önerilerin ilki, vasıfsız işçilerin istihdamını teşvik etmeye yönelik politikalar ile formal ve firma içi eğitimlerle vasıf düzeyini arttırıcı önlemleri kapsayan arz yönlü politikalar. Önerilerden diğeri ise, mevcut üretim kapasitesinin kullanım oranını artırmak ve yatırım artışı sağlayarak yeni iş alanları yaratmak amacı ile yeterli efektif talep artışının sağlanmasını sağlayacak olan makroekonomik politikalar.

Arz yönlü politikalar, istihdamın teşviki, eğitim programları ve emek piyasası normlarının geliştirilmesinden oluşmaktadır. İstihda-

mın teşviki yazarlar tarafından da belirtildiği gibi, özel sektörde vasıfsız işçilerin işverene olan maliyetlerinin aşağıya çekilmesini teşvik ederek düşük eğitilmiş işgücünün işsizlik oranını düşürebilir, ancak bu uluslar arası rekabeti ucuz işgücüne dayandıran Türkiye için vasıfsız ve ucuz emek alanlarının kalıcılığına neden olabilir. Bu nedenle önerilen, yeni teknolojilerin gerektirdiği vasıflarla donatılmış işçilerin yetiştirilmesine olanak verecek düzenlemelerin hayata geçirilmesidir. Diğer taraftan, yüksek kar oranları ve düşük ücretler dikkate alındığında, istihdamı artırmak için özel sektörün teşvik edilmesi, yeni bir kaynak aktarım mekanizması anlamına gelecektir. Bu nedenle, yatırımcı bir kamu sektörünün, ekonomideki sektörel yeniden yapılanma ihtiyaçları çerçevesinde oluşturulacak bir yatırım programına paralel bir istihdam programının oluşturulması önerilmektedir. Böylece, hem mevcut kamu istihdamını ihtiyaca göre yeniden uygulayabilmek, hem de yeni istihdam olanakları yaratabilmek olanaklı olacaktır. Yine istihdamı teşvik politikası çerçevesinde, imalat sanayinde çalışırken işini kaybeden veya işten ayrılanların, işsiz kalanlar içinde önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde, imalat sanayinde yaratılacak istihdam olanaklarının işsizliğin çözümünde önemli olacağı savunulmaktadır. Öte yandan, ekonomik gelişme ile paralel olarak sosyal hizmetlerin gelişeceği ön görüşünden hareketle, sosyal hizmet, eğitim, sağlık gibi sektörlerde kamunun istihdamını artırmak, sosyal getirisi yüksek bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Arz yönlü politikaların diğer bir ayağını oluşturan eğitim programları, vasıfsız ve işsiz işgücüne vasıf kazandırılarak, teknolojik gelişmelerle paralel olarak yeni açılan iş alanlarında bu kişilerin yeniden istihdamının sağlanması öngörülmektedir. Ancak, firma içi eğitimlerin önemli bir maliyet unsuru olması ve eğitilen işgücünün diğer firmalara geçmesi endişesi ile işverenlerin bundan kaçınacakları, bu nedenle de firmaların yasal yollarla ve toplu sözleşmelerle eğitim faaliyetlerine zorlanmaları gerektiği savunulmaktadır.

Diğer bir arz yönlü politika olan emek piyasası normlarının geliştirilmesi başlığı altında ise, enformel sektördeki çalışma normlarının formel sektörle uyumlaştırılması savunulmaktadır. Bu bağlamda da iş hukuku alanının enformel sektörü de kapsamı ve bu sektördekilere de toplu sözleşme, grev, ücretli izin gibi hakların verilmesi önerilmektedir.

Çalışmada işsizliği önlemek amacı ile öne-

rilen makroekonomik politikalar, talep genişletici önlemler, kamu yatırımları ve teknoloji politikalarından oluşmaktadır. Talep genişletici önlemler başlığı altında, işsizliğin önlenmesinin yatırımların hızlanmasına bağlı olduğu ve bunun da ancak talep artışı ile gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir. Talep artışı sağlamaya yönelik makroekonomik politikaların enflasyonist baskı yaratacağına yönelik kuşku, planlı bir sanayileşme politikası çerçevesinde yapılacak yeni yatırımlarla aşılabileceği, böylelikle de üretim ve efektif talepte artış sağlanabileceği savunulmaktadır.

Özel sektörün istihdam yaratmakta yetersiz kaldığından hareketle, kamu sektörünün yapacağı yatırımlarla hem doğrudan kendilerinin istihdam yaratacağı, hem de yaptıkları alt yapı yatırımları ile özel sektörü harekete geçirerek ekonomik canlanmayı sağlayacakları öngörülmektedir. Bu nedenle de makroekonomik politikalar içinde yer alan kamu yatırımlarının işsizliği önleyici bir faktör olacağı düşüncesine yer verilmektedir.

İstihdam yaratıcı bir diğer makroekonomi politikası olarak da teknoloji politikaları gösterilmektedir. Teknolojik gelişmelerin yeni istihdam alanları yaratmak bakımından önemli olduğu vurgulanmakta ve bunun da ancak kamu sektörünün desteği ile gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır.

Türkiye'de Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik başlıklı bu çalışma, her şeyden önce birçok bölümde ekonomi derslerinde hala okutulmakta olan neoklasik iktisat teorilerinin geçerli olmadığına örneklerini sunması bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra, emek piyasasının incelenmesinde büyük ölçüde DİE istatistiklerine dayanılması, istatistiklerde yer almayan, emek piyasasının önemli bir kesimini değerlendirmeye dışında bırakmıştır. Ancak, Türkiye'de az sayıdaki alan çalışmalarını da kapsayan yeni çalışmaların yapılması gerektiği konusunda önemli bir açılım sağlamıştır.

Ortaya konulan veriler ışığında geliştirilen politika önerilerinin büyük ölçüde keynesyen politikalarla örtüştüğü izlenimi doğmaktadır. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerden başlayan krizin, kapitalizmin bütününde büyük bir krizin haline dönüşeceğine yönelik düşüncelerin yaygın hale geldiği günlerde, keynesyen politikaların kapitalizmin ikinci kez kurtarıcısı olup olamayacağı tartışılmaktadır. Bu çalışma öne sürdüğü önerilerle, bu tartışmaların Türkiye örneği üzerinden de yapılmasının yolunu açacaktır.

I.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin yayınları olan
"İktisat Dergisi" ve "İFMC İktisat Raporu"nun yayın hayatına devam etmesi,
okurlarımıza daha düzenli ulaşabilmesi için abone sayısının arttırılmasına yönelik olarak
bir kampanya başlatmış bulunuyoruz.
Katkılarınızla zenginleşecek daha güzel yayınlarda bulusmak dileğiyle!...

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İFMC)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 • Fax: (0212) 255 17 73
İnternet: www.ifmc.org.tr • E-posta: dergi@ifmc.org.tr • bilgi@ifmc.org.tr

ABONELİK GÜNCELLEME FORMU

Aşağıdaki formu doldurup, banka dekontu ile birlikte bize faksla veya postayla göndermeniz
halinde aboneliğinizin başlatılacağını bildirir, saygılar sunarız.

İktisat Dergisi Abonelik Bedeli (yıllık) : 15.000.000 TL

Üye Öğrenci ve Öğr. Gör. : 12.000.000 TL

İFMC İktisat Raporu Abonelik Bedeli : 5.000.000 TL

T. İş Bankası Taksim Şubesi : 544077

Akbank Taksim Şubesi : 7097 – DHU

Saygılarımızla,

İKTİSAT DERGİSİ ☐

İKTİSAT RAPORU ☐

Adı, Soyadı: _____

Adres : _____

Posta Kodu : _____ Şehir : _____ Başlangıç Ayı : _____

Telefon / Faks: _____ E-posta: _____

Abone bedeli tutarı _____ TL'yi,

☐ _____ Bankası'na yatırdım, makbuz fotokopisi ektedir.

☐ Nakit ödemek istiyorum.(İstanbul için geçerlidir.)

☐ Kredi kartı hesabıma borç kaydediniz.

☐ Visa ☐ Master - Euro Card ☐ Diners Club

Kredi Kartı No : _____ Son Kullanma Tarihi: _____

Kart Sahibi : _____ İmza : _____

Hayat Başlarken...

Yeni duygular,

yeni umutlar,

yeni hedefler...

Hayatı en iyisiyle

yařayabilmek için;

Bařak Hayat güvencesinde

mutlu yarınlar için.

BAřAK
Hayat

"Hayat Paylařtıkça Güzel"

www.basakhayat.com.tr

BAřAK HAYAT SİGORTA T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

*Bankacılıkta ekonomiye ve uygarlığa
açılan kapı, Halkbank!*

*62. kuruluş yılımızda da ülkemize daha iyi bir yaşam,
daha iyi bir gelecek sağlamak için varız!*

HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

* M.S. 1231'de Moğol istilasına karşı Mardin Kalesi'ne sığınan Artuk Aslan'ın girişi sınırlamak için yaptırdığı, 1520 - 1526'da restore edilerek süsle sembolleştirilerek bugün Mardin Kız Meslek Lisesi Kapısı olarak kullanılan Tac Kapı.

Hedefe ulaşmanın en kısa yolu.

www.imkb.gov.tr

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI
www.imkb.gov.tr